

TIZEDIK ÉVFOLYAM

NYILAP OSZTÁLYA

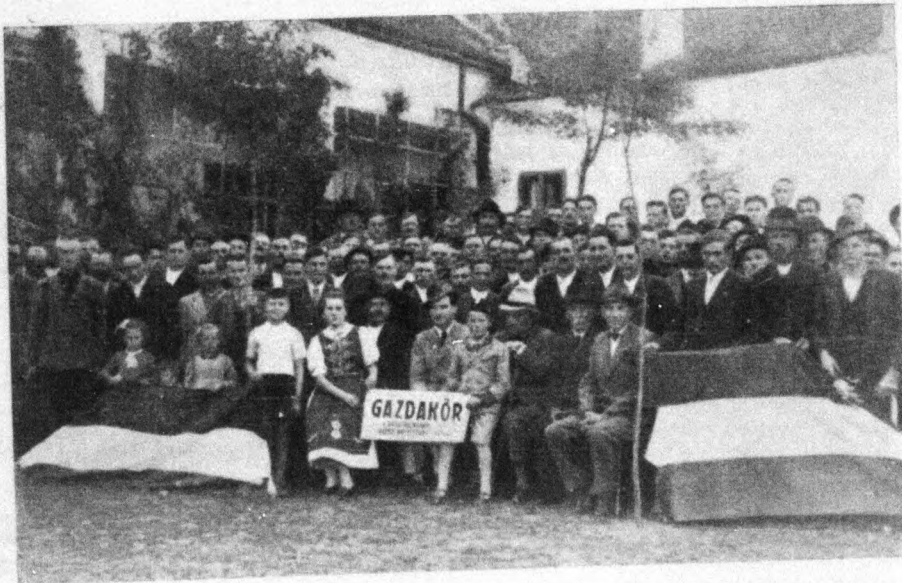
LÁTHATÁR

KISEBBSÉGI KULTÚRSZEMLE

A KÜLFÖLDI MAGYAROK ÉS KÖZÉPEURÓPAI NÉPEK SZELLEMI ÉLETÉNEK FIGYELŐJE

SZERKESZTI: CSUKA ZOLTÁN

A. M. N. MUZEUM
NYILAP OSZTÁLYA

A bánáti magyarság Jugoszlávia összeomlása óta egyre bensőségesebb közösségi életet él. Különösen nagy gondot fordítanak a magyar gazdák életére és ezen a téren a nagybecskereki „Duna—Tiszavidéki Mezőgazdasági Egyesület” mintaszerű munkát fejt ki. Képünk a magyar-ltebén tartott gazdanap résztvevőinek egy csoportját ábrázolja.

X. ÉV

1942 NOVEMBER

11. SZÁM

ÁRA I PENGŐ

**„ÉS AMINT AKARJÁTOK, HOGY AZ EMBEREK VELETEK
CSELEKEDJENEK, TI IS AKKÉPEN CSELEKEDJETEK AZOKKAL“**

LUKÁCS EVANGÉLIUMA, 6. R. 31. VERSE

A *Láthatár* kisebbségtudományi munkaközösségének tagjai: Ákos István dr., Bertalan István dr., Bisztray Gyula dr., Czettler Jenő dr., Csanády György, Csuka János, Csuka Zoltán, Elekes Dezső dr., Faluhelyi Ferenc dr., Flachbarth Ernő dr., Fekete Lajos, Gál István dr., Gáldi László dr., Gramantik Margit dr., Imre Kálmán dr., Joó Tibor dr., Kemény Gábor, Kozocsa Sándor dr., Makkai Sándor dr., Mester Miklós dr., Moravék Endre dr., vitéz Nagy Iván dr., Ölvedi János, Marék Antal dr., Padányi Gulyás Jenő, Pataky Máriadr., Pongrácz Kálmán dr., Prokopy Imre dr., Pusztai-Popovits József, Rónai András dr., Schubert Tódor, Stitz János dr., Sziklay László dr., Széklay Ferenc, Szvatkó Pál dr., vitéz Técsői Mórész Kálmán dr., Vájlak Sándor dr., Varga Imre, Vass László, Vinczevidy Ernő dr. és Zathureczky Gyula.

LÁTHATÁR

kisebbségi kultúrszemle, a közép-európai népek és a külföldi magyar szórványok szellemi életének figyelője. Megjelenik havonta. Felelős szerkesztő: Csuka Zoltán. — Kiadja a Studium Könyvkiadó Rt. Felelős kiadó: Imre Kálmán dr. Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, VII., Baross-tér 15. Telefon: 426—921. Szerkesztőségi hivatalos órák d. e. 9—1-ig. Előfizetési ár jogi személyeknek és egyesületeknek évi 20 pengő, egyébként 10 pengő. Egyes szám ára 1 pengő.

Szerkeszti: CSUKA ZOLTÁN

Szerkesztőbizottság:

Bédi Imre, Csuka Zoltán, Fekete Lajos, Majlátyi I. Géza, vitéz Nagy Iván, Rónai András

A pécsi Egyetemi Kisebbségi Intézet önálló rovatainak főszerkesztője:

Faluhelyi Ferenc dr.

egyetemi ny. r. tanár, az intézet igazgatója

December elején jelenik meg

dr. Flachbarth Ernő egyetemi ny. r. tanár szerkesztésében:

Magyarság és nemzetiségek

Huszonöt tanulmány a nemzetiségi kérdésről

A debreceni Nyári Egyetem nemzetiségi előadássorozatának teljes anyaga. Ez a huszonöt előadás a magyarországi nemzetiségi kérdés világos áttekintését adja. — A kötet előszavát dr. Pataky Tibor miniszterelnökségi államtitkár írta.

DR. MAKKAI LÁSZLÓ, az Erdélyi Tudományos Intézet tanára:

A magyarországi románok

(Elhangzott a debreceni nemzetiségi előadássorozaton 1942 augusztus 8-án.)

Talán egyetlen magyarországi nemzetiségnek az erőviszonya és a magyarsággal szemben tanúsított magatartása sem változott annyit a múltban, mint a románságé. Az ország keleti részeiben elenyésző kisebbségből, ha az 50%-ot nem is sokkal meghaladó, de mindenesetre statisztikai többséggé vált; földtelen, kóborló pásztorokból letelepedett s az erdélyi földből már 1918 előtt számarányán felül részesedő földművelésadalmommá alakult át s a valaha a magyar állameszme keretében jól megférő, sőt középkori nemzetiségeink közül nem egyet meghaladó magyar hazafiságú népelemből egyes félrevezetett rétegeiben a magyarságtól elválasztott, irredenta érzelművé fejlődött. Nem pusztán történelmi érdeklődés tehát, ha különös nyomatékkal éppen ennek a folyamatnak időbeli kibontakozását nyomozzuk végig, hanem a mai helyzet megértésének és orvoslásának egyetlen útja.

Azok a nyelvi és művelődési kapcsolatok, melyek a magyarországi románságot a Palkánhoz kötik, ma már közismertek. A román nyelv két nagy nyelvjárása, a kárpáti (a román nyelv-tudományban használatos, bár helytelen elnevezés szerint: dakoromán) és a balkáni (az ú. n. aromán), német, olasz, magyar, sőt román (pl. Th. Capidan, Al. Philippide stb.) nyelvészek megállapítása szerint legalább a Kr. u. VII. századig teljes földrajzi egységben fejlődött, mégpedig olyan területen, ahol közvetlenül érintkezhetett az albán nyelvvel. Mi több, éppen az északi nyelvjárásban található a legerősebb albán hatás, bár ezt a nyelvjárást ma az albánoktól legtávolabbra került románság beszéli. Nem kevésbé jellemző az sem, hogy az északi román nyelvjárás a déli (toszka) albán nyelvvel mutat fel közeli kapcsolatokat. Mintán G. Stadtmüller kétséget kizárólag bebizonyította, hogy az albán őshaza a Tiranától északra elterülő hegyvidéken keresendő, nem kérdéses többé az sem, hogy a román nép és nyelv kialakulása hol történt meg. De nemcsak az albán, hanem a legkorábbi szláv hatás is együtt találta meg az északi és a déli románokat, a román nyelv régi szláv kölcsönszavai az összes román nyelvjárásokban ugyanazon formai és jelentésbeli változásokon mentek át s a szláv elemek fő közvetítője a bulgár-szláv nyelv volt. Hozzáfűzhetjük még a nyelvészeknek azt a már szinte közhely számba menő tanítását, hogy a román nyelv más balkáni nyelvekkel együtt közös ősi balkáni sajátosságokat őriz. Végül megállapítást nyert, hogy a középkorban igen nagyszámú északbalkáni (bulgáriai, szerbiai, bosznia-hercegovinai, montenegrói, dalmáciai, horvátországi, isztriai) és a magyarországi románság (beleértve ez utóbbiba a havaselveket és a moldvaiakat is) egyaránt az északi dialektust beszélte. Ma már a Balkánon egyedül az isztriaiak képviselik az északi ágazatot, a többiek eltűntek s míg az újkor elejére a Balkánon hírdőndőnek sem marad belőlük, a XIII. század elejétől kezdve egyre sürűbben tünedeznek fel a Dunától északra. Ez az északra került románság nemcsak nyelvben, hanem műveltségében is számos balkáni vonást őriz: mind a görögkeleti vallás és szellemiség, a szláv egyházi nyelv és cirill ábécé, mind a román egyház szerves kapcsolata a szerbiai ochridai és bulgáriai vidéki

központokkal beszédesen utal az őshazára s ugyancsak a közös balkáni-ortodox kultúrkincsét tanúsítja az erdélyi és szerbiai középkori románságnak oklevelesen fennmaradt teljesen azonos személynévanyaga. Idetartozik a balkáni és kárpáti románságra egyaránt jellemző pásztoréletforma s ezzel együtt a szintén közös „nemzeti” adónem, a juhötvened. A két román törzset összefűző nyelvi és művelődési szálak csak egyféléképpen értelmezhetők: a magyarországi románok egyenes utódei a középkor utolsó évszázadai alatt idevándorolt északbalkáni románoknak.

Magyarországra az első románok annak a délerdélyi határvidékrendező akciónak során kerültek, melynek egyes szakaszait a szászok letelepítése, a német lovagrendnek a Barcaságba való behívása és a székelyeknek eredeti középerdélyi hazájukból keletre való helyezése jelzik. A szász és székely autonóm kerületekhez hasonlóan szervezték meg a magyar királyok Hátszeg és Fogaras környékén az első két román határvégi kerületet, melyeknek keretében a románok saját szokásjoguk szerint élhettek a köztőlük származott vajda és az ennek föléje rendelt magyar királyi ispán fennhatósága alatt. A XIII. század elején kialakult fenti két kerületen kívül egészen a nagy tatárjárásig (1241—42) Magyarország területén más románokról nem tudunk. Valószínűleg ezeknek népfőlöszlegéből került ki az a románság, mely a tatárjárás nagy néppusztításai után az elfogyott lakosság pótlására néhány délerdélyi és biharmegyei magánbirtokos, mint friss telepes megjelenik. Számuk még nem lehetett jelentős, 1293-ban III. András király minden, a királyi tilalom ellenére magánbirtokra települt románát a délerdélyi Székes birtokra rendel visszaköltöztetni s csak néhány kivételt enged meg. Valóban, a keletmagyarországi ma románlakta megyék területén a XIII. század végéig ismert közel ezer város és falu közül csak tízben lakott románság, ezek közül sines egynek sem román neve s közülük több nem tiszta román, hanem vegyeslakosságú volt.

A nagyobb román bevándorlás a XIV. század elején indult meg. Két hullámban előntötte a mai Bánság s Arad és Bihar megyék hegyvidéki területét, felduzzasztotta az ezekkel szomszédos erdélyi megyék eredetileg elenyészően csekély számú románságát, majd egy másik rajban Máramarosba érkezett s innen a XIV. század második felében az északerdélyi hegyvidékre, bezárva a Brassótól a bukovinai határig húzódó nagy települési félkörívet. Mikor a magyarság által meg nem szállt s ezért lakatlan hegyvidék benépesítése megtörtént, az újonnan jött bevándorló csoportoktól egyre táplált román néptömb elindította első pionírjait az erdélyi Mezőség felé is, melynek ritkábban lakott, erdős foltjain a XV. század elején több román telep keletkezett.

Bármilyen nagyarányú is volt ez a román bevándorlás, sem számban, sem gazdasági súlyban nem billentette meg számottevően a nemzetiségi mérleget. A magyarság a mezőgazdaságilag legértékesebb síksági területeken nagy lélekszámú falvakban őt s egyeduralmát csak a számban jóval mögötte maradó szászokkal osztotta meg. A románság viszont hegyipásztor életmódjára

nak megfelelően csak egészen ritkán jelentkezett a síkföld szegélyein, tömegei a hegyekben szétszórt, alig néhány családot számláló tanyácskákon helyezkedtek el. A mezőségre kerülő románság, megismerkedve a magyar és szász lakosság földművelő életmódjával, már a műveltségserénél fogva is a magyarsághoz egyre jobban közeledett.

De a magyar politikai és társadalmi rend elért a hegyvidék elszigeteltebben lakó románságához is. A román vezetőréteget, a kenézeket királyi várak köré szervezték meg katonai kerületekben, vezetőik magyar nemesi eredetű várnagyok voltak s rajtuk keresztül a magyar nemesi életforma megkezdte hódító útját a román kenézek között is. A XIV. században a tatárok, a XV. században a törökök ellen vívott háborúk során számos román kenének sikerült hadi érdemek révén a magyar nemesi rendbe emelkednie s ezzel a magyar jogi és társadalmi rendszert is átvették, mely elsősorban azzal járt, hogy az eddig velük jogilag egyenrangú s csak a királytól és ennek megbízottjától függő, de igazgatásuk alá rendelt közrománokat jobbágyaikká tették. A történelmi fejlődés során ezek a román nemes családok összeházasodtak a magyar kis- és középnemességgel, különösen a déli részekén átvették új környezetük katolikus vallását és magyar nyelvét is. A magyarság azonban még ennyit sem követelt meg feltétlenül: az ortodox vallású s a XIV. század második felében bevándorolt Drágfi máramarosi vajdacsalád tagjai még ebben a században a magyar zászlósurak közé kerültek s királyaik jóvoltából megyéni uradalmat szereztek. A román elit akadály nélkül helyezkedett el a magyar vezetőosztályban, ha azonosította magát az állameszmével s ezt az azonosulást nem kellett kikényszeríteni, példa rá az a számos román, aki Hunyadi János törökellenes hadjárataiban önként küzdött és vérzett Szent István birodalmának határaiért és a nyugati műveltségért. Szándékos magyarosításról nemcsak az egész középkoron át, de még sokáig az újkorban sem hallunk, katolizálni is csak oit igyekeztek királyaink, ahol a görögkeleti szimpátiák politikai veszélyt jelentettek, a déli határ mentén. *De a román nemesség, még ha nyelvét és vallását meg is őrizte (mint pl. Máramarosban) öntudatosan kötötte össze jó és rossz sorsát a magyarsággal s ennek a magatartásnak nyomai, bárhol igyekezett azokat a nagyromán politika eltüntetni, még az elmúlt húsz évben is kiütköztek, többek közt Hunyad és Máramaros megyékben, ahol románul beszélő, magát románának valló nemesség nem volt hajlandó kétes értékű kilátásokért elfelejteni a sokszázados sorsközösséget.*

A magyar számbeli és politikai fölény, amíg fennállott, biztosította a magyar-román egyensúlyt is, melynek a románság épen úgy békés élvezője és nem kizsákmányolt rabszolgája volt. A mohácsi katasztrófával meginduló történelmi események sorozata a magyarságnak mind népi, mind politikai helyzetét meg-ingatta s a román kérdést is új mederbe terelte.

A XVI. század hadjáratai a Kárpátok és az Erdélyi Középhegység nyugati lábánál elterülő síkságot tarolták le, kipurítottva ősi magyarságát, a századfordulón pedig a tulajdonképeni Erdélyre is sor került. Mihály havaselyi vajda, majd Básta császári generális prédára éhes szabadsapatai éveken keresztül rabolták, gyilkolták a folyó völgyek és a Mezőség lakosságát, tehát főként a magyarságot. Az egykoriak leírásai vérfagyasztó jeleneteket örökítettek meg ezekről az oktalan rémtettekről, de mindennél többet mond az 1604. évi kolozsvári országgyűlés panasza, mely szerint „annyira megromlottunk, hogy igen kevés helyen lakik falun egy vagy két ember”. Ezt a tényállást megerősíti az a néhány fennmaradt népességösszeírás, melyekből megállapíthatjuk, hogy a nemrég még többszáz jobbágycsalád lakta magyar községekben alig néhány lélek lézengett. A XVII. század közepén újból tűzbe-vérbe borul minden, török-tatár dúlta végig Erdélyt. A lakosság, ha te nem vágta, vagy rabszírja nem fűz-

ték, menekült amerre látott. A kortársak horribilis számokban fejezik ki azt a veszteséget, mely ezekben az években Erdélyt lélekszám tekintetében érte s ha ezeken a fantasztikus számokon nem is akarnánk elindulni, nyugodtan hihetünk a szemtanúnak, aki azt írja, hogy a török annyi lakost hajtott el, hogy az ország csaknem sivatagnak látszik. Ujabb súlyos csapást jelentett Váradnak ebben az időben történt török kézre kerülése, melynek következtében a török hódoltság területe egészen Kolozsvárig és Désig ért. A török martalócok garázdálkodása következtében „öt-hat mértföldnyire is egy faluban egy kunyhó nem volt, egy ember nem lakott; elraboltattak, levágtattak és a dög miatt meghaltak”. A török pusztításokba belekapcsolódtak s a pogány kiverése után még évtizedekig folytak a kuruc-labanc háborúk emberirtó vállalkozásai, melyek nem kisebb területeket néptelenítettek el, mint azelőtt a külső ellenség. A háborúk örökös velejáró réme, a pestis a kifosztott, éhező vidékeken szinte sűrűbben szedte áldozatait, mint a fegyver. A forrásokban szörnyű részleteket olvashatunk egy-egy járvány lefolyásáról, üres házak, kihalt falvak jelzik hódító útjait.

Ezek a csapások gyökerében támadták meg az erdélyi magyarság népi életetét s a románság előzönlötte a magyar néptalajt. Nemcsak az aránylag jobban megkímélt, védettebb helyzetben levő hegyvidéki románság népfőlölsége húzódtott le az elnéptelenedett mezőségre, hanem a román vajdaságoknak az elviselhetetlen földesúri elnyomás elől menekülő népe is Erdélyben keresett magának új hazát. Csak Szilágy, Kolozs és Szolnok-doboka megyék 317 XVI. századi magyar falujából 177 vait román többségűvé s a délerdélyi mezőségi vármegyék nemzeti-ségi mérlege is így fest. Ezáltal jött létre az a paradox helyzet, hogy míg Magyarország többi részein a magyarság központi fekvésű síkföldeken, ősi szállásterületén megtartotta számbeli fölényét és komoly veszteségeket csak a széleken szenvedett, addig Erdélyben épen a tartomány szívében, a magyar életformának leginkább megfelelő Mezőségen került szóránysorba, miáltal összefüggő tömbjei (székelység, kalotaszegiek) a perifériákra szorultak. A XVIII. század elején Erdély mezőségi tájainak magyarsága számbelileg megfogyatkozva, gazdaságilag tönkretéve kellett, hogy elbemenjen egy olyan korszaknak mely semmiben sem kedvezett az erdélyi magyar népi erő újjászervezésének. Az újra meg újra elpusztított falvak lakosságának egyrésze a török korszak után épen akkor népesedő Alföldre menekült és résztvevett a középkori magyar néptalaj visszahódításában. A Székelyföld népfőlölsége nem tudta hiányukat pótolni, mert az a történelmi események tragikus összejátásának folytán a román fejedelemségek felé csapolódott le, hogy egyrésze eltűnjék a román tengerben. A hegyekbe menekült magyarság egy része visszatért ugyan falujába, de éveket töltve román környezetben, életszínvonala kényszerű csökkenése miatt életmódban, gondolkodásban, majd nyelvben és vallásban mind közelebb sodródott a románsághoz s ez az asszimilálódás azután is folytatódott, mikor elhagyott tűzhelyéhez román telepesekekkel együtt tért vissza. Ez magyarázza meg azt a fel-tűnő körülményt, hogy a XVIII. század elején összeírt erdélyi jobbágyok között azokban a megyékben, melyekben az újkor elején még magyar többség élt, igen gyakoriak a magyar családnevek, míg a korábbi román néptalaj falvaiban (pl. Hunyad, Fogaras megyékben) a magyar nevek lényegesen ritkábbak, vagy egyáltalán nem fordulnak elő. *A mezőségi magyar népelem egy részének elrománosodását tehát történelmi ténynek kell elfogadnunk,* ha pillanatnyilag nem is áll módunkban ennek arányairól tiszta képet alkotni. A már említett életformaváltoztatáson és állandó együttélésen kívül az asszimiláció fő-okát az egyházi gondozás válságában kell keresnünk. Az erdélyi magyarság, a Székelyföld egy részét kivéve, túlnyomó többségében református vagy unitárius vallású volt. A nemzeti feje-

delempég bukásával (1687) a protestantizmus elveszítette a hivatalos támogatást, a zavaros időkben tömegesen elpusztult eklézsiák visszaállítására sem anyagi, sem jogi lehetőség nem adódott és a pásztor nélkül maradt hívek a hatalmi eszközökkel terjesztett görögkatolicizmus táborába olvadtak bele, ami együttjár az elrománosodással. Számos buzgó katolikus földesur egyenesen elősegítette ezt a folyamatot, megakadályozva a protestáns jobbjágyainak vallásgyakorlatát. A földesurak magatartása egyébként is a románság terjeszkedését mozdította elő, mert az igényesebb, törvényadta jogainak tudatában makacsabb magyar jobbjágyak elébe helyezték az engedelmességnek mutakozó román. Káros illuzióból csak az 1871. évi Hora-lázadás rémségei ébresztették fel az erdélyi nemességet, de a röviddel azután meginduló nemzeti eszme öntudatosodás megmerevítette az addig úgyszólván cseppfolyós állapotban lévő, határozatlan nemzeti eszmei érzelmeket s a nyelvileg és vallásilag már elszakadt magyart a folyton erősödő román nacionalizmus mostmár nemzeti eszme szempontból is elszakította. Végzetes körülmény, hogy a nemzeti eszme ébredésének évtizedében a magyarság nem volt ura saját sorsának s nemcsak hogy nem tudott idegeneket a maga részére vonni, hanem saját bizonytalan öntudatú s talán kedvezőbb időkben megmenekülő véreit is elveszítette.

Amint a magyar számbeli fölényt, úgy a magyar életforma vonzóerejét sem lehetett a XVIII. század folyamán a nemzeti eszme mérleg szempontjából vetni s a román nacionalizmus igy keletkezése pillanatától kezdve magyarelleses élt vett fel. A román szellemi ébredést Erdély fejedelmei kezdeményezték azáltal, hogy a reformáció terjesztése érdekében először fordították román nyelvre a Szentírást és megszüntették a román egyházban a szláv nyelv használatát, az anyanyelvvél helyettesítve azt. Bár kétségtelen, hogy törekvésük kizárólag vallásos célt szolgált és magyarosításra sohasem gondoltak, mégis a románságot a magyarsághoz hozták közelebb ezáltal, csak úgy, mint a középkori magyar katolikus propaganda. De éppen, mert hatalmi eszközöket csak szórányosan használtak, látható eredményt a már említett kulturális hatáson kívül nem értek el.

A román nacionalizmus kezdetei a XVII. század végén létrejött unióhoz, a románság egy részének a görögkatolikus vallásra történt áttéréséhez fűződnek. Ez a szellemi irányzat rövidesen kintt szerény kereteiből s a XVIII. sz. végén hozzánk is eljutó nyelvemzeti eszmék hatására új formákat vett fel. Nagymértékben hozzájárult ehhez a fiatal gkat. papi nemzedék, amelyik részben külföldi iskolákban nőtt fel s megismerkedhetett az új gondolatokkal, részben pedig a magyar iskolákban elsajátított műveltséggel tudományos színvonalú elméleti dolgozta át a kontinuitás meséjét. Az ú. n. erdélyi triász, Sinkai, Micu és Maior műveiben vált nemzeti dogmává a románok eredetének és erdélyi folytonosságának tétele, mely ma is mélyen gyökerzik a románság tudatában, úgyhogy észokokkal majdnem reménytelen kísérlet onnan kiirtani. Mint az ország többi nemzeti eszme, úgy a románság is anyanyelvének ápolásában, irodalma fejlesztésében hamarosan elérkezett oda, hogy a politikai egyenjogúságot is követelje, most már nem rendi keretekben, hanem az egy nyelvet beszélők nemzetegysége számára, társadalmi különbségektől függetlenül. A magyarsággal való békés egyezkedésnek lehetőségét már kezdetben elvette az, hogy ez a mozgalom Bécs gyámkodása alatt nőtt fel, a külföldi iskolákban tanuló román ifjak magukkal hozták a magyarság iránti bizalmatlanságot, amit csak növelt az, hogy a román igények teljesítésének akadályaként az uralkodóház mindig a magyarságot állította oda bűnbakul. Ilyen előre megmérgezett légkörben robbant ki a XIX. század elején a nevezetes „nyelvharc“, mely mint a magyar nyelvnek az oktrojált némettel és az elavult latinnal szemben való hivatalos érvényesüléséért folytatott küzdelem indult, de mint a magyarság és nemzeti eszme között kirobbanó hegemo-

niális harc folytatódott. Amint a központi hatalom nem nézte jó szemmel a magyar nyelv előretörését s ezzel az öszszbirodalom egységesnek vágyott szellemi képének megbomlását, épenúgy szívesen szövetkezett minden mozgalommal, mely ennek létrejöttét megakadályozhatta. Mikor pedig a magyar reformkor a rendiség intézményeit a nemzeti-liberális elvek alapján kezdte átalakítani, valóságos véd- és dacszövetség jött létre az uralkodónak és a nemzeti eszme között.

A románság a maga vélt érdekei védelmében a nyelvharc, majd Erdély uniója körüli vitákban a bécsi reakcióhoz csatlakozott, bár leglényegesebb problémáját, a szociális kérdést csak a magyar reformmozgalom oldhatta volna meg. S bár tudomásul vette és elfogadta, hogy Magyarország és Erdély egyesült törvényhozása a jobbjágyaságot megszüntetve a románok százezeit tette a maga urává, ráadásul másfélmillió hold föld boldog tulajdonosává avatva őket, mégis a bekövetkező szabadságharcban a magyarság ellenségeit szaporította s a fékét vesztett nacionalizmus gyűlölködésével olyan rémtetteket hajtott végre, melyek a magyarság és közjeje máig be nem temethető érzelmi szakadékokat támasztottak.

1849 tanulságai a románságot is gondolkozásra bírták. Csatlakoztak a bécsi ígéretekben, vezérük Iancu Abrahám beleörülve ebbe a kiábrándulásba, elborult elmével haláláig kószált a havasokban. De ha voltak is pillanatok, mikor magyarok és románok találkozhattak volna az együttélés módozatainak az ősi magyar gyakorlat szerint való kiépítésben, megakadályozta a nemzeti eszmenek ugyancsak kívülről, nyugatról érkező továbbfejlődése az irredentizmus irányában. A román középosztály egy része már nem elégedett meg az egyenjogúsítással, a német, olasz s nem utolsó sorban magyar „uniók“ eszméitől halására egy minden románokat magában foglaló államról kezdett álmodni s reményeket nemokára már Bukarest feiöl is szítani kezdték. *A fejlődés ezzel abba a közismert stádiumába érkezett, mikor nincs az a messzemenő nyelvi, kulturális, sőt politikai engedmény, mely a szóbanforgó irredenta nemzeti eszme megnyugtassa, sőt ezeket az engedményeket egyenesen károsnak látja a maga szempontjából, mert gyengítik elszakadó törekvéseinek érvét.*

1867 után, mikor a magyarság hosszú évszázadok után visszanyerte önrendelkezési jogát, már nem tudta jóvátenni azt, amit idegen kezek elrontottak. *A magyar nemzeti eszme törvény mindent megadott ugyan az ország nem-magyarjainak, ami sajátos kultúrájuk fejlesztéséhez szükséges: a két román egyház közel kétszerannyi államségélyt kapott, mint a történelmi magyar egyházak, 1295 görögkat. és 1690 görögkat. felekezeti elemi iskola s ezenkívül több középfokú iskola szolgált a román anyanyelvű oktatást, a románság gazdasági fejlődése elé nemhogy akadály gördült volna, de a magyarság még azt is türelemmel szemlélte, hogy a román bankok többszáz ezer hold magyar földbirtokot vásároljanak össze s juttassanak román kézre, úgyhogy 1910-ben már az erdélyi mezőgazdasági és legelőterületből 55.4% az 53.8% népességi arányt felmutató románság tulajdonában volt; mégis a román sajtó, élén a nagyszabású Tribuna c. újsággal állandóan elnyomatásról panaszkodott. Ha összehasonlítjuk a trianoni Erdély magyarságának kisebbségi sorsát a magyarországi románok 1918 előtti helyzetével, az elnyomás vádját magától omlék össze. De a kérdés természetéből következik, hogy hármilyen is lett volna az a bánásmód, melyben a régi Magyarország román nemzeti eszme részeseitette, a határokon kívülről szított irredentizmust ez nem befolyásolta volna. A nemzeti eszme ezzel külpolitikai kérdéssé változott s mint ilyen oldották meg a földrajzi és történelmi adottságokra való tekintet nélkül a trianoni békediktátum szerzői.*

A bécsi döntéssel 1940. évi augusztus hó 30-án közel egymillió román került vissza Magyarország határai közé. Ez a

románság átment az elmúlt két évtized ultranacionalista iskoláján és nehezen felejtheti az egyszer megvalósult nagyromán álmot. Míg 1918 előtt a román nemzetiségi törekvések csak egy vékony középosztályi rétegben éltek, ma már ezek az eszmék elhatoltak a legkisebb hegyifalu népéhez is. A magyarság tönkretételét célzó román földreform, azon a címen, hogy egy történelmi igazságtalanságot tesz jóvá, mely a valóságban nem létezett, az erdélyi földet már amúgy is aránytalanul birtokló románságot fölényes gazdasági helyzetbe emelte s egyúttal megindult egy óriásira méretezett erdélyi román középosztály mesterséges kiltenyészése is. Ráadásul a mai román nemzedék már nem tapasztalásból, hanem a kor szenvedélyén át ismerte meg a magyarságot, melyben évezredek elnyomóját és természetes ellenségét látja; a magyar kultúrát nem ismeri és lenézi. Mindezeket a szomorú tényeket tekintetbe kell vennünk, ha a mai magyar-román viszony kérdését felvetjük. Ugyanakkor azonban nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt sem, hogy a nagyromán kísérlet huszonnégy esztendeje a románság számára sem jelentette a várt paradicsomi állapotokat. A közéleti erkölcs nagymérvű süllyedése, a politikai vonalvezetés bizonytalansága, az államgépezet ki-kihagyó működése s a legutóbbi évek véres testvérháborúja sok józanul gondolkozó románban a kiábrándultság érzését kellett, hogy felkeltse. A bécsi döntést követő napokban a román vezetőréteg büntudatos, fejvesztett menekülése, mely román szempontból egyébként, mint gyáva dezertálásnak aligha minősíthető, a nép szélesebb rétegei előtt is világossá tette, hogy kikre bízta eddig sorsát.

A magyarságnak mind a maga, mind a visszakérült románság érdekében elsőrendű feladata, hogy megteremtse a két nép békés együttélésének kereteit s bebizonyítsa, hogy az erdélyi románság igazi érdeke csatlóka álmok kergetése helyett együttműködni a szentistváni Magyarország újjáépítésén, mely minden gyermekének egyformán édesanyja. Ennek viszont előfeltétele a megingott bizalom helyreállítása, amit elsősorban egy pártatlan, magasszínvonalú közigazgatástól vár mind a két fél.

Végezetül álljon itt néhány adat a mai magyarországi románság helyzetéről. A hazatérti részekben lakó románok nagy többsége görögkatolikus vallású. Görögkatolikus püspökség volt Nagybanán, Kolozsvárt és Nagyváradon. A számban jóval kisebb görögkeleti románoknak e területen püspökségük volt: — Máramaroszigeten, Kolozsvárt és Nagyváradon. E püspökségek átalakulása (részben megszűnése is) folyamatban van.

Az amerikai magyarság helye

(Befejező közlemény).

3. A probléma megoldása itthon

1. Jeleztem már, hogy az amerikai magyar probléma megoldását olyan nagy feladatnak tartom, hogy annak kielégítő megoldásához elégtelen valamely kormány-akció. Vannak a probléma megoldásában olyan részletek, amelyek megoldása csak kormány-akció útján érhető el. Ez azonban az egész kérdésnek csak kisebbik része. Egész megoldást csak úgy várhatunk, ha az egész hazafiasan gondolkozó és a magyar fiai jövőjével törődő magyar társadalmat meg tudjuk nyerni az ügy felkarolásának és a kifejtendő tevékenységek lelkes vitelének. *Egy hatalmas dinamikus erőre van szükség*, amelynek átütő ereje előtt elenyészik minden akadály és tényező valóság minden akarat. Éppen azért akkor, amikor azt kíséreljük vizsgálni, hogy az amerikai magyar probléma megoldásából mi néz a szülőhazára, legelső sorban azt mondanám, hogy szükséges minden más felett ennek a dinamikus erőnek megteremtése. Az a forrás

Az észak-erdélyi románság kulturális élete nagyrészt az egyházakon belül zajlik le, annál is inkább, mert a középosztály tekintélyes százalékának önkéntes távozása folytán világi vezetőegéniségekben nagy hiány mutatkozik. Erdélyben a bécsi döntés óta 1345 olyan állami elemi népiskola működik, amelyben a tanítási nyelv román s ez a szám igen jelentős, ha tekintetbe vesszük, hogy az erdélyi magyarságnak, bár száma a mai magyarországi románságét csaknem kétszeresen meghaladta, még ezer népiskolája sem volt s ezeket is a felekezetek tartották fenn igen mostoha körülmények közt. Igen nagy nehézséget okozott azonban az, hogy még 1940-ben sok román tanító elhagyta helyét s hiányukat csak románul tudó magyarokkal lehetett pótolni. A román felekezeti iskolák hiánya azzal magyarázható, hogy azokat még a román uralom fokozatosan elszorította. A románnyelvű középfokú oktatást a szamosújvári és nagyváradai felekezeti tanító- és tanítónőképző intézetek, továbbá a naszói román tanítási nyelvű állami gimnázium s a kolozsvári, nagyváradai és beszercei középiskolák román tagozatai végzik. A kolozsvári egyetemnek a visszatérés első évében 101 román hallgatója volt. A román sajtó legjelentősebb orgánumai a Kolozsvárt megjelenő „Tribuna Ardealului” (napilap) és a „Viata Hustrată” c. gör. kel. képes havi folyóirat, valamint a beszercei „Saptamana” (hetilap). Az irodalmi élet nehezen indul meg, a megjelenő könyvek nagyrészt napiárok vagy hitépitő iratok. A magasab színvonalat a „Tribuna Ardealului” irodalmi tárgyú kiadványai és a görögkeleti püspökség gondozásában megjelenő Cartile Vietii című könyvsorozat jelenti. Ezzel szemben igen eleven ütemben folyik egyházi és kulturális előadások és műkedvelő színelőadások rendezése.

A visszatért területek tománsága gazdasági téren is a teljes egyenjogúságot élvez, sőt jóakarattal támogatásban részesül. Hitel-, termelő-, beszerző-, fogyasztási-, tej- és egyéb szövetségei zavartalanul működnek s a kezdeti nehézségeken már túl vannak. Számuk emelkedőben van, ma mintegy 200. Külön központ, a „Plugarul” létesített közönségi irányításuk lehetővé tételére. A „Regna” fakitermelő szervezetét egyike a legelőteresebb román gazdasági intézményeknek. A nehéz gazdasági viszonyok közt is a magyar központi kormányzat jóvoltából anyagellátásuk biztosítva van. Hasonlóképpen számos román pénzintézet, elsősorban az „Albina” s a „Banca Romaneasca” és fiókjaik, dolgozik a visszatért területen. A román lakosság épen úgy részesül a magyar szociálpolitika gondoskodásában (zöldkereszt, ruhasegély, vetőmagellátás, stb.), mint a magyarok.

pedig, amelyből ez a dinamikus erő felfakadhat, nem más, mint a tervszerűen kialakított és gondosan irányított nemzeti közvélemény. Az amerikai magyar probléma csak akkor talál igazi megoldást, ha annak fontosságát átérzi a nemzet minden tagja, s ha a megoldásra tekintő munkából kiveszi részét az egész magyar társadalom. Ez pedig csak megfelelő közvélemény kialakítás útján érhető el.

Az amerikai életfelfogás a közvéleményben egyenesen megváltó erejű élet-tényezőt lát, s minden valamirevaló megmozdulás elengedhetetlen feltételek tekintetében a közvélemény kialakítását és csatarendbe sorakoztatását. Minden fenntartás nélkül elmondhatjuk, hogy Amerika társadalmi életének, politikai berendezkedésének ez egyik főrugója. Az előtt, aki ezzel a fundamentális ténnyel nincsen tisztában, egyenesen fantasztikusnak tűnhet fel a lármájával égiségemlédő szócsetározás, a gondosan kitervezett hadműveleltre emlékeztető jövés-menés, a dollár-milliók két kézzel való szórása, ami például egy-egy amerikai választásnak legjellegzetesebb ismertető jege. Ifjú amerikai koromban nevelésnek, sőt még azon is túl, megbotránkoztatónak ítélem

az én felfogásom szerint túltengésbe menő propagandázást, görög-tűz orkánzást s ebből nem is csináltam titkot amerikai barátaim előtt. Az eredmény reámnézve egyenesen meglepő volt. Amerikai barátaim vették maguknak a fáradságot ahhoz, hogy velem, a „zöldfülvél” (greenhorn) megértessék, hogy a nevelésesnek, sőt megbotránkoztatónak látszó hang- és fényzavar mögött jólmeggondolt életfelfogás gerendás tételei fedezhetők fel. 1912 őszén lejátszódott eseményekre gondolok itt. Theodore Roosevelt, mint az általa megalapított Progresszív Party elnökjelöltje, még az én akkori Felsőházi-parti városomban is felutazott választási körútján s programbeszédjének meghallgatására én is elmentem. (Érdeemes elgondolkozni azon, mi lett volna, ha akkor nem Woodrow Wilson, hanem a magyar-barát Rooseveltet választották volna meg amerikai elnöknek.)

Amerikai barátaim így argumentáltak: A mi amerikai életünkben mindent, amit teszünk, a néppel tesszük. Kötelességünk ezért megadni a népnek minden felvilágosítást, aminek alapján véleményét megalkothatja és politikai cselekvésre fordíthatja. Megadjuk az alkalmat bárkinek arra, hogy gondolataival előjőjjön. Meghallgatjuk s esetleg követjük. Néha világtalanok vagyunk és vak vezetést követünk. Mihelyt azonban ezt tesszük: azonnal szenvedünk. Következő alkalommal már bölcsőbbek vagyunk. A végső eredmény azonban mindig az, hogy a jó megmarad, a rossz pedig kiesik. Sok szenvedéssel jár ez, de ezen a világon minden jóért szenvedni kell. Az eredmények, amelyeket magunk körül látunk, biztatóak, nem tehetünk mást, mint azt, hogy járjunk tovább is azon az úton, amelyben elindultunk. Az a negyedszázad, amelyet azután Amerikában eltöltöttem, kétségtelenül sok bizonyosságot adott arra, hogy emögött a gondolkodás mögött jókora adag kipróbált emberi bölcsesség lakozik. Az amerikai életfelfogásban sok minden van, amivel az európai ember nehezen tud megbárátkozni, de ami engem illet, teljes mértékben magamévá teszem az amerikai felfogást a közvélemény fontosságáról. Teszem ezt annyival is inkább, mert rengeteg alkalmam volt meggyőződni arról, hogy éppen amerikai-magyar vonatkozásban, milyen jelentősége van a cselekvő képességet nyert közvéleménynek.

A közvéleményformáló tényezők között első helyen az egyházat említem meg. Amerika teljesen szabad egyházi életében valóban bámulatos az az áldozatos és mindenféle áldozathozatalban megnyilvánuló ragaszkodás, mellyel a hívek az egyházakat körülveszik és amellyel az egyházak tevékenységeit felkarolják. Ennek a ragaszkodásnak a magyarizációját abban találjuk meg, hogy az amerikai egyházak tevékenységeinek központjába Isten földi országának építését tesszük. Következik ebből az, hogy az egyházak munkaprogramja felöleli mindent, ami a népi élet meggazdagítására tartozik (Ján. 15:11.). A magyarországi egyházak keresve sem találnának alkalmasabb anyagot közművelődést szolgáló munkájukhoz, mint éppen ezt, hogy közelvigyék a hívek szívéhez egymillió tengerentúli élő magyar sorsát, s hitvallási igazsággá tegyék azt, amit úgyis vallunk, hogy a nagyvilágon ekívül a magyar számára nincsen hely. Az egyházak lelkes népéből meg lehet alakítani az *amerikai magyar szolgálat csoportjait*, amelyek letéteményesei és tevéleges hordozói legyenek minden vonatkozásban az amerikai magyar ügynek. Egyházi vonatkozásban különös fontossággal bírának azok a vidékek, amelyekről nagyobb számban vándoroltak ki magyarok Amerikába. Ezekre a vidékeken kell legkönnyebb legyen az érdeklődés felkeltése és az eredményes munka. Az egyházak mellett megemlítem még itt az *iskolán kívüli népoktatást*, valamint a különböző társadalmi intézményeket, amelyeken keresztül szintén nagyon sokat lehet tenni abban az irányban, hogy az amerikai magyar kérdés elsőrendű magyar életkérdés színvonalára jusson. Mint közvéleményformáló tényezők, számbajöhetnek még az *iskolai tankönyvek* is. Ha megemlékeznek ezek a finnekről, mint testvérekről és a lengyelekről, mint rokonnépről, miért ne emlékezzenek meg az amerikai magyarokról is, mint a tengerentúltra vetődött magyar népről.

Került ugyan a kezembe olyan középiskolás tankönyv, amelyben találtam pár sorban megrajzolt képet az amerikai magyarokról, de sokkal jobb lett volna, ha ez a könyvből kimaradt volna, mert a kép, amelyet megrajzolt, hántóan torzkép volt. Szeretném látni még ebben a vonatkozásban aztán azt, hogy az esztendő 52 vasárnapja közül különftések el egy arra a célra, hogy ezen a vasárnapon az egyházak ige hirdetésében helyettláljon az amerikai magyar kérdés és imádság emelkedjék fel az egek Urához azért, hogy vezesse a hazatérés útjára a nagyvilág négy sarkára szét-szórta, bujdosás kenyerét evő magyar népet.

Az így megindítandó közvéleményt kialakító tevékenységnek első célja az *amerikai magyarság életének ismertetése* lenne. Volt alkalmam meggyőződni arról, hogy a szülőháza népe melegen érdeklődik az amerikai magyarság iránt. Ebben az érdekkörbe eső beszélgetéseim során újra és újra látom ennek tanúságát. Az amerikai magyarság életében olyan sok a vonzó elem, hogy ezek pusztán felsorakoztatása már biztosítaná annak a rokonszenvnek a kialakulását, amelyet én a kérdés megoldásánál elsőrendű fontosságú tényezőnek tartok. Nem elégedhetünk azonban itt meg az ismertetéssel. Az ismertetés nyomán egész sereg olyan lehetőség kell feltáruljon, amelyekre amerikai magyar kapcsolatokat lehet majd építeni. Összeköttetésbe kell kerülnön újra az itthoni közösség és annak Amerikába szakadt töredéke, a rokon és a rokon, a templom és a templom. Világosságra kell kerülnön minden olyan alkalom, amely alapot szolgáltat a két világ magyarságának egymáshoz közelebbhozáására, az Amerikából hazakivándorlók hazajövetelének megkönnyíthetésére. Még ezen is túl, ennek a közvéleményt formáló tevékenységnek a rendjén ki kell alakuljon egy olyan nemzeti közfelfogás, amely a külföldre vetődött magyarság sorsát a nemzet testét égető sebek tekintetével, s ennek a külföldre elvetődött magyarságnak hazahozatalát a saját maga felgyógyulásával egyértelmű dolognak tekintse. Az így kialakult közfelfogás olyan ható erő, amelynek háttartalma ereje van s amely előtt minden akadály a porba hull. Ha valaki ennek igazságában kételkednék, ajánlom, olvassa el azt, amit a názareti Jézus a mustármagról tanított.

Az alacsonyrendű emberi gondolkodás: mechanikus gondolkodás, amely feladatait centiméteres alapon, a kétszer-kettőnégy dimenziójában véli csak megoldani. Csak arra gondol és csak arra épít, amire rá tudja tenni a kezét. Van azonban egy ennél magasabb életfelfogás is, melyet sokféleképpen lehet elnevezni, s amelyet én legszívesebben *dinamikus életfelfogásnak* szeretek nevezni. Ez tud építeni ott, ahol hiányzik a téglák és a malter, s tud győzni akkor, amikor a sereg látszat szerint már elfogyott. A mechanikus életfelfogás koldusszegény ügyefogyottságán minden ebek harmincadjára kerül, míg a dinamikus életfelfogás terem a semmiből is. Egyszerűbb nyelven élni akarásnak és élnitudásnak is lehet nevezni ezt az életfelfogást. A név teljesen lényegtelen, a lényeges az, hogy akinek van, annak adatik s akinek nincs, attól az is elvétetik, amije van. (Máté 25:29.)

Az amerikai magyarság életében az első világháborút követő két esztendő a teljes reményteltség korszaka volt. Mindent fel kell adni, ez volt a jelszó. Valami elképzelhető lételemenség szakadt rá a lelkekre. És ezt a teljesen reménytelennek látszó időszakot az amerikai magyar élet bámulatos megújulása követte. Ez a megújulás nyitotta meg az amerikai magyar élet új-korát. Így történt ez azért, mert volt egy pár ember, akinek volt hite az életben, s aki éppen ezért élni akart és életet prédikált. Remélem, hogy el fog jönni az idő, amikor közrebocsáthatom az adathalmazt, amelyet ebből az időszakból megőriztem s a hazavezető úton magammal elhoztam. Ha másért nem, általános magyar okokból meg lesz ennek a jelentősége és tanítása. Legyen itt most elég annyi, hogy az amerikai magyar probléma megoldásához a legfőbb követelmény egy olyan közfelfogás kialakítása, amelyben benne legyen a magyar nemzet szíve és lelkiismerete és amely *akarja* a probléma megoldását. Ha ez a lelki adottság megvan, a többi magától kell

jöjjön. A probléma és annak megoldása nem anyagi, hanem lelki kérdés elsősorban, mintahogy kezdetben vala az Ige és aztán minden, ami lett úgy lett, hogy az Ige testté lett.

2. Az amerikai magyar probléma megoldására néző közfelfogás kialakítása mellett a második nagy feladat az *amerikai magyarság számbavétele*. Az amerikai magyarok között népszámlálás még nem volt soha. Ez az oka és magyarázata annak, hogy az amerikai magyarság létszámát illetően a felfogások annyira különböznek és az itthon általánosan elfogadott hatszáz ezres lélekszám mellett, van olyan értékelés is, amely a lélekszámot egymillióhatszáz ezerre teszi.

Ezt a népszámlálást én két oldalról indítanám meg. Megindítanám elsősorban itthon, annak felkutatásával, hogy kik is azok a magyarok, akik a kivándorlás rendjén Amerikába kimentek, de onnan vissza nem jöttek. Kizárólag hivatalos adatokra itt nem lehet támaszkodni, mert a kivándorlók jókora része, főként a katonasorban levő fiatal emberek, útlevel nélkül, a Kárpátok szemmel nem tartott gyalogösvényein át hagyta el az országot. A hozzátartozókon keresztül minden különösebb nehézség nélkül meg lehet azonban állapítani minden eltávozottnak a személyiségét. Sokkal könnyebb feladat annak megállapítása, hogy a kivándoroltak közül kik jöttek vissza, s a két szám közötti különbség fogja megadni a kivándorolt, de vissza nem tért magyarok számát. A népszámlálás további, mostmár Amerikában megindított munkájának lenne aztán az a feladata, hogy megállapítsa, mi lett ezekből a magyar kivándoroltakból. Ez a munka fel kell ölelje a kivándoroltak összes népmozgalmi adatait, amíg kétségtelen megállapítást nyer az, hogy kikből is áll tulajdonképpen az amerikai magyar néptest ma.

A munka kétségtelenül nagyra látszik, de elvégzése valószínűleg kevesebb munkát igényelne, mint hirtelenében gondolnók. Az is valószínű, hogy Amerikában önkéntes munkások egész serege vállalkozna e munka elvégzésére. Az egyházak anyakönyvei valamint az egyesületek törzskönyvei adnák meg a kiinduló pontot, s ezek anyaga lenne aztán kiegészítendő házról-házra végzett népszámláló munkával. Az sem lehetetlen, hogy a négy nagy egyesület vagy az ezekből alakult *Nemzeti Szövetség* elvállalná az egész munka elvégzését abban az esetben, ha értesülne arról, hogy e munkát elvégzését nagy magyar nemzeti érdekek követik. Az *Amerikai Magyar Református Egyesület* már évekkel ezelőtt felfogta a református magyarok számbavételét, s a többi nagy egyesületek minden valószínűség szerint készségesen hozzájárulnának ahhoz, hogy a nagy munkából részüket kivigyék.

Természetesen a munka nem elégedhetik meg pusztán számbeli adatok összegyűjtésével, hanem fel kell öleljen minden olyan adatot, amely szükséges ahhoz, hogy ezek alapján az amerikai magyarság összetételéről tiszta és világos képet alkotassunk. Magában kell így foglalja ez a származási adatok mellett, a vallási hovatartozási, iskolázási, foglalkozási, stb. adatokat is.

Az így megejtett első amerikai magyar népszámlálás adatai aztán kiegészítendők lennének minden esztendő leteltével az eltelt év adataival, hogy ezek alapján bármikor pontosan megállapítható lehessen a valóságos helyzet, amelyben az amerikai magyarság él. E munka a kezdet kezdetét jelentené és alapjául szolgálna minden további olyan lépésnek, amely az amerikai magyarság ügyének helyes irányba terelésére és annak fontosságához megfelelő vitelére néz. Meg kell jegyeznem itt azt, hogy tudomásom szerint alig van Amerikában olyan nemzetiség, amely ezen a kezdeményező lépésen régen ne esett volna át. Az Amerikába került nemzetiségek nyilvánlartásában valószínűleg Németország vezet, de arról, hogy ebben a tekintetben a többi nemzetek sem nézik összetett kezekkel a fejleményeket, elég bizonyosság áll előttünk. Néhány évvel ezelőtt egy svéd társadalomtudós azzal a megbízással ment ki Amerikába, hogy

felkutassa azt a még néhány ezret kitevő svédseget, amelyet eladdig nem tudtak a szülőhazával kapcsolatba hozni. Ami bennünket illet, mintegy egymillió olyan magyar él az Egyesült Államokban, akiket csak valamennyire is intézményesen, nem tudunk a szülőhazával kapcsolatba hozni. Bármennyire menthetők legyenek is e ponton a múlt idők mulasztásai, be kell lássuk, hogy a cselekvésre elérkezett a tizenkettedik óra, mert az amerikai magyar probléma felvétele és megoldásra juttatása végzetes következmények nélkül továbbra nem odázható el.

3. Az amerikai magyarság problémájának megoldásában a *visszatelepítés* lehetőségeire és módzataira kell mindenekelőtt irányuljon figyelmünk. A külföldön élő magyarok visszatelepítésére, amint ez köztudomású, nemcsak megindult, de örvendetesen halad előre. Nincs kétségem aziránt, hogy a kormánybiztosság, amely a visszatelepítés ügyét kezében tartja és irányítja, programjába az amerikai magyarok visszatelepítésének kérdését is felvette, s a kérdés megoldásának módzataival behatóan foglalkozik. Éppen ezért mindössze pár részletkérdés tárgyalására kívánok itt kitérni.

Újra hangsúlyozni kívánom azt, hogy felettebb *kívánatosnak tartom egy amerikai-magyar falunak és egy amerikai-magyar gyártelepnek hazai földön való megalapítását*. Kívánatosnak tartom ezt nemcsak azért, mert ezek a telepek nagy vonzóerővel bírnának a visszatelepülésre gondoló amerikai magyarok körében, hanem azért is mert ezek a telepek adnák meg majd fejlődési menetükkel azokat a vezető szempontokat, amelyek a későbbi visszatelepítések rendjén figyelembeveendőek lennének. Bizonyos mértékben kísérleti állomások jellegével bírnának ezek, s az életükből lecsúrt tapasztalatok szolgáltatnák az alapot arra, hogy az újhaza soktekinetben új típusú magyarsága különös megváráskodtatások nélkül megtalálja helyét az ősi haza földjén. Gondolok azonban arra is, hogy ezeknek az amerikai típusú telepeknek létesítése révén, munkás népiünk életviszonyai is olyan elemekkel gazdagodhatnak meg, amelyek országos viszonylatban is jelentős nyereségekhez vezethetnek.

E telepek létesítése mellett természetesen gondoskodni kell arról, hogy minden lehetőség megadassék olyan visszatelepülőknél is, akik egyénekként, illetve családonként óhajtanának visszaköltözni a szülőhaza területére. Összeírások és Amerikában kimutatandók lennének az ilyen egyéni visszatelepülésekre alkalmas szolgáltató lehetőségek. Igen tekintélyes még ma is azoknak az amerikai magyaroknak a száma, kik még ma is kisebb-nagyobb ingatlanokkal rendelkeznek itthon. Az ilyenek számára lehetővé teendő az, hogy a birtokukban lévő ingatlanokat más helyen levő, hasonló értékű ingatlanra becserelethessék.

Rá kívánok mutatni arra is, hogy a zsidóvagyon kérdésének rendezésével kapcsolatban is valószínűleg lehet olyan pontokat felfedezni, amelyek az amerikai magyar visszatelepülés elősegítését kedvezően befolyásolhatják. Véleményem szerint lehetővé kellene tenni a kitelepítésre gondoló zsidók számára azt, hogy ingatlanaikat, illetve pénzvagytonukat visszatelepülő amerikai magyaroknak eladhatassák úgy, hogy az átadók megkaphassák vagyonuk értékét külföldön kifizetendő, a normálisnál valamivel magasabb árfolyamú dollárokkal. Ez az intézkedés kétségtelenül előnyöket jelentene a kitelepülni szándékozó zsidók számára, mert ráképesítené ezeket arra, hogy itthoni vagyonuk értékét dollár értékben felvehessék. Nagy előnyt jelentene azonban ez a visszatelepülni szándékozó amerikai magyarokra is, mert lehetővé tenné számukra azt, hogy dollárértékeiket napi árfolyamnál kedvezményesebb árban válthassák be magyar pénzre, amiből következne az, hogy kedvezőbb anyagi helyzetben és jobb kilátásokkal indulhatnának el a szülőhazában számukra megnyíló új élet útján. Nem jelentéktelen eredménye lenne egy ilyen megoldási módzatnak az is, hogy bevezetése egy csapásra megszüntetné a valutacsempészéssel járó visszaéléseket és a belföldi valutaüzérkedéseket.

Az amerikai magyarság igen jelentős része mint gyári

munkás keresi meg a mindennapi kenyerét. A régi időkben a magyar munkás a „common labor” gyűjtőnév alá eső legdurvább munkát végezte, ma azonban már egy egész sereg képzett szakmunkás kerül ki a magyarság soraiból. A magyar munkást Amerikában szeretik és nagyrabecsülik, s nem szenved kétséget az a tény, hogy hazajöve, a magyar ipari életnek igen értékes tagja válna belőle. Szükséges azonban az, hogy az amerikai magyarok mindig tájékozva legyenek a gyáriparban megnyíló lehetőségekről, hogy azok, akik ilyen irányú elhelyezkedést óhajtanak nyerni, az idező lépéseket minden nehézség nélkül megtehessek.

Az amerikai gyárimunkásnak jóval magasabb ugyan a munkabére, mint a hazaié, ez azonban távolról sem jelenti azt, hogy a gyárimunkások táborából nem szívesen jönnének haza a tengerentúli magyarok közül. Az egymást felváltó gazdasági depressziók milliókat tesznek munkanélküliekké időnként. Rámutatlam már arra, hogy a harmincas évek gazdasági pangásában ezerszámra jöttek volna szívesen haza az amerikai magyarok, ha itthon lett volna számukra hely. A helyes dolog éppen ezért az lesz, ha az alkalom számukra előre elkészítetik, hogy az amerikai magyar munkás, ha körülményei ezt számára kívánatosá teszik, bármikor hazajöhessen.

A hazatelepülő amerikai magyaroknak a szülőháza életkörülményben való sima elhelyezkedése érdekében megteendő lesz minden olyan intézkedés, amely a fennálló törvényekkel való összhangzásban megtehető. Két ilyen intézkedésre szeretnék már itt rámutatni. Egyik a külföldi honosok itthoni lakhatási és munkavállalási engedélyre kötelezettségére másik pedig a hazatérő külföldi magyar gyermekeiktől megkövetelt iskolai különbözeti vizsgálatokra vonatkozik.

A külföldi honosok lakhatási és munkavállalási engedély kiváltására való kötelezése ellen elvi alapon semmi kifogásom sincs. Viszont a magyar származású amerikai állampolgároknak e kötelezettség alóli felmentését több okból igen kívánatosnak tartom. Szeretnék minden hazatérő amerikai magyart egyszersmindenkorra felmentve látni az alól a keresztjárás alól, hogy hazaérkezése után egyenesen rendőrségre kelljen mennie, hogy mint „idegen” kérelmezze azt, hogy a szülőháza földjén lakhasson és itt dolgozhasson. Van azonban ennél súlyosabb okom is.

Magyarország és az Egyesült Államok egy baráti szerződést kötöttek egymással az 1925-ik évben, amely széles körzetben szabályozza a két országnak egymáshoz való viszonyát. A szerződést 1925 június 24-én írták alá Washingtonban éspedig amerikai részről Frank B. Kellogg, akkori külügyminiszter és magyar részről gróf Széchenyi László, akkori magyar nagykövet. Ennek a szerződésnek első szakasza kötelezi a két államot arra, hogy a területükön lakozó másik állambeli polgárra kiterjesszék mind azokat a jogokat, amelyek lakhatás, szabad vallásyakorlat, munkálhatás, kereskedelmi stb. szempontjából magának az illető államnak a polgárait megilletik. Nem szenved semmi kétséget sem előttem az a tény, hogy ennek a szerződésnek figyelembevételével a magyar származású amerikai állampolgárokat a lakhatási és munkavállalási engedély kiváltásának kötelezettsége alól, valamint az ezeljáró költségek hordozása alól mentesíteni kell.

Még legfontosabbnak tartom a hazatérő amerikai szülők iskolás gyermekeinek iskolai különbözeti vizsgálatára vonatkozó rendelkezések módosítását. Az érvényben levő rendszabályok szerint az iskolás gyermek magával kell hozza bizonyítványait nemcsak az utolsó iskolai évről, hanem minden iskolai évről. E bizonyítványokat fel kell terjeszteni a kultuszminisztériumba, a különbözeti vizsgálat engedélyezésének kérésével. A kultuszminisztérium megállapítja, külön minden egyes tanuló esetében azokat a tárgyakat, amelyekből különbözeti vizsga teendő éspedig úgy, hogy a vizsgálat anyaga fel kell ölelje visszamenőleg az itthon el nem végzett iskolai évek anyagát. A felvétel a különbözeti vizsgálat sikereitől van függővé téve. Hogy a gyakorlatban mit jelent ennek a rendszernek az alkalmazása, azt saját gyermekeim esetében volt alkalmam megá-

lapítani. Két gyermekem két-két, egy gyermekem pedig, akit a különbözeti vizsga mellőzésével, negyedik elemibe írtattam be, egy évet veszített iskoláztatásában. Nincs terem arra, hogy a kérdést behatóan boncolgassam, s meg kell elégedjek annak leszegezésével, hogy az amerikai gyakorlat még az angol nyelv tudása nélkül érkező bevándorló gyermek számára is lehetővé teszi azt, hogy ha egyébként tehetsége erre megvan, idővesztés nélkül beilleszkedjen az új tanulmányi rendbe. Jelentkezésekor felveszik abba az osztályba, amelyet megelőző tanulmányai alapján még a nyelvi nehézség ellenére is elbír és fokozatosan magasabb osztályba bocsátják mihelyt nyelvi készsége az ebben való haladásra az alapot megadja. A tapasztalat azt mutatja, hogy az átlagos tanuló két-három év alatt könnyen utoléri évtársait, s elvégezheti tanulmányait minden idővesztés nélkül. Egészen kétségtelen előttem az, hogy valami ehhez hasonló rendszer bevezetésével itthon is meg lehet találni a módját annak, hogy Amerikában született magyar gyermek ne veszítsen el életéből egy-két évet azért, amiért Amerikában született, de a szülőháza iránti szeretet által vezetett szüleiivel átkelt a tengeren, hogy a magyar hazának igyekezzen hasznos polgára lenni. Amennyiben pedig ez nem történne meg, egészen bizonyos, hogy az érvényben levő különbözeti vizsgás rend igen sok amerikai magyar családot fog visszatartani attól, hogy boldogulását az óhaza földjén igyekezzen megtalálni. Videant consules!

4. Reámutattam már tanulmányomban arra, hogy egy egész sereg olyan intézkedés megtételét tartom szükségesnek, amely hazuról kiindulva, azt a célt szolgálja, hogy az amerikai magyar élet egész terepén erőteljes megújulás következék be. Nem lehet kevesebb a célunk, mint az, hogy az amerikai magyarságnak egy olyan magyar-tudatos ságot adjon, amelynek központjában a szülőháza-hoz való szoros tartozás érzése áll. A telepítési akció megindításával együtt éppen ezért meg kell induljon, gondosan kiépített alapokon, *Új-Magyar-Amerika kiépítése*.

Az a tény, hogy az idők rendjén Amerikába vetődött egymillió jó magyar vérünk, s hogy továbbmenve ez az egymillió jó magyar a nemzet-tesztől leszakadva éli a maga életét, fájdalmas valóságként áll előttünk. Ha arra gondolunk, hogy az van megírva a sors könyvében, hogy ez az egymillió jó magyar, talán néhány év lefolyása alatt, tőlünk mindenestől elidegenedik, s mindenestől fogva nemzeti életünk veszteség-számlájára kerül, egy végzetes magyar tragédia körvonalai merevednek elénk. Mohácsnál csak huszonegyezer jó magyart veszítettünk el, s bár azóta 400 év telt el, még mindig nem vagyunk abban a helyzetben, hogy egy vállvonással el tudjuk intézni a felettébb kedvezőtlen fordulatot, hogy különben is gyéren létező jó magyar millióink közül egyet elfűt a szél. Tudjuk pedig azt, hogy a dolgok ma állanak, készen kell lennünk arra, hogy egymillió jó, amerikai magyarnak a sorsa meg van pecsételve. Csak éppen fel kell kerekedjen az utolsó szél, s még hírmondó sem marad belőlük.

Kérdés azonban, hogy valamij jó fordítással nem lehet-e változtatni ezen a helyzeten? Kérdés, hogy nem lehet-e valahol nyereséggé tenni azt, ami még ma irtózatos veszteség rémőnek látszik? Sőt, még távolabbbmenőleg, vessük fel azt a kérdést, hogy vajjon nem lehetne-e egyenesen kívánatosná tenni azt, hogy ott a messzi tengerentúlon éljenek százezerszámra jó magyarok, akik, mint a legtávolabbi nyugat magyar végvára, őrizzék a határt és ami a határon belül van: a magyar életet. Ha ezelőtt ötven évvel lett volna már ilyen magyar végvár Amerikában; ha ez a magyar végvár tudatosan, következetesen építette volna azokat a védőfalukat, amelyeket nem épített senki; ha ez a magyar végvár rendről-rendre letörte volna az ott magyarrontásra felemelkedő zűg-erődítményeket, amelyek felemelését, ha ugyan tudtunk azokról, összetett kezekkel néztük; mondom, ha ez így lett volna, jöhetett volna Trianon? A felelet roppant egyszerű: Soha! Sajnos, ezelőtt ötven évvel nem

volt százezernyi jó magyar Amerikában, s ez megpecsételte sorsunkat.

A jövőt illetően egészen világosan kell álljon előtünk az a megváltozhatatlan tény, hogy abban a világban, amelyben ma élünk, egy nemzet sem élhet csupán önmagának. Amelyik megpróbálná magának élni, irgalmatlanul elpusztul. Az egyre összefüggő világban önmagunknak élő és önmagukból élő egyedek számára már nincsen hely. Ha pedig ez így van, akkor ebből világosan következik az, hogy minden nemzet fennmaradásának és boldog érvényesülésének elegendhetlen feltétele, hogy a maga számára világ-bázisokat létesítsen, amelyeknek őrtnyából mindent láthasson és amelynek erőssége mögül, a világkeresség bármely pontján felemelkedő támadással szemben, határait megvédhesse.

Nos a jövő magyarságának az amerikai magyarságban minden lehetősége megvan arra, hogy a tengerentúli távolnyugatra kitölt ilyen bázisát kiépítse. Induljon meg az egyik oldalon a visszatelepítés, de induljon meg ugyanakkor egy folyamat, amely bekapcsoljon minden jóra való amerikai magyart a magyar nemzeti élet vérkeringésébe, s a probléma megoldódik. Nemcsak ez a probléma, hanem az egész amerikai magyar probléma. A jövőben így a helyzet az lesz, hogy lesznek olyan amerikai magyarok, akik visszatelepülnek már a kezdet kezdetén, s lesznek olyanok, akik Amerikában maradnak. Akár hazajön azonban valaki, akár ottmarad: tagja a Magyar Nemzeti Szövetségnek. Aki nem jön haza ma, hazajön talán öt, vagy tíz év múlva, de bármikor is jön haza, vagy ha talán nem is jön haza, munkás, építő tagja annak a nagy élő közösségnek, amelyben a jobb jövő boldogabb Magyarországa nyugszik. Az ország fizikai határai bizonyára a Kárpátokban rajzolódhatnak bele Európa ábrázatába, de ezeken a fizikai határokon túl, a lelki határokat átnyúlhat a tengeren, s a nemzet testéhez zárnak minden magyart, aki élő magyar. És azoknak, akik ezeken a lelki határokon belül vannak mind egy a hitvallása. Hiszek egy Istenben, hiszek egy hazában!...

5. Leszegeztem már előbb azt a körülményt, hogy: „fel kell állítani egy olyan központi amerikai magyar intézményt, amely keresztül minden elképzelhető viszonylatban ki lehessen építeni azokat a kapcsolatokat, amelyek elsősorban a két ország magyarságának, de ezen is túlmenően, a két ország minden néven nevezhető érdekének kiszolgálását a legsimább munkateljesítmény jegyében és a felelős megbízhatóság százszázalékos ellenjegyzése mellett elvégezni hivatva lesz”. Hangsúlyoztam, hogy kívánatosnak tartom azt, hogy ennek a testületnek a tagsága felerészben Amerikában élő és amerikai állampolgársággal bíró, felerészben pedig itthon élő, magyar állampolgársággal bíró egyénekből alakíttassék meg. Véleményem szerint ennek a testületnek itthoni tagozata lenne az, amelynek kezébe, természetesen megfelelő hivatalos ellenőrzés mellett, az egész amerikai magyar ügy itthoni vitele letétnék.

Ennek a hivatása lenne egy olyan minden részletkérdést felölelő programnak a kidolgozása, amely az egész vitelének alapja lenne. Továbbmenően, ez gondoskodás arról, hogy feltárassék itthon minden olyan lehetőség, amelynek kihasználásával minden elképzelhető kapcsolat kiépíttessék és élő tartalommal megtöltessék. A legnagyobb feladat azonban, amely erre a testületre hárulhat, nem más, mint az egész jobb jövővel törődő magyar társadalomnak a megnyerése az amerikai magyarság ügyének lelkes felkarolására, áldozatos megtámogatására és végső diadalra juttatására. Ujra és újra hangsúlyozom, hogy ennek megtörténte nélkül a feladat sikeres megoldását nem remélem. E felfogásom alátámasztására egész sereg bizonyítékot hozhatnék fel, de meg kell elégedjek itt egyetlen egy körülmény felhozásával.

Jeleztem azt, hogy az amerikai magyar kérdés megoldásában milyen elhatározó fontossággal bír az, hogy milyen mértékben tudjuk a magyar életközösség munkás tagságába felsorakoztatni az amerikai magyarság ma még főként ifjúságból álló második generációját. Ez az ifjúság képezi azt a stratégiai pontot, amelynek megnyerésén, vagy elveszté-

sén fordul meg minden. Ha azt akarjuk, hogy ez a második generációs ifjúság valóban a második legyen, akkor errenézőleg tennünk is kell valamit. Ez az ifjúság rengeteg, sokszor egyenesen megható bizonyosságát adta annak, hogy szülőhazáját szereti, s valamennyire ehhez tartozónak érzi magát. Ez azonban még mind nem elég. Meg kell adjunk minden alkalmat ennek az ifjúságnak arra, hogy a szülőhazát igazán megismerje, annak életébe ténylegesen bekapcsolódhasson, hogy így a szeretet, amelyet a szülőhaza iránt kebelében hordoz, tudatos szeretet lehessen. Profétákat és apostolokat kell nevelni ezekből az ifjakkól itt a szülőhaza földjén, hogy aztán visszatérve az új hazába, ők maguk legyenek közvetítők a külföldi magyar tudatos, céllal és tartalommal bíró magyarságnak. Én egyenesen azt szeretném, hogy minden amerikai magyar ifjú jöjjön haza egy éves tanulmányútra, de ha ez most még utópisztikus elgondolásként látszik: jöjjön haza évről-évre olyan sok, amilyen sok hazajöhet. Ahhoz pedig, hogy ez megtörténhessen, az egész magyar társadalom közreműködésére van szükség.

Pelvetem a kérdést: hány olyan magyar család van itthon, amely szívesen látna otthonában egy-egy egyévre hazalátogató amerikai magyar ifjút, mint vendég családtagot? Ilyen család nagyon sok kell legyen. Sok kell legyen, annyival is inkább, mert az így hazajövő ifjak nem henyélő, hanem munkás családtagokként helyezkednének el az őket vendégül látó családoknál. Soraikból kerülne ki társalkodó, gyermekgondozó, nyelvmester, gazdasági kisegítő és még sok minden más. Utazási költségeiket az ifjak szívesen megfizetnék ők maguk, ha biztosítva lennének arról, hogy itthoni egyéves tartózkodásuk alatt minden szükségük el lenne látva. Megtehetik a hazai gyár-üzemek is azt, hogy egy-egy éves időtartamra olyan alkalmaztatást biztosítsanak egyéves tanulmányútra hazajövő amerikai magyar ifjaknak. Ezeknek egy része már mint képzett szakmunkás jönne haza s itthonléte és alkalmazása nem teherként, hanem nyereséget jelentene az őket alkalmazó gyárakra nézve. Az amerikai ifjú nem szégyenli a munkát s nagyszámúban lennének olyan amerikai magyar ifjúk, akik középiskolai tanulmányaik elvégzése után örömmel szentelnének egy évet arra, hogy azt ilyen viszonylatban itthon töltsék el. Egész sereg olyan középiskola van az országban, amelynek tananyagába az angol nyelv van véve. Nem lenne-e haszon az ilyen középiskolákra, ha évente falaik közé kerülne, mint ösztöndíjas diák egy-egy iskolázott amerikai magyar ifjú? Abból, amit az itthoni angol tanításból volt alkalmam megismerni, annyit föltétlenül elmondhatok, hogy ezt a magam részéről feleltébb kívánatosnak tartom. Az ilyen alkalmak felsorolását folytathatnám tovább, úgy érzem azonban, hogy ez felesleges. mert előrebocsátott tételmet bebizonyítva látom már az eddigi felsorolt esetekkel is. Hinnem kell, hogy kétségbevonhatatlan bizonyosságot szolgáltatnak ezek arról, hogy az amerikai magyar problémát már csak ezen egy részletkérdésnek sikeres megoldásához elegendhetlen szükség van arra, hogy az ügy munkatáborába, lelkes odaadással felsorakozzon az egész nemzeti társadalom. Elővehetem a probléma bármely már részletkérdését, s az eredmény, amelyre kilyukadunk, ugyanaz lesz. Megállapíthatjuk így, hogy az egész amerikai magyar probléma megoldásához föltétlenül megkívántatik az, hogy a megoldásra néző munkába, munkástényezőként bekapcsolódjon az egész hazafias magyar társadalom. A probléma olyan nagy, hogy sikeres megoldása csak a két haza magyarságának lelkes és győzelmeire elszánt összefogásával oldható meg. Más itt erre nem adható!

Az amerikai magyarság félszázados pályafutására tekint vissza. Az út, amelyet a félszázad leforgása alatt megjárta, nehéz és göröngyös út volt. Hogy a rengeteg megpróbáltatás és megkönyező kisértés között megállott s egyik oldalon ékes intézményekben gazdag, magas tanúságtevés-ekkel tündöklő életformát tudott a maga számára kialakítani, másik oldalon pedig tengerentúli oszlopává és erősségévé tudta tenni magát szülőhazája számára, mindezzel az igaz magyar szolgálatnak olyan teljesítményével ékesítette meg

magát, amely a magyar faj történetébe dicsőségtől sugáros betűkkel lesz beírandó.

Ha okát és magyarázatát kutatjuk annak, hogy mi volt ez a forrás, amelyből a pálya ilyen megfutásához a törhetetlen erőt és a csüggedetlen kitartást merítette, megtaláljuk ezt abban a szilárd tényben, hogy az amerikai magyar mindig át volt és ma is át van hatva attól a tudattól, hogy a Gondviselésnek régi célja volt vele akkor, amikor a tengerentúrra átvezérelte. A templom ígéhirdetéséből, az ünnepes alkalmak beszédeiből a fehér asztal köszöntőiből újra és újra ez a hang csendül ki. Az amerikai

magyar tudja azt, hogy ha valóbn van számára ilyen magyar hivatás, ezt szülőhazájával való összefogás nélkül nem töltheti be s a szülőhazából felségítésére átnyúló kéz várása egész életének ádventi reménysége. Ha gondolunk a meggazdagodásra, amely a két haza népének összefogásából mindkét oldalra kiáradna, valóban nem tehetünk mást, minthogy felfoháskodjunk. Jövel, ádventi váradalmakat valóságra váltó, minden magyart egy népközösségbe összeforrasztó magyar karácsony!

Sebestyén Endre

Ahol a nemzetiségek elvegyülnek egymással

Magyarország minden vidékének van valami jellegzetessége: vagy kulturális, vagy néprajzi, amely rányomja bélyegét az e tájon élő lakosságra, életkörülményeire és szokásaira. Ezt megtaláljuk Erdélyben, fenn a Kárpátok északi részén, lenn Délen és Nyugaton egyaránt, mindenik résznek van egy jellegzetes kiválósága, melyre büszkék az ottlakók, s amely egyszóval kifejezhető, mint pl.: a ruszin népművészet, az erdélyi irodalmi kiválóság és a székely ősiség, vagy a déli gazdasági kultúra, stb. . . . A visszatért részek közül egy vidék van, amely mindezekben hiányos és szegény. Ez a vidék a máramarosi havasok vidéke, a Máramarosszigettől Borsáig és fel Körösmezőig terjedő háromszög. Az útjáró utast valami furcsa érzés hatja át, valami idegenszerű, amelynek első benyomásra nem tud nevet adni, csak jóval később és bővebb szemlélődéskor jön rá, hogy a kevert népfaj és az ezzel járó „többféleség” okozza a furcsa érzést, amely nagyon hasonló a tengeren először járó útas nosztalgiajához.

Királyházánál hosszabb időt vesztegel a vonat; mozdonycsere, átrakodás és ehhez hasonló műveletek három órát vesznek el a személyvonat menetidejéből, ez az idő éppen elegendő a helység átszemléléséhez és itt éri az első elszomorító érzés a nyitottszemmel járó. Királyháza lakossága még túlnyomórészt ruszin, azonban már nagyon érezni a szlovák és a román keveredést. Ez természetesen a házak építésének és elrendezésének formáin is nagyon érezhető, de főleg népviseletükön. A hagymakupolás ruszin templom mellett ott áll az egyszerűbb kiállítású román templom is és istentiszteleikre igyekvő gyöngyhímzései ruszinok mellett lépdelnek a topánkás, derékban kötött ingű románok és népviseletet mellőző szlovákok is. Nyelvük ugyanígy kevert. A legszembeütőbb azonban a sok vézna, elsatnyult, tüdőbajos kinézésű és valószínűleg a bacillus csíráját magában hordozó gyerek, akik körülveszik az idegent és „krajcárt” kérnek. A sok beteges kinézésű gyerekekre magyarázatot adnak a sokféle stílusban, de ajtó és ablakok apróságában egyformán épített levegőtlen házak, mely mindegyikének következetesen az utcai részénél van elhelyezve a szemétdomb, hogy a szennyvíz kifolyhasson az ugyancsak nyitott utcai csatornába, kellemetlen büzt terjesztve minden időben. Ez az elrendezés és a tisztaság követelményének semmibevevése aztán már zsenge gyerekkorban tizedeli itt a lakosságot.

Ahogy aztán mind beljebb haladunk a máramarosi hegy és fenyőrengetegbe, úgy tűnik el még az a csekély jellegzetesség is, amely eleinte legalább ruszin külsőt hangszílyoz. Beljebb a „katlanban” nem látni egyebet, csak égnék szökö hegyeket, zúgó hegyi patakokat, gyönyörű fenyveseket és végtelen szegény, egymáshoz hasonló primitív embereket. Itt mintha századok óta megállt volna a fejlődés, nincs falukultúra, mezőgazdaság vagy belterjes gazdálkodás, hanem csakúgy, mint a honfoglalás korban; az erdőirtás és pásztorkodás. A szegényes kis falutelepülések elszórtan a hegy lábánál, leginkább a Máramarossziget-borsai műút mentén fekszenek, egy-egy ilyen falu, vagy kisközség két sor házból áll az út mentén, járdaszívet és minden elkeri-

tés nélkül. Az úttestről egyenesen a szobába lehet lépni. Ez persze azt eredményezi, hogy nyáron por, télen pedig a sár házon kívül-belül egyforma. De egyébként is a piszok itt a legesekélyebb gondot okozza, ezt a bélyegét a közeli Galiciából az állandóan beszivárgó és megtelepülő zsidóság hozta és hozza magával és nyomja rá az amúgy is tunya hegyi népre. A pajeszos zsidóság olyan tért foglalt el ezen a kevert nemzetiségű vidéken s kapzsi fürgeségükkel és lelkükben hordozott üzleti fantáziájukkal olyan erősen fölé kerekedtek a falu népének, hogy a visói járás községekben minden kereskedelem és ipar az ő kezükben van. (Ezen most igyekszik segíteni Felsővisó főszolgabíróságának erőlyes kezű vezetősége: az itt letelepülő keresztény kisiparos és kiskereskedőnek minden támogatást, még anyagit is megad, csak hajlandó legyen e vidéken megmaradni). Az ide beszivárgott zsidótömeg rendkívül szapora fajta, egyáltalán nem újság s mindennapi a 10—12 gyerekes zsidócsalád, természetesen ezek még nagyobb piszokban élnek, mint a hegyekben élő és állataikkal együttlakó primitív népek. Elelmük a legesekélyebb: egy marék kukoricaliszt, melyet ők jó zsargonban „máláj”-nak tisztelnek, ezt az elnevezést, amely a magyar málának felel meg, átvették az itt élő nemzetiségek is, ehhez a málájhoz egy kis hagyma, de főleg fokhagyma és megvan az egész napi élelmük. Az ilyen táplálkozás és a szigorú rituális élet és a babona, mellyel körülveszik magukat, elzárkóznak minden „felfrissüléstől” természetesen szörnyű módon korcsosítja ezt a vándor népet. Ennyi betegesen elkeskedt, koravénül kacszázó és mindenféle bajjal megvert lelket sehol nem látni, mint itt. Sehol egy normális felépítésű ember, mert vagy testében, vagy lelkében, de hibát hord magában, legelterjedtebb betegség a vörösen gyulladós szemhaj, amely főleg a tisztátalanságból ered. Jellemző erre a fajra, hogy az első beszivárgott nemzedék a legnehezebb testmunkával keresi meg a mindennapi „máláj”-át. Napirinden látni a körakás tetején ülő öreg pajeszos zsidót, amint a követ törli, vagy a legnehezebb zsákolási munkát végzi, a zsákolásra különösen szívesen alkalmaznak itt zsidókat, akik ezt a munkát fürgében és tökéletesebben végzik, mint a nemzetiségek. Azonban a második nemzedék már „távolodik” ettől a munkától és csapszékét, bodegát nyit mérve a mérgező spirituszt, vagy kereskedni kezd „mindennel”, de legszívesebben fuvarozási vállalkozásba kezd, ahol „faji” összeköttetéseivel olyan ügyesen operál, hogy egyetlen szekere és göthös hucul lova sincs, mégis ő a nagyvállalkozó s a munkát fillérékért végezteti a szegény román, ruszin, vagy más földhözragadt hegyilakóval és ezzel óriási haszonnal lép egyet a nemzedékek lépcsőjén. A beszivárgott öreg zsidó harmadik nemzedéke aztán már nem is ismeri azt a küzdelmet, melyet „pionír” elődje végzett. Ő már megtagadja a galíciai környezetet, a babonát, a zárkózottságot, de csak kifelé és a pénznyitotta „felvilágosodást” és lehetőséget kihasználva már Budapestet tekinti hazájának. . . . Akiket pedig erre lépcsőnek használt, a Kárpátok völgyében lerakódott nemzetiségeket ottfeljejt továbbra is ősi primitívségükben, egyáltalán nem igyekszik kisegíteni elhagyatottságukból, sőt, ha netán vissza is tér, csak azért teszi, hogy amit még lehet elszedjen e jámbor néptől.

Hogy mennyire a népek országútja lehetett egykor ez a vidék, azt jellemzi a tarka nemzetiségekből összerakott Felsővisó 14.000 lakossa. Ha a vezeték neveket elemezzük, találunk itt a magyar mellett német, francia, görög, örmény, orosz, szerb, szláv, román, cseh, ruszin, bolgár, olasz és még a jó ég a megmondhatója hányféle nációt. Elég ha csak az alábbi neveket sorolom föl a tarka színezetű nép közül: Szilágyi, Denk, Hápka, Marginean, Diviaczky, Barbu, Dros, Boufini, Nikolajevics, Kaloff, Schlüsser, Kozárszky, Daneskó, Tomity, Ölver, Boár, ... stb., stb. és ezek mind őslakók, itt születtek ősök is. Vajjon mindenik családfájának eredetét kutatva a világ mely tájára jutnánk? ... És hogy mennyire olvasztó kemencéje a nemzetiségeknek a Kárpátok e medencéje, bizonyítja az, hogy beszéltem Margineánnal, ezzel az ős-román nevével, aki hallani sem akart arról, hogy ősai románok lettek volna, ő magyarnak született és a huszonnégy éves román uralom alatt sem szűnt meg magyarnak lenni. Viszont találkoztam Pinteá (Péter) Szabóval, aki egy kukkot sem tudott magyarul s azt vallotta, hogy román volt minden ivadéka, nem is járt nadrágban, hanem teljesen hegyi oláhosan; bocskor, bekecs, vászonlábravaló és kucsmában. De nem volt más a többi nemzetiség helyzete sem: Schlüsser nem akart tudni csak románul, németül egy kukkot sem beszélt, Diviaczky viszont cipszernek vallotta magát. Nikolajevics László tősgyökeres magyarnak vallotta magát és nemcsak vallotta, hanem az is: magyar verses könyve jelent meg. Kaloff jóformán nem is tudja, hogy bolgár nemzet is él a világon, ő a hegyek közt él, pedig valamelyik ősé bizony még bolgár volt, Boufini pedig nem fagyaltot árult, hanem egy egyszerű kiskereskedő a felsővisói cipszerájban. Denk magyar-németnek vallja magát, és így megy ez végig. Itt már nehéz kibogozni, hogy mely népből mely néphe szívódott fel ez a sokféle nemzetiség, valószínűleg itt már többféle változatot is át-,szelektálódtak a századok folyamán: bolgárból magyarba, ebből románba majd a cipszerségben kötöttek ki, mert ezek élnek itt legtöbben és legtarkábban. Ezért nem is tud egységessé fejlődni ez az elég szép város, mert mind elkülönülnek egymástól. Például a cipszeráj egy egész külön városrész: zárt egységben laknak és élnek, leginkább kereskedelemmel foglalkoznak s valamennyire ők egyensúlyozzák a zsidók egyeduralmát a kiskereskedelemben. Ugyanígy elkülönülnek a románok és ruszinok, nemeg a zsidók. Természetesen ez a többfajta elkülönülés furcsa külsőt ad a városnak: a cipszeráj tiszta és elég rendes stílusban épített faházak és rendezett utcákkal kiemelkedik a többi városrészből. Ellenpólusa e tisztaságnak a zsidó negyed összevissza dobált, s minden stílust nélkülöző házai és piszkos utcái, a fantasztikus építkezéssel olyan girbe-görbe utcákat alkottak, hogy

a helyzettel nemismerős könnyen körbejár órák hosszat, míg rájön, hogy egyugyanazon utcát járja. A többi elszórt nemzetiség pedig fellelhető itt is ott is, természetes minde nek visel magán valami jelleget, így aztán az utcát járva, már messziről lerí, hogy mely házban milyen nemzetiség lakik. E tarka keverék miatt aztán egységes kulturális megmozdulásról szó sem lehetett eddig. A tizenégyezer lakosú városnak egyetlen mozija van és ez is csak egyszer játszik hetenként. Most igyekeznek javítani a város kulturális helyzetén a főszolgabírói hivatal, mely megalakította a MOVE egyesületet és előadások, teaestélyek és irodalmi délutánok rendezésével próbálja pótolni a mulasztottakat.

A várost és járási székhelyt nem is kell féltetni, az magára talál valószínű mielőbb, de igen sok a tennivaló a szétszórt kis falvakban, ahol ősi primitívségben él a nép. Sem szociális, sem kulturális téren évtizedek óta semmi sem történt ezzel a hasznossá nevelhető néppel. Elhagyatva él kinn a hegyekben, kiszolgáltatva a beszivárgott zsidóság-nak, amely aztán igyekezik is kihasználni e nép jámborságát a maga hasznára. Jellemző rájuk, hogy igen sok írni-olvasni nemtudó zsidó négy nyelven is beszél: magyar, román, ruszin, német változatokban, a zsargon természetesen egymásközt mindig használják. S hogy nyelvüket beszélők, közel is jutnak e néphez, hogy mennyire közeljutottak, azt bizonyítja az elterjedt babona, amit legtöbb esetben az ősi zsidó ritusból vetek át. Nagyon jámbor, nagyon istenfélő a hegyi nép, de mindennapi élete tele van babonával és ezért satnyul és pusztul. Ha beteg, ez pedig a táplálkozás és télen a ruházódás hiánya miatt igen sűrűn fordul elő, akkor az orvossal még csak megvizsgáltatja magát, de megállapított bajára már nem hajlandó az orvos által felírt gyógyszert fogyasztani, hanem a vajjások asszony által összekotyvasztott s nagyon sokszor trágya és összefőzött, vagy szárított tetvek kivonatából készített lőré, kenőcsöt fogyasztja és ez igen sok esetben tragédiával végződik.

A vidék pedig gyönyörű, festői szépségekben olyan gazdag, hogy fontos magyar érdek fűződik felkarolásához. Szinte paradoxonként hat, hogy minél beljebb kerülünk a gyönyörű fenyvesekkel övezett Kárpátok máramarosi medencéjébe, annál elszomorítóbb a hegyek lábánál meghúzódó kisközségek állapota és lakói primitívsége. Igaz, hogy a végek, mondhatni a legvégebb végek, éppen ezért elsőrangú érdek, hogy ezeken a végeken életerős és dolgozni-vágyó nép éljen.

Ezt a népet pedig csak szociális segítséggel és a mai kultúra nyújtásával nevelhetjük ki a jövő boldogabb Magyarországnak.

Bihari Sándor

Az Erdélyi Helikon tizenötödik találkozója és az írók nyilatkozata

A Láthatár elindulása óta mindig szeretettel figyeltél és hűségesen tolmácsolta az erdélyi magyar irodalmi és szellemi életet s annak minden megnyilvánulásáról is pontosan beszámolt. Most, hogy az Erdélyi Helikon írói Kemény János vendégszerető otthonában augusztus 14., 15. és 16. napján két évi szünetelés után ismét összetalálkoztak és a főszerkesztés óta első ízben adták ki közös nyilatkozatot, úgy érezzük, hogy nemcsak a múlt kötelez bennünket ennek a nyilatkozatnak ismertetésére, hanem az a jelen is, amely a nemzetkisebbségi problémát ma sem kapcsolhatta ki teljesen az Erdélyi Helikon íróinak életéből. Nem kapcsolhatta ki teljesen, mert Európának és Magyarországnak ez a fontos és szívig érő nagy kérdése máig sem talált elintéztést, bár — hiszünk benne — hogy a vérben és vasban most kialakuló új Európa ezt a hány-

torgó nagy kérdést is igazságos megoldáshoz fogja segíteni. Az írói nyilatkozat két ízben is foglalkozik ezzel a problémával, első ízben, midőn beszámolt az elmúltakról s megjegyzi, hogy a Helikon baráti munkaközössége a múltban „őhajította az erdélyi népek egymáshoz való szükséges és közös hasznú békességét, nemkülönbön hangsúlyozta a szellemi kultúráknak népek és nemzetek politikai és világnézetei felett való egyetemes kötelezettségét”. Mi szeretjük volna ezt az őhajítást a jelen vizsgálatánál és az új munka alapjainak lefejtésénél is megtalálni, kihangsúlyozottan megtalálni, bár tudjuk, hogy a munkaközösség ma is, mint kisebbségi sorsban, ezt vallja. De ép ma, új országépítő munkánkban lett volna fontos az írók részéről ennek kihangsúlyozása, ma, amikor a lázban vacogó gyűlölet, ha átmenetileg is, de azt hiszi, hogy más megoldás is lehet-

séges. Másodízben akkor találkozunk ezzel a problémával, midőn a nyilatkozat kimondja a nagy igazságot, hogy „Erdély... különváló tájegység a nagy magyar tájegységben belül... Ezért valljuk, hogy amiképpen az elmúlt huszonkét év alatt szellemi téren az Erdélyi Helikon az egységes magyar szellemet szolgálta és őrizte, most ugyanígy kell szolgálnia és őriznie ma is az egész Erdélynek szellemi és lelki egységét”. S a Helikon munkaközössége mingyárt cselekszi is a leszögezett álláspontot; a helikoni közösség új tagjai sorában az északerdélyi írónok kívül örömmel üdvözlö a Dél-Erdélyben élő Vita Zsigmondot, aki a találkozóra nem jöhetett el.

Ez a két vonatkozás kapcsolja ma is a Láthatár és olvasható érdekkörébe a kisebbségi sorsból felszabadult helikoni munkaközösség nyilatkozatát. S mi hisszük, hogy ez a nyilatkozat nem marad pusztába kiáltott szó, hanem az alkotó munka cselekvései is követni fogják. Az erdélyi írónok a múltban is bizonyították, hogy hitüket a cselekvés és alkotás érdemeiben tudják megőrizni. Ezeket a bizonyosságokat várjuk tőlük a jövőben is.

AZ IRÓK NYILATKOZATA:

Eszakerdélyt két esztendeje az az öröm érte, hogy felszabadult a fűszonkésztendős román uralom alól. Ez a változás kötelességévé teszi az Erdélyi Helikon írói közösségének, hogy számot adjon önmagának az elmultakról; nemkülönben, hogy e számadás mérlege alapján most már merőben más külső viszonyok között vizsgálja meg a maga új helyzetét, s levonva a vizsgálat eredményeinek tanulságait, állapítsa meg azt a magatartást, melyet az új helyzetben vállalni kell.

SZÁMADÁS AZ ELMULTAKRÓL:

Az Erdélyi Helikon a román uralom alá jutott magyar föld magyar íróművészeinek baráti munkaközössége volt. Megalakulását 1926-ban parancsoló szükség hozta létre; sajátos formáját és munkarendjét pedig megalkotói és a viszonyok teremtették meg. Már kezdetben célul tűzte ki és vállalta az erdélyi magyarság szellemi életének irányítását; a magyar léleknek öntudatnak, a magyar életakárnak és hivatástudatnak építését és erősítését. A vallások, világnézetek társadalmi és gazdasági osztályok felett álló egységes magyarságot szolgálta, és az ezeréves magyar szellem folytatódó munkálására vállalkozott, idegen uralom alatt. Óhajtotta az erdélyi népek egymáshoz való szükséges és közöshasznú békességét, nemkülönben hangsúlyozta a szellemi kultúrának népek és nemzetek, politikai és világnézetek felett való egyetemes kötelezettségét. Ezt a munkát megfelelő szervezet, vagy intézmény híján csak a szellem emberei vállalhették, akik vallhattak bár különböző művészi felfogást, politikán és világnézeteken, felekezeti elfogultságokon és társadalmi osztályokon is felül állottak. Ilyen feladatot vállaltak az Erdélyi Helikon baráti közösségében az erdélyi magyar írónok, s hogy ezt cselekedték is becsületesen, ez volt az Erdélyi Helikon létjogosultsága.

Egyedül népünkre építhettünk, amely anyagilag szegény és magárahagyott volt, melyet azelőtti hivatalos vezetői elhagytak, s amely így vezetők nélkül, ellenséges nép között szétszórtan, tanáctalannul állott. És népünk mellett Erdélyországra, mely a maga történelmével, élő emlékeivel és hagyományával nemcsak erős fundamentumunk volt, hanem lelkünkben hazává nőtt. De legerősebb fundamentumunk mégis az a tudat volt, hogy életünk és megmaradásunk egyetlen feltétele: hitünk az életben.

Erdély tehát lényegünk volt és őszinte hitvallásunk.

Az Erdélyi Helikon eszményi munkaközösség volt. Nem akart és nem csinált soha pártos politikát. De akart és csinált erdélyi hagyományokra alapozott nemzeti-népi kulturpolitikát, amely a szellem törvényeivel és a gyakorlati élet lehetőségeivel mindig számolt; amely józan, megtartó és építő munkával a szellem legmagasabbrendű és mindig nyílt eszközeivel folyt: írással, szóval, közvetlen, vagy közvetett cselekvéssel és a személyes magatartás példaadásával.

A fentiekből természetesen következik, hogy munkaterületünk határa jóval túlment a közvetlenül termelt művészi magyar íráson. Feladatnak éreztük az erdélyi magyar szellemi megnyilatkozások nyilvántartását és szempontjaink szerint való méltatását, az erdélyi szellemi kultúra értékeinek hirdetését. Hivatásunknak éreztük azt is, hogy írásban és szóval, sajtóban, és pódiumról, városon és falvakon, szegény és gazdag, fiatal és öreg előtt példázuk az erdélyi magyar élet elpusztíthatatlan életrejét; ébresszük az öntudatot, a magabizást, a közösségi munka eredményének bizonyosságával tápláljuk a magyar közösségi szellemet, lerontjuk a magyar és magyar közötti bizalmatlanságokat és az osztályok közötti árkokat löltögessük. Nagy vonásokban ez volt a hazatérés előtt az Erdélyi Helikon és az ő munkája. És mert ezt a munkát akkor, és olyan eredménnyel senki más nem vállalta és nem is tudta volna szolgálni: ez igazolta az Erdélyi Helikon létjogát.

A JELEN VIZSGÁLATA:

A számadást, melyet az előbbieken röviden felvázoltunk, ítélet alá bocsájítjuk, hogy érdeme szerint multtá váljék. Amát tettünk, csupán kötelességteljesítés volt, melynek eredménye nem érdem és nem külön dicsőség. De mikor az ítélezést a nemzeti lelkiismeretre bizzuk, az elfogulatlan és hozzáértő eszaka-magyarországi közvéleményről hálás szívvel emlékezünk meg és azokról a hivatalos szervekről is, akik nyitott szemmel tudták és akarták minket látni. Ők is megállapították és igazolták, hogy a mi utunk az adott viszonyok között jó és termékeny út volt.

A felszabadulásunk óta két esztendő telt el.

A tájékozódás és a tisztánlátás céljából szükséges is volt ennyi időt várni, mielőtt a minket érintő kérdésekben állást foglalunk. Alapos tájékozódás és tisztánlátás érzése nélkül komolyan véleményt nyilvánítani nem lett volna sem méltányos, sem lelkiismeretünk szerint való.

Ez az oka, hogy mostanáig várakoztunk.

Habár természetesnek tartottuk volna, hogy Erdélyben a szellemi munka és gondolkodás a hazatérés után is folytatása lesz annak, amit huszonkét éven át cselekedtünk és hirdettünk. Természetes, hogy azok a személyek és szervezetek, akik és amelyek az erdélyi magyar kultúra építésének, munkálásának közvetlen irányítását, vezetését és újjászervezését a kormányzat, vagy a magyar társadalmi szervezetek megbízásából és támogatásával átvették a maguk kezébe, igyekezzenek megismerkedni Erdéllyel, Erdélynek külső és belső sajátos alkátával, viszonyaival, történelmével és közvetlen multjával. Egyszerű és természetes lett volna tehát, ha ezek a szervezetek és személyek felvilágosításért, útmutatásért, sőt tanácsért azokhoz fordulnak, akik nemcsak Erdély szülőit, hanem itt éltek eddigvaló életüket, együtt népükkel, de huszonkét esztendeig szolgálták, védelmezték és építették itt a magyar életet.

Bár mindezek nem történtek meg, mi mostanáig még-

sem emeltük fel a szavunkat, mert ezt a hatalom átvételével járó sok nehézség és a sürgető kormányzati gondok terhére írtuk.

Mindezek ismeretében, mai összefövetelünkön, az örvendetes változás folytán beállott új helyzetben, helyünket és szerepünket megvizsgáljuk, mert felvetődik írói munkaközösségünk további sorsának kérdése.

Az immár szabad magyar földön, munkaközösségünk sorsára nézve két lehetőség között kell választanunk: Az egyik az volna, hogy most, amikor az erdélyi magyar lélek és szellem építő munkáját az ellenséges elpusztítás veszedelme nem fenyegeti többé, hanem ellenkezőleg a magyar kormányzat minden kulturális szerve teljes anyagi és hatalmi erejével minden vonalon és viszonylatban kézbe vette a gondozás, építés, irányítás és végrehajtás munkáját, most az Erdélyi Helikon a maga közösségi cselekvő munkáját befejezettnek tekinti, beszünteti és közösségét feloszlatja.

A másik lehetőség abban állana, ha az Erdélyi Helikon a maga közösségi munkáját a jövőben folytatni kívánná, még pedig azoknak a lelki és kulturális értékeknek, erőknek és hagyományainknak erősítésében, gyarapításában és védelmében, amelyek minden egyénél inkább és biztosabban tartották meg a magyarságot Erdélyben.

A két lehetőség közül az Erdélyi Helikon írói közössége az utóbbit választja.

Ezt kell választania, mert erre kötelezi nemcsak a népével való közösségi felelősségérzete, hanem erre kötelezi a kisebbségi mult magyar és emberi küzdelmeinek minden nehéz gondja, munkája, keserősége és tanulsága. Kötelezi a felelősség és a hűség a szülőföld iránt.

A gyakorlati munka és az építő szellemi harc, melyet az Erdélyi Helikon továbbra is vállalni kíván első lépés gyanánt azt teszi kötelességünké, hogy főbb vonásokban megjelöljük ez új munkának elveit, céljait és területeit; s hogy ugyanakkor változott helyzetben és új viszonyok között a legeredményesebben végezheti.

AZ ÚJ MUNKA ALAPJAI.

1.

Ezer éven át a gondviselés és a nemzet életébe vetett hit tartotta meg Erdélyben a magyar életet. S Erdély élő hite önmagában és a maga erdélyi elhivatottságában tartotta meg Erdélyt magyarnak. Akárkit uralt is Erdély, s akárki uralkodott is fölötté, amíg a magyarság hite élő erő gyanánt virított, addig a magyar élet megmaradása bizonyosság volt ezen a földön. De amelyik pillanatban ez a hit gyengült, gyengült a magyar élet bizonyossága is. Viszont az erdélyi magyarságnak a maga szellemi és erkölcsi erejébe vetett hite soha bizonyosabb fundamentum-má nem keményedett, mint éppen a román impérium huszonkét esztendejében, amikor pedig az erdélyi magyarság árva, szegényebb és védtelenebb volt, mint európai életének folyamán bármikor. Meggyőződésünk, hogy amiképpen az erdélyi magyarság élethitének és öntudatának ápolása általános magyar nemzeti érdek volt a multban, még fokozottabban azzá kell válnia a jövőben. S amiképpen az Erdélyi Helikon a maga szellemterületén ezt szolgálta az ellenséges román törekvésekkel szemben, úgy a jövőben ezt a munkáját tovább kell folytatnia, még a jó-akaró, de meg nem értő törekvésekkel szemben is, ha azok veszélyeztetik azokat az alapokat, amelyeket mi nemzeti megmaradásunk feltételeinek tartunk.

2.

A bécsi döntés 1940. őszén Magyarországnak visszajuttatta Erdély északi és keleti részét. Bár ez a területi és magyar népi gyarapodás az ország erejét és politikai súlyát lényegesen gyarapította, azonban Erdély s az erdélyi magyarság életproblémáját megnyugtatóan és véglegesen meg nem oldotta. Erdély ugyanis különvált tájegység a nagy magyar tájegységen belül. Egység, melynek sorsát kettőbevágással tartósan megoldani nem lehet. Ezért azt valljuk, hogy miképpen az elmult huszonkét év alatt szellemi téren az Erdélyi Helikon az egységes magyar szellemet szolgálta és őrizte, amellet most ugyanúgy kell szolgálnia és őriznie ma is az egész Erdélynek szellemi és lelki egységét.

3.

A mi erkölcsi értékeinknek és sajátosan erdélyi magyar műveltségünknek alapjait az erdélyi magyar egyházak rakják és építik századok óta, az ő iskoláikkal, iskolán kívüli nevelő eszközeikkel és módszereikkel. Egyházaink hagyományos és áldozatos munkájának oroszlőnrésze van abban, hogy a román uralom idején és tisztátalan hullámaj között is az erkölcsi és nemzeti élet erős vára tudott maradni az erdélyi magyarság. A mi írói közösségünk az egyháznak ezt az építő és megtartó munkáját teljes erejével támogatta a maga szellemi eszközeivel. Csonka Erdélynek Magyarországhoz való visszacsatolása után nem változtatuk meg azt a meggyőződésünket, hogy egyházaink tartói és nevelő munkájára, népünk műveltségének alapozásánál és serdülő ifjúságának szellemi és lelki nevelése céljából pótolhatatlan szüksége van a jövőben is. Együttes nemzeti munkáról lévén szó, elengedhetetlen kívánság, hogy hűségesen és becsületes őszinteséggel őriztessék meg az a felekezeti béke, ami erdélyi magyar egyházainkat az elnyomatás éveiben közös nemzetépítő munkára képessé tette.

4.

Az iskolai nevelés mellett a maga nemében pótolhatatlan kultúr-tényező a színház. Ezt őseink is tudták, midőn másfélszáz esztendővel ezelőtt Kolozsvárott az első magyar állandó színházat létesítették. Ezt a hagyományt ápolta Erdély magyarságának öntudatos társadalma, midőn a román uralom alatt minden akadályoztatás ellenére a magyar színjátszást életben tartotta. Ez a színház hivatását legkielégítőbb módon azokban az években töltötte be, amikor munkaközösségünk a színházra befolyását érvényesíthette.

A színháznak nálunk, ahol a magyarság másnyelvű népekkel él együtt, egészen más jelentősége van, mint más- hol Magyarországon, vagy éppen Budapesten. Ott szórakozás, néha irodalmi gazdagodás és élvezet. Itt és nekünk: magyar életforrás és szellemünk temploma.

Ma Erdély egyetlen színháza az állami nemzeti színház Kolozsvárott. Örömmel állapítjuk meg, hogy az első három- negyed év nem éppen legszerencsésebb kísérletei után kezdte hivatását felismerni. Ebben lényeges része van Keledy Tibor polgármesternek és a kultúrkormányzat jóakaró belátásának, midőn a mi szempontjainkat is tekintetbe vették. Írói közösségünk továbbra is szívesen vállalja a maga munkarészét az erdélyi színjátszás megfelelő kiépítésében. Úgy hiszi, hogy ez a szolgálat nemcsak kötelességszerű, hanem jogos kívánság is. Nem kisebb fontosságú feladat a népművelés szolgálata.

Évek óta szorgalmaztuk népkönyvtárak szervezését és

népies előadások tartását, városon és falun egyaránt. A népkönyvtárak ügyében anyagi nehézségek miatt aránylag kevés eredményt mutathattunk fel. A népies előadások terén azonban szép számú előadást rendeztünk és tartottunk meg a falvakon és munkás közönség előtt, még a román impérium utolsó éveiben is állandó ostromállapot és mozgósítások ellenére.

Tartjuk, hogy a magyar kultúrakormány jelentős programja ez. Ezen a téren felajánljuk közreműködésünket. A multban szerzett tapasztalatok alapján ezt, és abban a hitben, hogy a magyar tömegek művelődését és keresztény szellemű egységét ezen az úton lehet szolgálni a leghatásosabban.

Erdély magyarsága századok folyamán kialakította a nyugati kultúrákba kapcsolódó szépművészetnek egyéni változatát. Ez a művészi erő és akarat mindaddig eredményesen termelt és alakított, míg az erdélyi magyarság éh- ren őrizhette a maga sajátos művészi öntudatát. Nemcsak a kor változásával, hanem művészi öntudat hanyatlásával magyarázható például, hogy a világhíres erdélyi ötvös- művészet elpusztult; a liberális korszak szellemében pedig népművészete és háziipara vásári jelleget kapott.

Írói munkaközösségünk a román impérium alatt minden eszközzel segítette azokat a törekvéseket, melyeknek célja a nemzeti kultúrának a művészettel való kiteljesítése. Vállalja tehát a jövőben is az erdélyi művészeti munka és termelés védelmét minden vonalon.

5.

Az Erdélyi Helikon írói közössége mindig tudatában volt annak, hogy nemzeti kötelességet teljesít.

A művek, melyeket írói a szellem egyéni erejével alkotnak, de melyeket mégis egy közösségi akarat tudatos- ságával hívtak létre, és tápláló szeretetével fogtak körül, ma a magyar szellem közkinészei. E művek azonban nemcsak itt bent őrizték szellemi és lelki erőnk, vagy növel- ték hitünket a jobb jövő bizonyosságával, de a törhetetlen és teremtő kedvét el nem vesztő magyarság felemelő jele- ként vihette Erdély a műveket az egész magyarság elé. Az akkori kemény magyar sorsban nem egyszer e művek egymagukban sugározták a hitet és életkedvet az egész magyarság felé. E művek emelték Erdélyt magasra a szí- vekben s a felszabadulás nagy testvéri ölelésében sok ma- gyar arcon sugárzott az a kép, amelyet földjéről és népéről az erdélyi író alkotott.

Szellemeivel az erdélyi író közelebb érezte magát a magyar irodalom nagy hagyományaihoz, mint akkori jele- néhez. Világ felé való tekintésben népe és földje fölé hajolva az akkori nemzetköziséggel szemben inkább emberi és magyar kívánt lenni. A szellemi élet akkori egyetlen központjától távol a magyar szellem új központját terem- tette meg. Innen egy nagy magyar vidék szellemét és kül- tészetét sugározva; az ifjú magyar szellemiség útját a magyar vidékek és falvak felé irányította.

Közéleti magatartásával egyéni érdekein túl az össze- fogás gondolatát olyan területen valósította meg, ahol az eddigi utak joga egyébként a legtermészetesebb lett volna. Így öta meg romboló, elszűkítő, vagy félre úta- ra vivő végletekből és irányoktól népe szellemiségét. Együttal példát mutatott arra: hogyan kell a nem- zeti élet egyéb területein is megteremteni a jó erő kifejtés érdekében az összefogást. Erőt és hitet úgy az egyéni al- kotáshoz, mint a közösségért való munkához öntudatos magyarságunkból merítettünk. Multunk nagy tanításaira figyelve erős hittel bizva népünk eljövendő hivatásában, a mindennapi életünkért folytatott küzdelem közben is kö- teletségünknek tartottuk figyelni a velünk együtt élő népek szellemi életét s ezen át gondolkodását. Nemcsak ennek eljövendő hasznáért, hanem hogy a más nép arcába be- tekintés által magunkról is helyesebb ismerethez jussunk. A népek nagy együttesében élve, így nem feledkezünk meg azokról az erkölcsi törvényről sem, amelyek tiszta és erős magyarságunkon keresztül köteletségünké teszi az alap- vető emberi eszmények megbecsülését és szolgálatát.

Küzdöttünk a hatalmi elnyomatás és a szociális igaz- ságtalanság ellen.

Hirdettük a munka érdemét és a jellem dicséretét.

Hittük és hirdettük általában a minőség eszméjét a tömeg nyers erejével vagy a puszta számokkal szemben. Ez teheti nemcsak az egyént jogos és igazi vezetővé a közös- ségben; de számban kis nemzetet is csak ez tehet nagyvá, ez adhatja meg elvethetetlenül örök létjogát.

Ezeket hittük, amikor egyéni alkotásainkkal és közös- ségi munkánkkal a legsúlyosabb időben nemzetünk elé léptünk. Ma sem hihetünk másban, amikor nemzetünk hívó és kitarító ereje és az örök gondviselés hosszú évek után újra szabad magyar földre állított. S talán ma még jobban szívünkhez kell szorítanunk azokat a nemes és büszke fegyvereket, amelyekkel a veszélyben örködöttünk, vívtuk a magunk harcát, s tettük ezt az egész nemzet számára fölemelővé és emlékeztetővé.

K Ö N Y V S Z E M L E

OROSZHEGYI JÓSA: ROMÁN ÉLET. Sajtó alá rendezte: Bíró Sándor. Erdélyi Ritkaságok. (Szerk.: Dr. Jancsó Elemér., 5. sz. Kolozsvár, 1942. 158 l.

Jancsó Elemér kiváló kiadványsorozatá- nak új kötetében Bíró Sándor, aki leg- utóbb figyelemreméltó tanulmányban fog- lalkozott a nagyszabású „Tribuna” körül kikristályosodó román nemzetiségi moz- galmakkal (vö. Láthatár, 1942. szeptem- ber, 214 l.), dr. Oroszhegyi Jósának, ennek a hányatott életű és Romániában is meg- fordult szatmári származású orvosnak (1822—1870) emlékiratait tette közzé. Min- denkit, aki figyelemmel kíséri a romániai magyarság sorsát, nagy hálaára kötelezett Bíró ezzel a kiadvánnyal, amely a 60-as

évek romániai életére rendkívül éles vilá- got vet, s egyben kitűnően mutatja azt a megdöbbentést, amellyel egy fejlettebb kultúrviszonyokhoz szokott, de mégis minden előítélettel mentes magyar ember Havaselve és Moldva életét szemlélte. A földrajzi áttekintésből is kiütözik ez („gunyhó mellett palota, ragyogó díszlak mellett ronda puszta; gyakran találhatók benne”, írja Bukarestből, 58. l.), de még inkább a szociális helyzetet taglaló feje- zetekből. A jószemű Jósa nemcsak a népi kultúra jelenségeit méltatja figyelemre (é- dekes fordítását adja az Alexandri átköl- tésében elterjedt „Miorita” c. néphalladá- nak, 79. kk. l.), de szemléletesen boncolja a városi élet problémáit is, a sokféle be- vándorlott elem tarka keveredését stb. A

román-német viszonyról így ír: „Ambár a román — a praeconcepta opinione — nagyon óvatos e faj ellenében, mégis jó formán annak közvetlen befolyása alatt liheg. És itt bátorkodom nagy valószínű- séggel állítani, hogy Románia kikerülhe- tetlen sorsa előbb-utóbb német gyarmattá válni...” (98. l.) A külsőséges gallomániát éppen úgy elítéli, mint Maiorescu vagy Xenopol: „a francia izlés, a külső pipera és fényre néz: a francia nemzet feltűnő hibáival, magasztos erényei nélkül”. (101.) Említi a fegyházak „szörnyű mivoltát”, (106. l.) kegyetlen ítéletet mond a román házasság keletiségéről, a papokról meg- jegyzi, hogy néha „alig tudnak olvasni” (115. l.), s a vallási életéről szólva, elismeri ugyan a nép vakbuzgóságát, de helyesen látja meg, hogy „vallási erényei mellett hiányoznak erkölcsi erényei” (127. l.). Természetesen nem feledkezik meg a

„kinesmohóságról” sem; Jósá véleménye szerint „ez vesztegeti meg a románok vallási szertartásait, köz- és magán-egészségügyeit, rendőrségét, törvényszolgáltatását, kormányzatát, stb. A pénz ellenállhatatlan hódítószere Venus és Mars országában is” (127. l.). — Mindezek ellenére tévedne, aki Jósát románellenesnek tartaná: soraiól távolról sem ellenszenv csendül ki, hanem segíteni akarás, éppen úgy, mint a XVIII. század végén d'Hauterivének nem kevésbé őszinte emlékirataiból. Jósá Romániából végeredményben „boldog kereskedő országot” szeretett volna formálni, ehhez azonban, szerinte, a „legelső kívánmány: munkaszerető, ipartudó néppeli Colonisatio” (147. l.). Talán nem tévedünk, ha feltesszük, hogy e kissé homályos végakkorddal Jósá éppen a magyar kultúrunka romániai lehetőségeire gondolt. — Bíró bevezetése alapos és érdekes; a Kárpátokon túl kimagasló szerephez jutott magyarok egész sorára hívja fel a figyelmet. g. l.

MÁTHÉ ELEK: AMERIKAI MAGYAROK NYOMÁBAN, Dante kiadása, Budapest, 1942.

A második világháború fokozatosan harapódzott végig az egész világon. Mikor Máthé Elek 1940 februárjával amerikai útjára készült, hogy újságíróként „kapuzás előtt” a nagy világháború árnyékában, bejárja az amerikai magyar településeket, Európában javában dúlt a háború, de voltak szabad utak, amelyeken szinte békebeli tempóban görgött tovább az élet. Az előrelátók nálunk is sejtették ugyan, hogy a megindult nagy kő repülése még csak ezután lesz egyre hevesebb, de az emberek optimisták és utolsó pillanatig hisznek az észszerű megoldások lehetőségében. Amerikában ekkortájt kezdett elterjedni az idegesség, nálunk pedig, akik benne voltunk az új világégés fókuszában, nagyobb volt a nyugalom, mint bármikor. Hiszen a magyarság nagy igazságának újabb beteljesülése csak ekkor volt másodikban küszöbön.

Ahogy közeledett a magyar igazságszolgáltatás beteljesülése, úgy ébredt egyre jobban a magyar társadalom annak tudatára, hogy nemcsak az elszakított területeken élnek nagy magyar tömegek kisebbségi sorsban, hanem ezeken túl is a világ-nak újságíróján minden részén, de legnagyobb tömegben, szinte zárt egységekben az Északamerikai Egyesült Államokban, Vitéz Nagy Iván, Kosságy Domokos írásai, a Magyarok Világszövetsége, a Julián egyesület s a Láthatár mellett egész sor más folyóirat is mind többet foglalkoztak a külföldi magyarsággal s így szinte természetesen, hogy az új világégés küszöbén szinte új Juliánként felkerekedett egy református lelkes, hogy a nagy vihar kitörése előtt még egyszer üzenetet hozzon a nyugati féltekén élő több mint félmilliónyi magyarságtól — ma már a világ legnagyobb magyar kisebbségétől.

Ez az út nem volt épenséggel nyugodtnak és bátorságosnak nevezhető. Mikor Máthé Elek Amerikába indult már csak nyugati irányban vitték a nagy gözösök ezerszámra az amerikaiakat, az Amerikából visszahajózó gözösök bizony kongták az ürességtől. Ep ezért érdekes és sokatmondó ez a kötet, amely hosszú időnkig minden bizonnyal az utolsó közvetlen híradás a nyugati féltekén élő magyarokról. Mi történt azóta velük s mi történt a dél-

amerikai magyarokkal — ebben a pillanatban nem is lehet tudni.

Máthé Elek bátran és realisan szembenéz az amerikai magyarság helyzetével s nem igyekszik rózsaszínű ábrándképeket festeni a hazatelepítés lehetőségeiről. Legfontosabbnak azt a kérdést tartja, hogyan lehet a magyarság számára megtartani az odkúnn született második és harmadik nemzedéket, amely nyelvben már nem magyar és teljesen az asszimiláció útjára jutott. Leginkább még az első nemzedék sorában lehet olyanokat találni, akiket haza lehet telepíteni, de ezek legnagyobb része sem alkalmas már földművelő munkára, sokkal inkább lehetne őket a fejlődő magyar gyáripárban nagyszzerűen felhasználni, hiszen az amerikai magyarok legnagyobb része munkás és pedig kitűnő munkás. Máthé Elek megszólaltatja az amerikai magyarok különböző társadalmi rétegeinek a képviselőit és mindegyikük véleményét ismereti, ő maga inkább szerényen háttérbe húzódik s nem a maga véleményét mondja. Ugyanakkor azonban, amíg a második és harmadik nemzedék nyelvi asszimilációjáról beszél, nem pesszimista és rámutat arra, hogy a magyarságnak azért őket is meg lehet tartani, legalább is érzelmben, a magyarság tudatának fenntartásában. A második, sőt harmadik nemzedékben asszimilálódott magyarokról sem szabad megfeledkezni, sőt tudatos munkával fel kell keresniük és össze kell gyűjteniük őket. A magyar nyelv nem tudása sem lehet akadály. A könyv egyik legérdekesebb és — mondhatnánk legizgalmasabb — fejezete az, amelyben a szerző felteszi a kérdést, vajjon tényleg nyelvben él-e a nemzet? Az angol nyelvű, de német szellemű református egyházra mutat rá, midőn arról beszél, hogy tulajdonképpen az amerikai magyarokat, közelebbről a magyar református egyházat is ez a veszély fenyegeti. A kérdés különösen azért izgató, mert az olvasóban önkénytelenül felveti az ellenkérdést; vajjon ha idegen szellemet veszünk át, de magyar nyelvűek maradunk, magyarok vagyunk-e akkor s mennyiben azok? Máthé Elek tapasztalatai alapján nem csupán a nyelv tudásához köti az amerikai magyarság fennmaradását s azt tartja fontosnak, hogy az amerikai magyarok között előbb kétnyelvű, majd tisztán angol nyelven működő, de működésében és célkitűzésében továbbra is magyarok megmaradó szervezeteket lehessen létesíteni. Így azok között a magyarok között, akiknek visszatérésére már nem lehet számítani, illetve ezek szervezeteiben a magyarság minden diplomáciai szervezetenél értékesebb és hatékonyabb képviselőt lehet fogadni Amerikában. De ezen is túl gondoskodni kell arról, hogy a künti magyarok második nemzedékéből, természetesen majd a háború után, évenként ne ötszáz tanuljon hazai egyetemeken, hanem állandóan többszáz főnyi amerikai magyar ifjúnak kellene a hazai egyetemeken a tanulást ösztöndíjjakkal s egyéb támogatással biztosítani, mert ezzel biztosítani lehetne a künn élő magyarok vezetőrétegének kialakulását.

Minél nyugatabbra megy Máthé Elek Amerikában, annál komorabb képet fest elénk az amerikai magyarság jövőjéről, komorabb képet, de ekkor sem vigasztalant. Kecskeméthy József csikágól lelkes egészen közvetlenül és minden takargatás nélkül megmondja neki, hogy az amerikai

magyarság még függőben maradt kérdéseinek megoldása végeredményben attól függ, hogy az ő hazai magyarság miként érti meg a második nemzedékbeliket s hogyan tud bántani velük. Kecskeméthy még azt is állítja, hogy a második nemzedék a magyarsággal szemben való érzéseiben bizonyos fokig közelebb áll az ő hazához, akik közül igen sokan megbántottan, nehezen győgyölő sebbel jöttek el hazulról.

Egy másik fontos és első pillantásra nem kevésbé komor beszélgetést Reményi József clevelandi egyetemi tanárral folytatott Máthé Elek. Reményi ekkor — két év előtt — már számolt azzal, hogy egy újabb világháború ismét elszakítja Európát Amerikától s ebben az esetben a künti magyarság nehezebb válság elé néz, mint 1917-ben, Reményi kérdései mint sajnó kalapácsütések hangzanak el, négy magyar ül egymással szemben a clevelandi szobában s Máthé megjegyzi, hogy közülük senki sem mert az elhangzott kérdésekre válaszolni.

Máthé Elek 1940 elején három hónapig tartózkodott künn Amerikában s ez idő alatt bejárta a nagyobb magyar településeket, egész sor előadást tartott és többször volt alkalma a rádióban szólni. Drámái módon írja le visszaindulását és megérkezését Európába, amely egyre mélyebben jutott a háborúba. Csak idehaza lélegzett fel, mert itthon nyomát sem találta az amerikai idegességnek. Itthon tavasz volt és akáccillat fogadta a határon. Az amerikai rémhírek szétfoszlottak, egy nyugodt és felkészült nemzet nézett farkasszemmel jövődjével. Ez a nemzet, kétség nem férhet hozzá, annakidején Amerikába szakadt testvéreinek sorsát is meg tudja majd oldani. De addig szüksége van arra, hogy minél többen megismerkedjenek a messze künn, Amerikában élő magyarok sorskérdéseivel is. Máthé Elek könyve jó útmutató erre.

Csuka Zoltán

SZUOMI HARCA. Szerkesztették: J. O. Hannula, Birger Fagerström és Börje Sandberg. — Oy. Suomen Kirja kiadása, Helsinki. — Dr. Vajna és Bokor főbizománya, Budapest.

A kötet szerkesztői a Finnország és a Szovjet között 1939—40-ben lefolyt háborút ismertették, a harcok kitörésétől kezdve, egészen a ú. n. „moszkvai békekéig”. A maroknyi finn nemzet az időben egymaga feszült szembe a hatalmas szovjetbirodalommal s a hosszú tél minden kemény megpróbáltatása között, mint tudjuk, eredményesen harcolt, csaknem az utolsó pillanatig feltartóztatta az oroszokat és visszaverte támadásaikat. Az akkori helyzetben végül is Finnország békekötésére kényszerült s ebben a békében kénytelen volt olyan területekről is lemondani, amelyeket a leghősiesebben megvédelmezett s amelyek tiszta finn népi területek. A kötet szerkesztői a szöveg mellett főleg képanyaggal dolgoznak s ezek a képek bizony minden szónál többet mondanak. Sajnos, ez a háború később csupán epizódznak bizonyult, mert az igazi finn-szovjet-háború csak a múlt év nyarán tört ki, amidőn is a finnek a németek oldalán léptek harcba s nem sokkal később márt a magyar nemzetet is maguk mellett találták a közös ellenség elleni küzdelemben. De ez az első, egyedül lefolytatott háború is bebizonyította, hogy a finn nemzet eredményesen és hősiessé tud szembeállni hazája és hite ellenségeivel s ismét bebi-

zonyította, hogy „nem a sokaság, hanem a lélek teszen csuda dolgokat”. Ebből pedig az is következik, hogy egy számbeli kis nép is lehet „nagy nemzet”, beírhatja nevét a történelem legszebb napjaira s eredményeket tud százezer tömegek ellen is felmutatni, ha szabadságáról, hitéről, hazájáról, legszentebb eszményeinek megvédéséről van szó. Ez a történelem örök tanítása és ez volt tanulsága az első finn-szovjet-háborúnak is.

cs. 2.

A M. KIR. ERZSÉBET TUDOMÁNYEGYETEM ÉS IRODALMI MUNKÁSSÁGA. Az egyetem 25 éves fennállása alkalmából írta, szerkesztette és kiadta dr. vit. Szabó Pál, az Erzsébet Tud. Egyetem v. könyvtárnoka. Pécs, 1941, 1103 o. 26.— P.

Huszonöt év távlatából nézve rendkívül nagyjelentőségű korszak az, amit a tudós szerző — az Erzsébet Tudományegyetem, illetve jelenleg a József Nádor Műszaki Egyetem főkönyvtárnoka — ebben a hatalmas műben bemutat az új magyar kultúrpolitikából. Mert új kultúrpolitikai sarkköve — a szellemi decentralizáció felismerése — szülte 1912-ben azokat a törvényeket, amelyek a meglévő budapesti és kolozsvári tudományegyetemek mellett kimondták a pozsonyi és debreceni egyetemek megalkotását az ott már régebben működő jogakadémiák megfelelő kibővítése révén.

A pozsonyi Erzsébet-Tudományegyetem első éveinek ismertetése kapcsán máris jellemzően mutatkozik az, milyen hézagpótló jelentősége volt tudományos életünkben annak, hogy a budapesti és kolozsvári egyetemek kisszámú tanszékei révén működési lehetőségek híján a megszállo működési lehetőségek híján levő fiatal tudósaink az új egyetemek révén jussanak az őket megillető szellemi örökségre. A pozsonyi bölcsészeti kar első két kinevezett tanára *Kornis Gyula* és *Hodinka Antal* lett, a tanári testület további tagjai lettek (az azóta elhunyt) *Császár Elemér*, *Vári Rezső*, *Thienemann Tiadár*, *Prinz Gyula*, *Lukinich Imre*, az orvosi karon *Herzog Ferenc*, *Bakay Lajos*, *Heim Pál*, *Enz Béla*, *Mansfeld Géza* professzorok — mind olyan nevek, amelyek nélkül jelenlegi tudományos és szellemi életünk nem az lenne, ami ma. A jogi kar tanártestületének tagja volt *Tuka Béla*, Szlovákia jelenlegi miniszterelőke is.

Amit a szerző az 1918/19-i összeomlás idejéről az utókor számára megállapít, teljes egészében, önálló lerögzítésre kívánkozna a hatalmas munka összefoglaló keretéből. Mert a csehek mindenképp az egyetemen látták a felvidéki magyarság erejének gócpontját s Pozsony birtokhagyatékát után az előadások beszüntetésével igazolták, hogy nem a budapesti pacifistáktól hirdették „ideiglenes megszállás” a céljuk. Az ősi koronázóváros magyarsága a cseh szándékok tiszta felismerését hatalmas tüntetések formájában mutatta, amely nem csupán a megszálló cseh légiókkal vezettek véres összeütközésekre, de a magyar áldozatok mellett a csehekhez beszozott olasz tiszteket is kényes helyzetbe juttatták. *Barecca* olasz ezredes, városparancsnokot, mikor cseh katonái túlkapásait be akarta szüntetni, azok fegyverei sebesítették meg és Prágában kijárták azonnali elmozdítását. De Prágáig nyúltak el a magyar ellenállás szálai is. Az egyetemi tanács azt az állás-

pontot képviselte, hogy az egyetem a magyar kisebbség tulajdona lévén, területi kérdésekre tekintet nélkül, fenn kell maradnia s ezt személyes kihallgatásban adta Massaryk cseh elnök tudára 1919 elején. Dacára az elnök némi megnyugvást okozó válaszában, már 1919 őszén cseh átvevő bizottság jelent meg Pozsonyban és katonai őrséget állított minden átvevő egyetemi intézet elé. A tanárok és diákok kénytelenek voltak Budapestre jönni, mivel Prága még a jogi kar előadásain ideiglenesen engedélyezett magyar nyelvhasználatot is eltörölte volt. A szintén Budapestre költözött kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem szerveivel a pozsonyiak fúziószerű ideiglenes működésben állapodtak meg, amennyiben az egyik egyetemre beiratkozott hallgató a másik előadásait, gyakorlatait, klinikáit is látogathatta.

Nem olvashatjuk meghatottság nélkül a koldussá tett, megcsontított, ezer sebből vérző Magyarország, leionidási küzdelmet egyetemei megtartásáért. A szerző bibliográfiai és hírlapirodalmi apparátus alapján tárja fel, milyen súlyos vélemények és ellenvélemények álltak szemben egymással annak a kérdésnek a kapcsán, hogy a 8 milliós lélekszámra lenyesett Magyarország elbir-e négy egyetemet vagy nem? S mikor az új törvények alapján a Ferenc József Tud. Egyetem Szegedre, az Erzsébet Tud. Egyetem Pécsre kerül, ezekben az új felvirágzó szellemi gócpontokban a harmincas évek világválsága kapcsán üti fel fejét újból „*valamelyik egyetem felesleges voltának*” a kísértete. Ezzel a kísértettel tények és számok nagy-szerű valósága mutatja a szerző adataiban Pécs új szerepét hazánk szellemi megújulásában. De közben az élet is továbbhalad a maga útján. Pécs „Egyetemi Kisebbségi Intézete” európai hírnévre tesz szert hazánk első ilyen intézménye gyanánt.

A visszatért Erdély fővárosában nyomban újból megnyílik az oda helyezett Ferenc József Tud. Egyetem. A helyette Szegeden ugyanabban az 1940. évben megnyitott új Horthy Miklós Egyetem szükségessé teszi, hogy a többi vidéki egyetem egy-egy tudománykar szüneteltetése révén támogassa létrejövését.

Amit a szerző éppen ekkor, az Erzsébet-Tudományegyetem 25 éves fennállása kapcsán annak munkásságára visszapiantva lerögzít, az azóta bekövetkezett: az egyetem, amelynek bölcsészeti kara Szegedre került az új Horthy Miklós Egyetem kebelébe helyezve, továbbra is megtartotta nagy jelentőségét a Dunántúli szellemi életében. Amit ugyanis eltávozott egyik karával veszített, azt máris pótolta az élet feltartóztathatatlan folyamata: a Délvidék visszakapásával Pécs hatalmas hinterlandot nyert egyeteme számára, amely ezenkívül megkapta a Szabadkán fennállott szerb jogi kar hatalmas könyvtárát a Kisebbségi Intézet céljaira. Így Pécs egyeteme lesz a hazai szláv kisebbségi politikai, néprajzi kutatások jövő gócpontja, annak a misszióknak a továbbfejlesztése gyanánt, amely Pécsen már Nagy Lajos alapítása óta is ismételtlen egyetemi gócpontja igyekezett fejleszteni s amiről a szerző ugyancsak igen érdekes és értékes részleteket tár fel. A hatalmas munkát az egyetemre vonatkozó teljes bibliográfia és a tanárok és doktorok életrajzának részletes ismertetése egészíti ki.

Sz. Z.

A MAGYARSÁG ÉS A SZLÁVOK. (Szerkesztette Szekfű Gyula, kiadja a budapesti kir. Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsészeti karának Magyarságtudományi Intézete és a Franklin Társulat, Budapest, 1942, 278 l.)

Régóta és érzékenyen hiányzó tudományos értékű összefoglalást adott ezzel a művel a Magyarságtudományi Intézet, amikor legutóbbi előadásorozatát „irodalmi utalásokkal és jegyzetekkel megerősítve”, mint Szekfű mondja a kötet elé írt előszóban, a magyar közvélemény és tudományosság elé tárta. Nehéz és felelősségteljes munkát végzett a szerkesztő, amikor a bonyolult és szerteágazó problémát a magyarság és szlávviszonyának mérlegén lemérte s ezt az elsőrendű európai sorskérdést szilárd központi mag, a magyar életszemlélet és a magyar-szláv viszony köré csoportosította. Felosztásában következetes és világosan áttekinthető rendszert alkalmaz Szekfű, amikor a tárgyalta anyagot két részre: az általános ismertetésre és a magyar-szláv érintkezések történeti, társadalmi és szellemi bemutatására osztja s így valóban számos olyan részkezdést ölel fel a gyűjtés, melyről magyarul és a konkrét tudomány hangján nálunk még nem szóltak.

Kniesza István A szlávok őstörténete c. tanulmánya fenti felosztásnak megfelelően a kérdéses népcsalád általános, nyelvi, geopolitikai, antropológiai, vándormozgalmi és terjeszkedési kérdéseit tárgyalja. Megállapítja, hogy a szláv jellegű szláv ősnyelv és a balti-szláv közösség a Krisztus előtti első évezredben hasadt részekre s a sorozatos kiválások után elkezdődött a nyelvjárásokra való tagozódás folyamata. Ajánlatosnak tartottuk volna, ha a szláv-kérdés e kitűnő filológusa és szelentörténésze e ponton részletekbe menően foglalkozik a szláv nyelv történeti fejlődésének korszakaival, az egyes nyelv-történeti elméletekkel és szembenálló álláspontokkal, annál is inkább, mert ilyen természetű kimerítő jelentés a magyar tudományosság részéről még nem hangzott el. Kétségtelen, hogy a tanulmányhoz csatolt jegyzetekben is feltüntetett szakírók (*Brugmann*, *Meillet*, *E. Schwartz*, *Jagić*, de elsősorban és mindenképp *Niederle*) nézeteinek és elméletének vázolója nemcsak a nagyközönség érdeklődő rétegeire, de a gyűjtés több munkatársára is jótékony hatást tett volna. Bennünket a szláv-szláv dunamedencei expanziós törekvései érdekelnék különösen s így érdeklődéssel olvassuk szerző megállapításait, melyek szerint minden rendelkezésre álló adat „leghatározottabban” „ellenmond annak, hogy a honfoglaló magyarság a Dunamedencében szláv keresztényeket, szlávnyelvű kereszténységet talált volna. Ezt a tételet nem a legmegnyugtatóbban támasztja alá az a néhány sorral alább közölt beismerés, hogy *Cyryll* és *Methód*, a rövidéletű nagymorva birodalom bizánci hittérítői a dunántúli (balatonvidéki) szláv herceg, *Kocel* udvarában két évig működtek. Ha adatszzerűleg fogjuk fel ezt a körülményt, mely az elfogult Jozef Pekár apokrif „csehszlávok” történetében oly elnagyolt szerepet játszik, be kell látnunk azt is, hogy a kizárólag szláv kultúrmissziót teljesítő hittérítők (*Cyryll* 827—869, *Methód* 826—885), akik III. Mihály bizánci császár parancsára 863-ban érkeztek Rasziszlávhoz, már egy emberöltővel a magyarság népi megjelenése előtt szlávnyelvű kereszténységet hirdettek Moráviából kiindulva

a Kárpátok felvidéki íve alatt s a Duna-völgyén és működésük az említett területeken élő szlávok tömeges megtérésével jár. Értékes adatokkal szolgál kettőjük életéről P. Lavrov *Kyryllus und Methodius in der altslawischen Literatur* (1928), ukrán, majd német nyelven megjelent művében, aki sok tekintetben helyreigazítja a Brückner-féle ismertetés nyomán (*Die Wahrheit über die Slavenapostel*, 1913) támadt félreértéseket. Mindezt annak igazolására jegyeztük meg, hogy a Dunamendecében kétségtelenül élt szlávajkú keresztyénység évtizedekkel a honfoglalás előtt s ezeket az előretölt szőrványos keresztyén szláv telephelyeket a német egyház erőlyes hittérítő munkája fosztotta meg jellegzetes szláv jegyeitől, amit egyébként *Knieza* is elismer tanulmánya befejező részében.

Oroszok és finnugorok címmel Zsirai Miklós közöl hosszabb beszámolót a finnugor elem elhelyezkedéséről, természetes morzsolódásáról és roppant küzdelmeiről az orosz térben. Bizonyára sohasem tudjuk pontosan megállapítani, — írja, — mekkora vérvettség okozott a finnugorságnak az orosz előretörés. A veszteségek nagyságának kimutatására közli egyedülállóan érdekes beszámolóját a teljesen és nagyrészt elsikkadt finnugor népekről és csoportokról. A teljesen kihaltak közül elsősorban a *merja* (meri) és *muro-ma* nevű népekről ad számot, akik a cseremiszek és mordvinok nyugati térszomszédságában, az Oka—Volga közén laktak. Földönfutó nyomorékká vált a *vogul* és *osztják* nép is, legközelebbi nyelvrokonaink, kiknek elenyésző töredéke ma északnyugat Szibériában, az Ob alsó folyásán környéken tengeti életét. Az orosz nemzetiségi politika történetében fényes harcok örökítik meg az Ural innenső oldalára, *Jurigába* vándorolt *vogul-osztják* csoportok hősi ellenállási harcát az orosz „büntető vállalkozásokkal”, melyek a XV. század végére legyűrtek és megsemmisítik a szabadságszerető kis népek önálló törzsi berendezkedését. A Visera vidéki *vogulok* 1689-ben kétségbeesett felségfolyamodványt küldenek Moszkvába a közigazgatás és a kereskedők gyalázatos rablópolitikájáról. A *zürjének*, akiket a XIV. század végén térít meg *Permi Szent István*, annak halála után nagyhatalmú hűbéres családok (mint a *Sztroganovok* a XVI. században) hatalmába kerülnek, a legsúlyosabb megálátatásba. A *cseremiszek* és *mordvinok* előbb a bolgárok és törökök (700—1236), majd a kazániai és tatárok párharcai között véreznek el. A XVIII. századi orosz oklevelekben ismételtelen találkozunk a kutató az „elhagyott morvin földek”, „kiürült cseremis falvak”, „fölszertelt votják tanyák” kifejezésekkel; a megoldás módja orosz betelepítés és kolostorok részére adományozása az idegen tulajdonnak. A finnség százados szabadságharca az északi főhatalomért folyó véres tusában svéddek és oroszok, majd a győztes utóbbiak jármában zajlik le, míg végül a legelső alkalom, az 1917. évi összeomlás meghozza a várvavárt finn szabadságot. Zsirai professzor az érdekes és tanulságos történelmi tablót szembeállítja nyelvrokonainknak 1920 óta élvezett bizonyos fokú népi és nyelvi önkormányzatával s kijelenti, hogy a sokszázados elnyomatást és anyagi-szellemi kizsákmányolást látszateredményekkel nem lehet jövartenni.

Fügedi Eriknek a nyugati szláv néphatárról írt mélyenszántó expanziós és

vándormozgalmi beszámolója teljesen kiesik a gyűjtemény alapkeretéből. Ha a szerkesztő célja valóban a magyar-szláv történelmi és határvizony irásainak egységszerű befoglalása volt, érthetetlen, hogyan kerül ide a német-szláv párharc egyes korszakainak és a keleti kolonizációnak időrendi leírása. Egyetlen adatot vagy utalást nem találunk a magyarságra, holott kétségtelen, hogy a világpolitikába időnként beleszóló magyar középhatalomnak az Árpád-házi királyok, de kivált Nagy Lajos korában volt bizonyos szerepe a kereskedővárosok, lovagrendek és a nyugati szláv települések között zajló európai viadalban.

Igy az ilyen részlettanulmányok nem sorozhatók a szerkesztő által bejelentett „általános ismertetésbe”, viszont — mint a továbbiakban látni fogjuk — elveszik a helyet olyan munkaterületektől (például: a magyar-szláv nemzetiségi érintkezés iratai, az asszimiláció és disszimiláció szerepe a szláv kérdésben, a ruszin kérdés történelmi és egyházi politikai vázlata stb.), melyek feltétlenül és igen érzéketlenül hiányoznak még ebből a fordulópontot jelentő, szakavatott kézzel egybehordott gyűjteményből is.

Lakinich Imre az orosz-ukrán történeletről cikkez. Rendszeres történelmi levelezéssel a IX. századi orosz törzsi államtól napjainkig s a roppant anyagot sikerült vázlatban állítja előnk. Ezen konturokkal világítja meg a korlátlan cári főhatalom első kivitelezőjét, IV. Ivánt és Nagy Pétert, kinek nevéhez az újkori Oroszország nagyhatalmi és európai szerepe fűződik. Szerző úgy véli, hogy az orosz szellemi és politikai kibontakozásnak kettős arca volt, az egyikkel Nyugat felé fordult az európai politikai, szellemi és gazdasági kapcsolatok elmélyítésére, a másik befelé szőtt s ez tükrözte a kíméletlen öncélú és erőszakos uralmi pszichét, mely a cárok birodalmát, a végletek országát, Oroszországot századokon át egyre növekvő egységben fenntartotta. Érdekes megvilágításban tárgyalja szerző az ú. n. szlavofil politikai irányt, mely nemcsak Oroszországot kívánta teljesen oroszra és orthodoxra tenni, de ezt az utópista célkitűzést erőlyes eszközökkel akarta kiterjeszteni az európai szláv népekre is.

Trócsányi Zoltán sikerült összefoglalást ad az orosz műveltség kialakulásáról az elődöktől a XIX. századig bezárólag. Ez utóbbiról ugyanis elnagyolt és elcsúszott képet fest, mely bizonyára csak helyszűkének tulajdonítható, hiszen a neves fordító kétségtelenül behatóan ismeri az orosz irodalom fénykorának és klasszikus századának hatását az orosz szellemi fejlődésre. Az a megállapítása viszont, hogy „a magyarságnak művelődési kapcsolata az oroszországgal soha nem volt” ilyen kategórikus formában csak fenntartással fogadható el, hiszen ilyen szempontú kutatómunkát sem orosz, sem magyar részről senki nem végzett s általánosítások nem zárják le megnyugtatóan az érdekes problémát. De így is kétségtelen, hogy az említett történelmi érintkezéseken túl, a magyar verses és naturalista regény kibontakozásában közvetlen vagy közvetett hatása kétségkívül volt Puskinnak és a nagy orosz naturalistáknak. A kérdésnek ez a vonatkozása megérdemelné, hogy egy összehasonlító szellemtörténelmi párhuzam végleges ítéletet mondjon róla.

A lengyel történet szűkefoglalt ismertetésével — Lengyelország történelmi fejlő-

dése címmel — **Divéky Adorján** birkózik meg. Ott korszakra osztja a lengyel történelmet: a *Piastok*, *Jagellók*, szabad királyválasztások, felosztások és a független Lengyelország korára. Ezt az összeállítását csak az első három korszakra fogadhatjuk el. A három területi felosztást körülmények és következményük miatt sem lehet egy nevezőre vonni, az utolsó korszak pedig a lengyel nemzetiségi kérdés részletes megvilágítása nélkül — amint a szerző teszi kereken harmincöt sorban — tárgyalni nem lehet. Ahhoz, hogy a legújabb lengyel katasztrófát megértsük és megmagyarázhatassuk, foglalkozni kell az egykori lengyel állam nemzetiségi viszonyaival, különösképpen a német és ukrán kérdéssel, Lengyelország újabb megsemmisülésének közvetlen okaival. Irónak ajánlatos lett volna elolvasni a kötetből érthetetlen módon kihagyott *Bonkáló* Sándornak az ukrán kérdéstről szóló kézikönyvét, (Az ukrán mozgalom története, Budapest, 1922) mely kétségkívül kimaradt nemcsak a tanulmányhoz fűzött forrásmunkák jegyzékéből, de az író olvasmányai közül is, mert csak így magyarázható meg, hogy a lengyelországi ukrán és német kérdéstről egyetlen szóval sem emlékezik meg s ez bizonyosan nem írható a szerző politikai tartózkodásának javára sem.

Hadrovics László a déli szláv népek; szlovének, horvátok, szerbek és bolgárok kultúrájáról ír értékes tanulmányt. Kivált szlovén viszonylatban ad hézagpótló szeltemtörténelmi ismertetést, melyért őszinte köszönet illeti, hiszen ezen a téren magyar részről úttörő kezdeményezést nyújt. A dalmát városkulturákról, az itt kikristályosodott olasz művelődéstörténelmi határról s a Szent László és Könyves Kálmán alatt létrejött magyar-horvát államközösségről és magyar művelődési hatásokról tanulságos képet fest, ép azért szükséges lett volna a Gáj kezdeményezte illirizmusal behatóbban foglalkoznia, mely a múlt század második negyedétől a magyar-horvát szellemi és politikai elhűdülés kiindulópontja lett. A tanulmányból kissé hiányzik a bizantológiai összefoglalás, bár egy-két motívumára — per tangente — rámutat. Mivel *Thim József* a továbbiakban felvázolja a horvátság és a hazai szerbység szerepét a magyar történelemben, a tanulmányunk ez a hiányossága — bizonyára szerkesztéstechnikai okokból — magyarázatot nyer, ami viszont nem enyhíti a bolgár-magyar történelmi és szellemi kapcsolatok teljes elhallgatását. A közelmúltban *Gál István* szerkesztésében kiadott *Balkán-ankét* helyes írással mutat ennek fontosságára, mert kétségtelen, hogy a magyar Balkán-kutatás szellemi úthálózatát Bulgáriából kiindulva kell majd megszervezni a délkelet-európai térben.

Gogolák Lajos értekezése a pánszlávizmusról járt úton halad s az ismert köz-hely, a Herder—Schlösser-i ösztönzésből vevő indítékait. Szerző alapvető hibája, hogy a pánszlávizmust kizárólag politikai értelemben fogja fel s a primer szerepet játszó egyháztörténelmi pánszlávizmusról indokolatlanul megfeledkezik. Ez okozza, hogy Herderben és naiv romantikájában találja a nagyszláv koncepció kovászát, anélkül, hogy e lelki erjedésnek vallási indító okait kutatóna. Így helyenként — amint ez már a pánszlávizmusról írt rövidléleketű könyvből is megállapítható — ismételtelen ellenkezésbe jut önmagával, amikor a páns-

szláv gondolat cseh és szlovák kapcsolatainak tüzetesebb vizsgálatára kényszerül. Meg kell állapítani többek között, hogy a középeurópai szláv népeknek politikai pánszlávistái *Sáfárikon* és *Kolláron* kívül nem voltak, hiszen *Palacky* bár ábrándos nacionalista, egyáltalán nem nagyszláv doktriner, *Dobrousky*, a híres cseh nyelvész, az elméletet tudománytalannak tartja és elutasítja, *Havlíček-Borovský*, aki ugyan nem minősíthető a legnagyobb cseh politikai elmének és írónak és *Masaryk* pedig egyenesen féltik nemzetüket a politikai pánszlávizmustól éppen a Herder-Hegel-i kispén elméletre hivatkozva. — Különösnek kell tartanunk azt is, hogy *Sturrl*, *Hodžárol* és az előbbi által nevelt emlékezetes „*bratšlavská mudež*”-ről, a múlt század negyvenes éveiben magyar szempontból oly szomorú szerepet játszó sovén szlovák pozsonyi ifjúságról egyetlen szóval sem emlékezik meg, pedig bizonytalanságok és ha nem is voltak képzett doktrínérek, mozgalmaknak bizonyos pánszláv színezete vitathatalanul volt. Azonban ez csak az érem egyik oldala. Mint említettük, a középeurópai pánszláv mozgalmak vizsgálatában az egyházi, helyesebben a *valláspolitikai szempont* az irányadó. S ha ezt a tételt elfogadjuk, elképzelhetetlen olyan szakszerű beszámoló, mely a galicjai és kárpátaljai vallási pánszlávizmusról megfelelően megemlékezik. Természetesen nem kívánható, hogy minden magyar szakíró ismerje *Golubinszkij*, *Makarij* és a többi orosz egyháztörténész idevágó munkáit, annál inkább azonban, hogy az amúgy is gyér magyar szakirodalom ilyen természetű írásait figyelembe vegye és ítéleteinek megalkotásánál méltányolja. Hivatkozunk itt mindenekelőtt *Hodinka* Antalra, akinek *A munkási görögkatolikus páspökök története* című és a Magyar Tudományos Akadémia által 1909-ben kiadott 856 oldalas hatalmas munkája mindmáig a legjobb magyarnyelvű szakmunka és előtanulmány az egyházi pánszlávizmus középeurópai nyomainak kutatásánál. Ép így a ruszin-kérdés magyar irodalmi szakértőjének, *Bonkáló* Sándornak *A kárpátaljai rutén irodalom és művelődés* című alapvető összefoglalására, az ukrán mozgalomról írt s fentebb említett művére, valamint a közelmúltban megjelent *Rutének-re*, melyekből a probléma szellemtörténeti adalékai világosan kirajolódnak. Végül a korán elhunyt *Darás* Gáborra, akinek *A Ruténföld elszakításának előzményei* című művéből az Erdős-Kárpátok egyházi pánszlávizmusa (szerkötény és ikonpropaganda, izai és máramarosi skizma-pörök) teljes egészében kibontakozik. Igaz, hogy a munkák egyikét-másikat a második *Gogolák* tanulmány (A szlovák és ruszin nemzetiség története) forrásmunkái között, az irodalmi felsorolásban megtaláljuk, anélkül azonban, hogy szerző a ruszin-kérdés taglalásánál figyelembe venné azokat. Végül megjegyezzük még, hogy a legadázabb középeurópai pánszlávistáról, a rutén származású *Dobrjanszky* Adolfról is megfelelően megemlékezett *Gogolák*, pedig ez az elszánt agitátor, aki az 1848. évi prágai pánszláv kongresszuson a nagyorosz politikai egyesülés leghevesebb szószólója volt, mint Bécs részéről az orosz hadak mellé besorozott kormánybiztos, a szabadságharc összeomlásának hónapjaiban rendkívül fontos szerepet játszott.

Knieza István második nagy tanulmánya (*Magyar-szláv szellemi érintkezé-*

sek) iskolapéldája annak, miként kell rövid összefoglalásban a kérdés teljes filológiai képét adni. Két részre osztja értekezését, külön szól a magyarban fellelhető szláv és a szláv nyelvekben meghonosított magyar elemekről, vizsgálata kiter a növény- és állatvilág, vadászat, halászat, földművelés és állattenyésztés, berendezés, ruházkodás, mesterségek, valamint a kereszténység, társadalmi és államj szervezete köréből vett szláv jövevényszavakra építve mint a horvátban, szerbben, szlovénben, szlovákban, csehben és lengyelben megmutató magyar nyelvi hatásra.

Sajnálattal vesszük tudomásul, hogy kitűnő tudósunk kitar a „tót” népi definíció mellett, mely a múltban politikai érdekeink ellenére szorította ki a köznyelvből az egyedül helyes „szlovák” elnevezést. Ugy véljük, hogy napjainkban e kérdésről külön vitát folytatnunk felesleges, ellenben hangsúlyozzuk, hogy a problémára nemzet és nemzetiségpolitikai szempontból különös súlyt kell helyezniünk s a helytelen meghatározást végre és véglegesen ki kell iktatnunk a magyarság szóhasználatából.

A magyar-szláv irodalmi érintkezésekről ismét *Hadrovics* László tollából kapunk érdekes összefoglalót. Targyát az irodalomtörténeti-időrendi ismertetés eszközeivel tárgyalja s megállapításai világosak, kézenfekvők. Meg kell azonban itt is megjegyeznünk, hogy a *Szilágyi és Hajmási* hősi énekek délszláv nyomai is vannak s az irodalmi érintkezések történeti vázlatából éppenséggel nem hagyható ki *Weszelényi* Miklós politikai munkássága, aki az 1843-ban megjelent *Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében* című munkában oly emlékezetes dokumentumirást hagyott az utókorra a magyar és dunamenti szláv szellemi és politikai közeledés érdekében. Ajánlatos lett volna a magyar-szláv nemzetiség ügyében című munkában oly emlékezetes dokumentumirást hagyott az utókorra a magyar és dunamenti szláv szellemi és politikai közeledés érdekében. Ajánlatos lett volna a magyar-szláv nemzetiség ügyében című munkában oly emlékezetes dokumentumirást hagyott az utókorra a magyar és dunamenti szláv szellemi és politikai közeledés érdekében. Ajánlatos lett volna a magyar-szláv nemzetiség ügyében című munkában oly emlékezetes dokumentumirást hagyott az utókorra a magyar és dunamenti szláv szellemi és politikai közeledés érdekében.

A magyar-szláv néprajzi kapcsolatokról *Gunda* Béla szakszerű írását olvassuk. Vizsgálata kiterjed a honfoglaláskori magyarság s földrajzi, gazdaságpolitikai valamint népművészeti szempontok és egyéb néprajzi jelenségek, mint népköltészet, szokások, dal- és táncvilágára szerint osztályozza bőséges anyagát. Nemzetiségi szempontból figyelemreméltó a magyar-szláv-ruszin néphagyomány keveredéséről vallott felfogása. Külön figyelmet szentel a Dunamedencében történő szláv egyéni és tömeges vándormozgalomnak, melyek az északi peremvidékek és az Alföld között virtuális gazdasági útvonalakat készítettek elő. Ugy véli, hogy mindazok a néprajzi jelenségek, melyeket a magyarság akár délen a szlávoktól vett át, nem *aktív kultúrjelenségek*, hanem elhalóban vannak s helyükbe a magyar életforma motívumai kerültek. Érdekes, eredeti megállapítása, hogy a szláv elemek a magyarságnál a földrajzi és történeti tájhoz kapcsolt statikus elemek, a magyar elemek a szlávsnál emberhez és társadalomhoz kapcsolódó dinamikus elemek. A tetszetős meghatározást egyébként nem támasztja alá megfelelő indokolással, ami a magyar-szláv néprajzi kapcsolatok szempontjából jelentős lett volna.

A horvát és a hazai szerbség történeli szerepéről *Thim* József, az ismert kutató számol be. Nemzetiségpolitikai szempontból értékes anyagot gyűjt össze a hor-

vátság történeti útjáról az Árpád-házi uralkodóktól a tizenharmadik századig. Figyelemreméltó a török hódoltság elől magyar területre menekülő horvát települők társadalmi rajza, az 1832. évi Draskovich-terv leírása, mely a katolikus délszlávok független horvát államának felállítását célozta és az illir mozgalmat támogató *Apóngi* György kancellárról tett megjegyzése. Nagyjelentőségű mindaz, amit a *Jel-lalicesal* tárgyaló *Deák* Ferenc és *Szemere* Bertalan ú. n. horvát törvényjavaslatáról mond, mely teljes népi önkormányzattal jelentett volna a horvátországi részére. A horvátok az 1867. XII. törvénycíkket, a kiegyezési törvényjavaslatot oktrojált törvénynek minősítették és nem fogadták el, mire Bécs erőszakos módon megteremtí a horvát Uniópárt többségét, mely a következő évben az 1868. XXX. tc. alapján kiegyezik a magyarokkal. A köznép ez utóbbi megegyezést sem fogadta el, mert határozatai megkérdésük nélkül születtek. Az érdekes közjogi kérdésekről több-kéves-hé ismert részleteket közöl a szerző. A hazai szerbségről hasonló történeti képet fest a X. századig visszamenőleg. A Braukovicsokról több új adatot közöl, majd a XVIII. századi szerb államjogi nemzetiségi törekvések elemzését adja, melyeknek eredménye 1779 július 16-án Mária Terézia híres *rescriptum Declaratorium Illiciae Nationis* című királyi rendelete. Hasonló érdekességre tarthat számot a nemzetiségi előmozgalmak szempontjából a II. Lipót által 1790-ben összehívott temesvári szerb kongresszus leírása, melynek következtében az 1791. XXVII. tc. alapján a magyar országgyűlés megadta a hazai szerbeknek a magyar polgárjogot s eddig szerzett kiváltságait is elismerte, amennyiben azok nem ellenkeznek az ország alaptörvényeivel. Sikeredt, bár nem teljes portrét nyújt *Havlíček-Borovský* szerb sors-társáról, *Miletic* Szvetozárról, akit Bécs és Belgrád között ingadozva pánszerb törekvései miatt végül is elér Ferenc József büntető keze s mint cseh pendancia — szintén börtönben roppan össze. Erről a villódzó, sajtószógos politikus-agitátorról szívesen olvassunk önálló monográfiát illusztris szerző tollából, annál is inkább, mert *Miletic* eleinte magyarbarát fellépése a Kiegyezést előző évtized szerb nemzetiségi politikáját jelentős mértékben befolyásolja.

Gogolák Lajos *A szlovák és ruszin nemzetiség története* című tanulmánya zárja le az értékes kötetet. A szlovák kérdést irodalom-szellemtörténeti síkon tárgyalja s megállapításai legnagyobb részben fedik a tudomány mai álláspontját. Bernolákot a jozefintizmussal kapcsolatba hozni viszont kissé merész felfogás, ismerve a nagy szlovák nyelvész szellemi konzervativizmusát. Az 1861. májusában tartott iuróc-szentmártoni találkozó anyagára vonatkozólag kiváló összefoglalást találhatott volna *Vájlak* Sándor erről szóló tanulmányában. A szlovák politika „cseh-szláv” korszakát azonban képtelenség egyetlen oldalon tárgyalni, mert ebben a két évtizedben legalább annyi tanulság és történelmi mulatkozik, mint a nép egész korábbi történetében. 1918 és 1939 között állt valóságos formát a szlovák realpolitika, ekkor zárt le a szellemi és társadalmi új-jáértékelés dinamikus áramlata s nem utolsó sorban ekkor kristályosodott ki a Matica nyelvi reformjai alapján a szlovák irodalmi nyelv s az autonomista moz-

galom ösztönzésére az új szlovák szellemiség és társadalom. A ruszin kérdéskörrel irt végszóról valláspolitikai vonatkozásban már *A pánszlávizmus* című közleményrel kapcsolatban véleményt nyilvánítottunk. E helyütt csak annyit, hogy a ruszin nép évszázados népi története, nyelvi és irodalmi küzdelme nem szorítható egy háromoldalas általános helyzetképbe, melyben egyetlen szó sem esik Duchnovicsról és eperjesi köréről, mely politikai különgeitől eltekintve a rutén szellemi megújodás fellegvára volt, Mitrákról, Fencik Jevhenről, Sztavrovskij-Popradovról és — horribile dictu — a legnagyobb ruszin népi politikusról, Kurtyák Jánosról sem, aki önmagában is korszakot és új történelmi álláspontot jelentett. A „gens fidelissima”, a magyarsághoz és magyar állam-eszméhez mindvégig hű maradt egyetlen szláv nép bizonyára behatóbb ismertetést érdemelt volna. *A magyarság és a szlávok* esszégyűjteményben, mely mint első átfogó kísérlet nem kerül el a körülötünk és velünk élő szláv népek és nemzetiségek figyelmét.

A mű általános felépítését és célkitűzésének egyetemes jelentőségét nem érintik a felsorolt hiányosságok, melyek minden átfogó és úttörő gyűjtésben kisebb-nagyobb mértékben jelentkeznek. Szerkesztő és munkaközössége olyan gyűjtést adott ezzel a könyvvel az érdeklődő magyarság kezébe, mely biztos útjelző és tudományos értékű Bédeker mindazok részére, akik tisztán akarnak látni a szláv kérdés szövevényében és hajlandók a történelmi számvetésre, mely a területi sorsközösség alapján kiformálja egykor a dunavölgyi magyarság és dunamedencei szlávság elkerülhetetlen és jövőt biztosító Treuga Deijének magasabbrendű szemléletét. Ebben a törekvésben magyar részről jelentős szolgálat a műgonddal, tudományos felkészültséggel és történelmi higgadsággal készített első összefoglaló jelentés.

Kemény Gábor

LE MANG, DR. RICHARD: DAS JUGOSLAWISCHE VERKEHRSWESEN U. SEINE LEISTUNGEN. (Borna-Leipzig. Verlag Robert Norke, 1941. 108 p. + 1 tkp.)

Aki rövid összefoglaló képet akar kapni az egykori Jugoszlávia közlekedési helyzetéről, az igen jól használhatja Le Mang rövid tanulmányát. Vizsgálódásai 1938-ra, az utolsó békeévre vonatkoznak. Mint az előszóban hangsúlyozza, egy annyira kiegyensúlyozatlan országban, mint Jugoszláviában, rendkívül érdekes kutatási terület a közlekedés fejlődése, mert ennek helyzete az egész állam kialakulását messzemenően befolyásolhatja. Bevezetése a földfelszín alakulásáról, a klímátényezők szerepéről, a népességről, az államjogi felépítéséről és az ország általános berendezéséről szól. A munka további része 3 főfejezetre oszlik: az egyes forgalmi ágak bemutatása, a forgalmi teljesítmények és a közlekedés és állam viszonya. A forgalmi ágak között első helyen a vasúti közlekedésről szól. A vasúti igazgatás szervezete, az állam és a magánvasútak pontos statisztikai adatai után a sínhálózat kiépülésével, a különböző keskenyágányú (76 cm. és 60 cm. nyomtávolság) vonalak helyzetképével foglalkozik, mindenütt utalva a jövő fejlődés irányaira is. Használható számadatokat közöl a kocsiállományról is. Ezután kö-

vetkeznek az útügy, amelynek keretében különösen fontos az építés alatt álló és tervezett utakról adott kép. A közúti közlekedés összes forgalmi eszközeit (autóbusztól a teherhordó öszvérig) belevonja röviden a tárgyalat anyagába. A belvízi hajózás című részben a hivatali szervezetektől kezdve a hajózható víziutak hosszán (folyami 1835 km, csatorna 268 km, tavi 90 km, tutaározható 760 km) kívül méltatja az egyes folyók forgalmi jelentőségét. Kiegészíti e részt a hajópark nagyságáról és szállítóképességéről közölt kép. A tengerhajózást ugyanilyen felosztásban ismerteti; a szervezeten kívül a kikötők, az utirányok és a kereskedelmi flotta bemutatása és fejlődése következik. Végül a közlekedés legmodernebb és legfiatalabb ága, a légi forgalom kerül leírásra.

A munka második része az egyes közlekedési ágak forgalmi teljesítményéről szól. Sorra veszi őket és gazdag statisztikai anyaggal illusztrálva bemutatja a vasúti, közúti, belvízi, tengeri és légi közlekedési eszközök teljesítményét a behozatal, kivétel és átvitel terén, úgy áru- mint személyforgalmi vonatkozásban.

Befejezésül a munka harmadik részében, a közlekedés és az állam viszonyát ismerteti. Foglalkozik a jövődolgozás, az állami szubvenciók és egyéb támogatások, valamint a tarifapolitika kérdéseivel. A gazdag statisztikai anyagon kívül, — amellyel a szerző mondanivalóját aláfesti, — bőséges irodalom és egy áttekinthető térkép egészíti ki a munkát.

Dr. Alth Guidó

A FELSŐÖRI MAGYAR NÉPSZIGET. (1942. 8°. IV + 120 l.) Irta: Kovács Márton. „Település- és népiségtörténelmi értekezések” 6. száma.

A történetírás különféle segéd tudományai közül talán legújabb — és elég fontos — a „településtan és a népiségtörténet”. E két tudományág révén történelmünknek igen sok homályos — vagy eddig elhanyagolt — részét tudjuk majd megvilágítani, sőt új irányt is szab a történetírásnak is. Mivel itt eredményt csak vidékek szerinti aprókékos gyűjtőmunkával érhetünk el s mivel nem mutatós, nem hálás munkaterület, nálunk magyaroknál kevesen foglalkoznak vele. Pedig épp nekünk van legnagyobb szükségünk rá, hogy erővel bíró írásokkal megvédjük igazságunkat és történelmi jogalapunkat.

Ezért kétszeres érték Kovács Márton munkája, amelyben a Németbirodalomhoz csatolt Nyugatmagyarországon fekvő négy községből (Felsőőr, Alsóőr, Órsziget és Vasjobbágyi) álló magyar „népsziget” keletkezésével, történelmi múltjával bennünket megismertet.

Az első fejezetben szerző érdekes általános tájékoztatást ad arról, hogy mit is kell „népsziget”, „nyelvsziget” és „szórvány” alatt értenünk. Részletesen ismerteti a három tudományág fejlődését a németeknél. Kár, hogy hasonló tárgyú magyarországi irodalmunkat nem sorolja el, csupán két újabb kiadású magyar könyvet ismertet, amelyek inkább monografiaszerűek.

A 2. és 3. fejezetben népszigetünk történelmi életét vezet keresztül a szerző, a 4. fejezetben népesedési és nemzetiségi viszonyokat és végül röviden a mai helyzetet ismerteti. A könyv utolsó harmada egy

értékes „adattár”-ból áll, amely koronként és községenként régi családneveket és dülöneveket sorol el és ismerteti. Nagyon sok régebbi és újabb irodalmi kútfóra hivatkozva népszigetünkéről az alábbi fontosabb megállapításokat tudtuk meg e könyvből:

A honfoglalás utáni évszázadokban magyar vagy magyarral rokon néptörzs lakhatta e vidéket, mely mint nyugati „határöv” az egyes gyeptű-szakaszokat tartotta. Viszont a németek is a keleti részén ellen Ostmarkot, mint gyeptűvelvet lakatlanul tartották és csak az augsburgi vereg után kezdték újra benépesíteni. A XII. század közepén egy német lovag révén már Nyugatmagyarországon is megkezdődött német parasztok letelepítése. A XV. században már felerészben lakják németek és magyarok e vidéket. Még jobban romlott a magyarok arányszáma a török hódoltság alatt és után, mert a kipusztult lakosság helyébe csak németek szivárogtak be. Ugyanekkor húzódtak fel délről a törökök elől horvátok is, akik főként a magyarok által elhagyott helyeket foglalták el. E tömeges idegen térfoglalással szemben csupán népszigetünknek négy községe tartotta egy ideig még magát.

Az első magyar telepések ősi, határövi életéről kevés adat maradt fenn, csupán néhány helynév és dülönév őrzi és bizonyítja emléküket. Ők is földközösségekben éltek eleinte. Ha nem is személy szerint, de mind nemesek voltak, mely kiváltság határör-szerepükből adódott. Idővel jobbágyok, majd szabadosok (agális) is kerültek közéjük. E hármás rétegződés ellenére békés társadalmi életet éltek s inkább csak a környék nagybirtokosaival álltak állandó harcban, akik erőszakkal és pereskedéssel jogaik, függetlenségük és határrezeik elvételére törekedtek, de szándékaik csak részben és időnkint sikerültek, mert a népsziget hagyományos öntudata szívósan ellenállott.

A reformáció újabb fordulatot hozott népszigetünk életébe. Két község református, kettő evangélikus lett. E megosztás gyengítő hatását az enyhítette, hogy a környező német falvak jobbágy lakói többségben katolikusok voltak. Így azután nemcsak nemesi mivoltuk, hanem protestáns vallásuk is elszigetelte őket az idegen befolyás ellen s ez tartotta meg őket magyarságukban.

A múlt század közepén, a nemesség eltörlésével rohamosan megindult az idegen nyelvűek behatolása magyar községeinkbe. Az új magyar közigazgatással, az új liberális életformával ugyan sok magyar (és zsidó) tisztviselő és közepeztálybeli polgár telepedett be e községekbe, de ez gyöker nélkülű réteg lévén, nem jelentett értéket az ottani magyar őslakosságunknak. Felsőőr a századforduló idején a környék művelődési központjává vált, de inkább a németek javára. Itt jelent meg a németek betelepítése is, míg a magyarságnak e vidéken nem volt szócsové.

A nemesség már majdnem elérte a magyarság számárányát e négy faluban. Midőn pedig osztrák uralom alá kerültek, a magyar sziget minden tekintetben kisebb-ségi sorsba süllyedt. Az elmenekült vezetőréteg hiányában csak tengődik. Egyetlen népi értéke a 9 felekezeti magyarnyelvű iskola volt. Mióta pedig Németország része lett, azóta ezeket is államosították és a magyar gyermekek együtt nevelődnek a

német anyanyelvűekkel. Felmorzsolóda-
suk csak idő kérdése.

Népszövegünknek külön érdekessége és
értéke, hogy a környék más falvainak
nyelvétől elütő nyelvjárása van, amelyet
Imre Samu oltáni származású nyelvész
dolgozott fel.

Komoly, többéves szeretetteljes munka
eredménye ez a könyv. Kár, hogy anyagi
okok megakadályozták abban, hogy tér-
képábráit és népmozgalmi kartogram-
jait nem közölhette. Ha ilyen munkák
hiánytalan megjelenését nem tudjuk biz-
tosítani, akkor nem remélhetjük azt sem,
hogy a még feldolgozásra váró sok száz
hasonló magyar népszöveg és szórvány tör-
ténelmi múltjának vagy akár jelen hely-
zetének felkutatására és leírására vállal-
kozni fog valaki.

V. G.

CSAPODI CSABA: ESZTERHÁZY MIK-
LÓS NADOR 1583—1645. (Budapest, 1942.
Fraklin-t. 171 (1) 1. 8 r.)

A Szekfű Gyula szerkesztésében megje-
lenő „Magyar Eletrajzok” egyik igen fi-

gyelemreméltó kötetét írta meg Csapodi
Csaba Eszterházy Miklós nádor c. köny-
vében. — A XVII. században élő Bethlen
Gábor és Pázmány Péter mellett méltó és
szintén kimagasló helyet foglal el a kor-
társ, Eszterházy Miklós.

A nádor működésének súlypontja a 30
éves háború idejére esik. Európát ekkor
már nem tartja rettegésben a törökvesze-
delem, a hatalomért küzd saját testében
s egyedül nemzetünknek nem lehet elfor-
dulni a török kérdéstől, nálunk még egyre
tart pusztításuk, rombolásuk. Bajainkat
uralkodónk érdektelenül nézi, hiszen fi-
gyelmét teljes erővel a nyugati esemé-
nyek kötik le, a nemzet belső életében
pedig egyre tart az átkos széthúzás. Esz-
terházy felkén át-meg áthullámzik az or-
szág kínlódása, mélyen érzi a nemzeti
erők összefogásának szükségességét, ezért
buzgó-katolikus léte ellenére is hajlandó
a protestánsokkal vallásszabadságuk kér-

désében egyezkedni. Nádori méltóságában
ellentétbe kerül Bethlen Gáborral, majd
Pázmány Péterrel keveredik súlyos vitá-
ba, pedig minden erejével meg akarta
akadályozni a belső viszályokat; s míg
mélyszégyen fájdalommal látja e megakadá-
lyozhatatlan, feltartóztathatatlan esemé-
nyeket, a „Természet szerint való ellen-
ség”, a török újabb és újabb hódítások-
kal alázza meg, vérezi be az országot.

Ei kell ismernünk, hogy Csapodi a ren-
delkezésre álló történelmi kútfők alap-
ján mély megértéssel csoportosította a
nádor körül lejátszódó történelmi esemé-
nyeket és ugyanakkor nagyszerű párhuz-
amban érzékeltette meg a mögöttük rejlő
ellentétes mozgató erőket. Eszterházy jel-
lemének biztos elemzésével sikeresen tár-
ta fel teteteinek indítékait s elfogadjuk
végső következtetését: „Igaz, tökéletes, hű
magyar volt.” Szemő Piroksa

F O L Y Ó Í R A T S Z E M L E

Südosddeutsche Rundschau

A „magyarországi német népcsoport” folyóiratának féléves fennállása alkalmából

Ez év márciusában a hazai nemzetiségi sajtó új szel-
lemi orgánummal gyarapodott s ez a modern nemzetiségi
elv és szellemi történet eszközeivel szerkesztett eleven és szín-
dús folyóirat feltétlen nyeresége a magyarországi szellemi
életnek. Nemcsak hű és komoly hang a magyarországi né-
met népcsoport részéről a magyarság és a nagynémet mű-
velődés felé, hanem újabb biztositéka a magyar-német
kulturális együttműködésnek az Európát átható új gondo-
latkör jegyében.

Bárdossy László az első szám elé írt beköszöntőben an-
nak a véleményének ad kifejezést, hogy a magyarság és
németiség szellemi és gazdasági együttműködése magában
hordja azt a küldetéseszerű kötelességet, amit a magyaror-
szági németiségnek e történelmi viszony ápolása és elmélyí-
tése terén teljesítenie és betöltenie kell, mert amiként a ma-
gyar nemzet minden időszere eszközzel kész előmozdítani
a hazai németiség kulturális és gazdasági kibontakozását, ép
úgy a magyarországi német népcsoportnak erkölcsi feladata
az erős magyar állam történelmi műven, dunamedencei és
európai érdekeinek egybehangolásán fáradozott. Dietrich
von Jagow, a Németbirodalom budapesti követe, a másik
illusztris nyilatkozó a magyarországi németiség új folyóira-
tát köszöntve, úgy látja, hogy ez a szemle élő bizonyítéka
a magyarországi németiség részvételének a magyar állami
és szellemi életben s egy új értékes és erőteljes hozzájárul-
ás a magyar-német kapcsolatok gazdagodása és elmélyí-
tése terén.

Ez a két nagyfontosságú nyilatkozat világosan meg-
vonja annak a szellemi útnak helyét és eszközeit, másrészt
történelmi közvetítő szerepét és kulturális politikai módszerét,
melyet a Südosddeutsche Rundschau-nak járnia kell, hogy
beváltsa a reábizott kulturális és lélektani szerepet.

Kétségtelen, hogy Dr. Franz Basch, a magyarországi
német népcsoport vezetője és a Südosddeutsche Rundschau
kiadója is ennek az elképzelésnek jegyében rakta le az új
folyóirat alapjait. Szerinte a magyarországi német népcso-
portnak három főfeladatot kell maga elé tűznie: 1. az életje-
gök biztosítását minden népi, kulturális és gazdasági vonatko-
zásban, 2. a hazaszeretet megőrzését a szülőföld, a hűség

elmélyítését az állam és a barátság megerősítését az állam-
nép irányában. Végül 3. a népcsoportnak bajtársi közvetítő
szerepet kell betöltenie az egykori Otthon és a Haza között
olyan szellemi és társadalmi híd képzésével, mely Magyar-
ország és a Németbirodalom kapcsolatait is elsősorban,
legjobb tudása és akarata szerint szolgálja. Ez a hármas
kötelesség valósággal diplomáciai öszekelő szerepet szán
annak az úttörő szellemi kezdeményezésnek, mely ebben a
folyóiratban öit félre nem értő valóságos formát.

A Südosddeutsche Rundschau felelős kiadójának szavai
szerint felvilágosító, meggyőző, nevelő, irányító, kérdéseket
felvető és tisztázó munkát vállalt s amint Basch dr. meg-
jegyzzi, egy magasabb vártárol irányított hangszerhez hason-
lítható, mely a legszerényebb kérdésekben is áhítattal ka-
rolja fel a kisembert. Ugyanő nyilatkozik a folyóirat tár-
sadalmi és történelmi feladatairól is, mely utóbbiak közül
elsősorban jelentőségűnek mondja az előző népi német nem-
zedékek munkájának megőrkítését a mai nemzedék meg-
erősítése céljából.

Ilyen természetű célkitűzést szolgál Georg Goldschmidt
a magyarországi németek hazai jogairól írt széleskörű tör-
ténelmi összefoglalása, mely az első telepések külön világá-
nak körülményeivel, a települések elhelyezkedésével és tör-
ténelmi alakulásával foglalkozik. Szerző behatóan érdeklő-
dik a temesvidéki területek települési viszonyai iránt s meg-
állapítja, hogy itt a Rákóczi szabadságharc után indult meg
az erős német betelepítés. Egyébként ő is elfogadja, hogy
a régi magyarság erőteljes kulturális védőfalat alkotott a la-
tin-germán civilizáció védelmében, Kelettel szemben.

A folyóirat közvetlen kapcsolatokat kíván fenntartani
a magyar szellemi élet munkásaival s megfigyelhető, hogy
a Rundschau rendszeresen közöl magyar vonatkozású anya-
got is. Így mindjárt az első számban Féja Géza írását ol-
vassuk a jelenlegi háború magyar szellemi életéről, a har-
madik számban Bély Alajos cikkezik az ifjúság katonai
előneveléséről és júliusban Milotay István ír az *Uj Közép-
európa és a nemzetiségi kérdés* címmel figyelemre méltó
közleményt, melyre később visszatérünk.

Dr. Karl Kurt Klein kolozsvári egy. tanár nevével is-

méltelen találkozunk a Rundschau hasábjain, a *délkeleti tér nyugati sorsközösségéről* számol be. Népszerű összeállítás ismert történelmi helyzetképek egymásutánját fogja szerkesztésbe annak igazolására, hogy a délkeleteurópai és nyugati területek kapcsolata olyan sorsadta szükségszerűség volt, mely nélkül a Dunavölgyben népi megállapodás elképzelhetetlen lett volna. Ez a belátás vezette Szent Istvánt a kereszténység fölvetelére s a törzsi magyarság végleges letelepítésére. Kétségtelen, hogy a dunai térben gyökerelt verő magyarság, mint újdonsült középhatalom és a német római császárság állameszméjétől fűtött német uralkodók között a középdunai főhatalomért kezdettől fogva éles történelmi párharc dúlt, de ennek ismertetésétől tapintatosan eltekint az alapos felkészültségű szerző. Ellenben kihangsúlyozza, hogy már *Szent István* udvarában nagyszámú német lovag és nemes élt, s ezen a ponton nélkülözzük azoknak a kapcsolatoknak felsorolását, melyek az országalapító király bajor származású feleségének, Gizellának kezdeményezésére a XI. század első felében magyarság és németiség között szövődtek. Különösen érdekes lett volna a vegyes házasságok révén létrejött rokonai, valamint kulturális és gazdasági kapcsolatok kimutatása, melyek kisebb-nagyobb mértékben az egész Árpádkoron végig húzódnak. *II. Géza*-ban látja a keleti és északi határgyepük népi német elemmel való betelepítőt, akinek határmegerősítő munkáját a második országalapító, *IV. Béla* fejezi be a szepesi németiség behívásával. Szerző különös súlyt helyez azokra a kontinentális politikai törekvésekre, melyekkel a dunai táj uralkodói a magyar politikából európai történetet alakítottak. Ebben az értelemben foglalkozik *Nagy Lajos* három tengert érintő nagy magyar államával, mely a Ballikumtól az Adriáig és a Fekete tengerig terülő háromszögben baráti, házassági és hatalmi kapcsolatok révén olyan államszövetséget jelentett, mely csaknem irányító befolyásra tett szert a korabeli Európában. Ennek a történelmi valóság szemléletnek ellentétét látja *Mátyás* reneszánsz államában, mely a fenyegető török veszedelem ellenére Nyugat és Északnyugat felé igyekezett határait növelni, mivel az utolsó európai reneszánsz uralkodó titkos célja a német-római császári korona megszerzése volt. *Mátyás* nagyhatalmi elméletének alapja, a reneszánsz életforma kiterjesztése a korabeli Európára, meghaladta erejét. Halálával a reálpolitikai alapot nélkülöző eszmény összeomlott, ugyanakkor amikor a feltörő török nagyhatalom megindította imperiálista rohamát a Dunamedence ellen. Ebben látja *Mohács* szellemi tragikumát és a magyar nagyhatalmi célkitűzések összeomlását Klein professzor. Kiváló történelmi érzékkel világítja meg a soron következő *Báthory* István-terv nagy reálpolitikusanak, *Bethlen* Gábornak külpolitikai törekvéseit, aki Erdélyből kiindulva igyekezett nemzetek közti kapcsolatok teremtésére a magyar középhatalom visszaállítása érdekében. A magyarságot a Nyugattól vállalt politikai és szellemi sorsközösségen kívül a függetlenségi szemlélet hősi kiállásai jellemzik. Ez nyilatkozik meg a habsburgi imperiálizmussal szembenálló magyar népi mozgalmakban *Boeckay*, *Thököly* és *Rákóczi* szabadságharcában. Sajátságos, hogy egyikükről sem emlékezik meg a szerző s ezzel a magyar szellem-történelmi fejlődés eseményekben és vérfúvatokban oly gazdag százada, a XVII. század az 1711. évi szatmári békekötésig bezárólag kiesik nagy gonddal felépített tanulmányából. A felvilágosult abszolútizmus nyomán kibontakozó császári önkényuralom robbanásig feszíti a dunamedencei kohó biztosító szelepeit s elkövetkezik 1848, melyet Ausztria orosz támogatással számol fel. A magyar függetlenségért vívott százados katonai küzdelem Világos után közjogi területre tevődik át s ebben a bismarcki politika útjára térő porosz államvezetés előbb szellemi rokonszenvvel, majd a kiegyezést követő évtizedekben titkos támogatással is egyetért az ellenzéki magyar politikusok célkitűzéseit. Örömmel vettük volna, ha ezekről a porosz-magyar szellemi és politikai kapcsolatokról részletes beszámolót kapunk, mert ez a vonatkozás sem szellem-történelmi, sem politikai vonalon nincs feldolgozva történetírásunkban. A magyar történelmi tragikum jellemző összjátékának tartja, hogy a magyarság

akkor érzékeli el újra államjogi és nemzeti függetlenségéhez, amikor ezért zálogul területének kétharmadát és középhatalmi szerepét kell feláldoznia. A történelmi igazságszolgáltatás ereje s az újjáéledő Német Birodalom széttrörik a magyar nemzet köré font halálos gyűrűt s a megnagyobboldott magyar állam az új Európáért folyó harcra a százados nyugati sorsközösség jegyében kapcsolódik be, hogy az új európai történelem a világháború lezajlása után ismét elfoglalja az őt megillető középhatalmi helyet.

Ahhoz, hogy ezt újra elérhesse, a nemzeti közösség minden tagjának fokozott erőfeszítésére van szükség. E. W. *Schulze* mérnök a haza érdekében vívott háborús gazdasági szolgálatra figyelmezteti a magyarországi német gazdasági életet s a közös egyetemes cél érdekében még fokozottabb munkateljesítményre szólítja fel azt a májusi szám vezető cikkében. *Vitéz Bély Alajos* a katonai előnevelés és képzés feladatait sorakoztatja fel. Ezeket a feladatokat három kategóriába osztja: a *honvédelemről* szóló általános ismeretek, a korszerű *testnevelés* és a *katonai előképzés* munkaterületeire, melyeknek együttes eredménye egy új bajtársi közösség alapjait rakja le. Ehhez az ifjúsági problémához a népcsoport részéről *Mathias Huber* országos ifjúsági vezető szól hozzá a *magyarországi német ifjúsági mozgalomról* írt tanulmányában. Szerinte az első világháború előtti korszakban említésre méltó magyarországi német ifjúsági kezdeményezés nem volt. Csak a húszas évek derekán kezd jelentősebb kultúr munkába a *Bleyer* prof. által rányitott *Suevia német főkölösök egyesülete*. 1935 fordulópont a német ifjúsági mozgalom szempontjából. Ekkor vált ki a magyarországi német csoport vezetőjének, Dr. *Franz Baschnak* kezdeményezésére a Magyarországi Német Népművelődési Egyesületből az a jelentős ifjúsági tábor, mely a későbbi mozgalom magvát képezte. A szervező munka 1941. júniusában vett nagyobb lendületet, amikor a *mágocsi országos ifjúsági napon* tizenötezer német fiatal sorakozott fel a magyarországi német ifjúsági mozgalom képviselőiben. A mágocsi találkozót nyolc hónappal később a német ifjúsági mozgalom hivatalos elismerése követte, mely meghatározta az alakuló szervezet alapszabályait is, melynek a tagfelvételre vonatkozó rendelkezéseit kifogásolja a német ifjúsági vezető. A mozgalom élén a férfi és női országos ifjúsági vezető áll, ezek oldalán a két nembeli csoportvezetők, akiknek öt-öt osztályvezető alárendeltjük van. *Huber* ifjúsági vezető szerint kétszáz ezer magyarországi német fiatalra támaszkodhat a mozgalom, ha szervező munkáját teljesen befejezte. Ezt a számot ötnegyedmilliónyi hazai német lélekszámából következteti, amit kissé túlozottnak tartunk. Az országos ifjúsági szervezés három alapszempont szerint történik. Első helyen a *tökéletes testedzés* áll, majd a *jellemképzés és végül a tudományos és szellemi továbbképzés* következik. Az ifjúsági vezető hangsúlyozza, hogy a magyarországi népcsoport ifjúsága bajtársi összekötő szerepet kíván betölteni a magyar és a nagynémet ifjúság között.

Josef Schmidt tollából érdekes beszámolót kapunk a magyarországi német iskolakérdésről. Ebből megtudjuk, hogy jelenleg a népcsoportnak 16 középiskolája van 146 tanerővel és 3845 tanulóval. *Schmidt* idézi Dr. *Baschnak* 1941. október 19-én a népcsoport iskolaügyében tett nyilatkozatát, mely szerint az iskolakérdés nemcsak mennyiségi, hanem mindenekelőtt *minőségi* kérdés, azaz, nemcsak azon fordul, hogy milyen nyelven tanítanak az illető iskolában, hanem azon, hogy milyen szellemben történik az oktatás. Eppen ezért a népcsoportvezető nyilatkozata értelmében *Josef Schmidt* szükségesnek tartja, hogy a jövőben a német népcsoport iskoláinak irányítását a népcsoport szellemi vezetőire bízzák.

A *Süsdostdeutsche Rundschau* júniusi számában képekkel illusztrált eleven beszámolót olvassunk *Bajomi-Humel* dr. tollából a népcsoport kiváló festőművészetéről, *Heinrich Stephan* ról abból az alkalomból, hogy a budapesti Német Ház részére freskószerű képekben megörökítette a

magyarországi német népcsoport életképeit. Színhaszínjátának széles skálája szimbolista realizmusának sajátos íze, életfelfogásának eleven közvetlensége, vonalainak természetes művészete és tárgyainak gondolati mélysége különleges művészt sejtetnek H. Stephanban, aki méltán nevezhető a magyarországi német népcsoport legkiválóbb képzőművészenek. *Bajomi-Humel* idéz a művész önvallomásából, aki elmondja, hogy máriakémeti parasztesaládból származik, tanulmányait Budapesten, Német- és Olaszországban végezte, majd hazatérve a német nemzetiség életét vette beható vizsgálat alá s újabb képeit kizárólag a hazai német-ség sorsából meríti. Művészi hitvallása, hogy az európai művészet megújulása csak a nagy népi hagyományok révén történhetik s nem a folytonos iránykeresések útján.

Philipp Böss a *Rundschau* szerkesztője a német népcsoportról írt e havi összefoglalójában aláhúzottan hangsúlyozza, hogy a háborús idők nem alkalmasak arra, hogy az államnép és a népcsoport közötti függő kérdések tekintetében bármilyen félreértés is adódjék, ez azonban távolról sem jelenti a kompromisszumos politika elvének elfogadását. Megjegyzi, hogy 27.000 férfi és ifjú szolgát az időszerűt birodalmi zászlók alatt a népcsoport részéről és nincs egyetlen német falu, amely ne küldte volna el fiainak nagy részét Hitler zászlai alá. Épp úgy azonban nincs egyetlen olyan magyarországi német falu sem, amely nem lenne a honvédek soraiban képviselve. Így építi a frontkatoná a hidat az egyik néptől a másikig.

Dr. Hans Bleyer a júliusi szám bevezető cikkében emlékszik meg *Semmelweis Ignác*ról, az anyák megmentőjéről, *Semmelweis* születési körülményeit vizsgálva rámutat a nagy magyar tudós német faji eredetére. Véleményét arra építi, hogy *Semmelweis* óbudai német kereskedősaládból született és a XIX. század második évtizedében Buda majd nem tiszta német város volt, amit részünkről csak erős fenntartással fogadhatunk el. Életkörülményei és társasága szerző szerint szintén alátámasztják ezt a tételt. Minden esetre sajtósága, hogy *Semmelweis* faji hovatartozandósága tekintetében egyetlen olyan motívumot sem tud fel- említeni, mely azt igazolná, hogy *Semmelweis* megtagadta volna magyarságát és a magyar közösséghez való tartozás- sánt. Úgy érezzük, hogy ennek a kérdésnek megnyugtató lezárásához nem elegendő egy külföldi orvosprofesszor em- lékbeszédére hivatkozni, hanem magának a tudósnak életé- ből kell bebizonyítani az állítás valóságát, ha már fel- vetettük az érdekes kérdést.

Milotay István *Az Új Középeurópa és a nemzetiségi kérdés* című cikkében az utolsó húsz év fejlődését vizs- gálva, arra a megállapodásra jut, hogy az új olasz és német életformák rendkívül hatással voltak az európai nemzeti- ségi kérdések fejlődésére, s ennek kihatásai Középeurópában is erősen érezhetők. Az új középeurópai szentistváni biro- dalom a politikai és gazdasági egymásrautaltságban élő népek között teremt majd olyan szellemi gazdasági és po- litikai kapcsolatokat, melyek elvezetnek a középeurópai táj végleges békekorszakához.

Az augusztusi szám negy tanulmányát *Karl Kurt Klein* prof. írta *Lenauról*, a tragikus sorsú, magyarországi származású nagy német lírikusról. *Lenau* Miklóst sok szál köti a magyarsághoz s ezek a kapcsolatok a csatádi szülői háztól a Széchenyit is elnyelő döbblini tébolydáig tartanak. Iskoláit Pesten, Sátoraljaiúj helyen, Tokajban, majd Magyar- óvárt és Pozsonyban végezte s ha bécsi tanulmányai után nem kerül Stuttgartba, *Umland* és *Kerner* környezetébe, bizonyára magyar nyelvű versek is születtek volna lantján. A lenau költészet az élettől való menekvés, az elmúlás lírája. Merengő és szubjektív vallomása minden sora, dalai- nak átszellemült zeneisége mindenkor élményből fakad. Származásában magyar vér is mutatható ki s ez a magyar attitűd olykor átül líráján, melyben felleljük a magyar Alföld tónusait, a magyar élet örömeit és fájalmát is. (*Heide Bilder, Die Werbung.*) Dícséretére szóljon *Klein* professzornak, hogy ezekről a magyar vonatkozásokról

részletesen beszámol, bár ellentmond *Pukánszky*nak abban, hogy ha 48 után hosszabb ideig marad életben, asszimilált volna. Magyarország volt a halkhangú költő számára a forrón szeretett és soha meg nem tagadott szülőföld, gyer- mekkorának és napsugaras ifjúságának tája, melyet — mint szerző is idézi 1843-ból fennmaradt jegyzete nyomán — minden hibájával rajongóan szeretett. Ebben a számban ad *Németh Antal* rövid beszámolót a magyar színpad más- félszázados múltjáról és itt olvassuk Dr. *Hans Erman* ber- lini közíró kiforrott esztétikai tanulmányát *Gerhard* Hauptmannról.

A *Süddeutsche Rundschau* első féléve az ismertetett és változatos anyag tanúsága szerint nagy távlatokat ölel fel. Gyakran napi politikai jellegű sorskérdéseket, máskor a tiszta tudományosság hangján elvonatkoztatott szaktanul- mányokat vagy finoman cizellált esztétikai kérdéseket tár- gyal. Szakember kezére valló nemzetiségpolitikai folyóirat- szemlélet, sajátos beállítottságú kül- és belpolitikai összefog- lalókat, kritikai könyvszemlélet és néprajzi, népművészeti ismertetéseket nyújt. Amint az első szám jelezte, a folyó- irat szerkesztői fokozott figyelmet fordítanak úgy a mai magyar nemzetiségi kérdés és a népcsoportot közvetlen érdeklő ügyek tárgyalására, mint azokra a kortörténeli jelenségekre, melyek a korábbi századok, de kivált a XIX. század dunamedencei nemzetiségi viszonyaival kapcsolato- sak. Bizonyos, hogy több olyan kérdéssel találkoztunk a gondosan összeállított számok olvasása közben, melyekről — álláspontunkból következően — eltérő nézeteink vannak. A tárgyalásmód emelkedett hangja, egyes tárgykörök vizs- gálatának tudományos rendszeressége, az összeállítás har- monikus volta és a művészi problémák mély esztétikumá- vizont őszinte meglepődést és igaz nagybecsülést keltenek az olvasóban. Különösen jó hatást tesznek a magyar kul- túrcsere szorozatos írásai s a nyugodt bajtársi hang, mely- lyel e folyóirat a magyar-német szellemi együttműködés gondolatát kívánja szolgálni.

Kemény Gábor

ZORA (*Hajnal. A Kárpátaljai Tudományos Társaság folyóirata, 1942., II. évf. 1—2. sz. 6.*)

Nagy ideje, hogy a Kárpátaljai Tudományos Társaság bemutatkozó összevont számát olvastuk s most újra össze- vont szám keretében jelentkezik a folyóirat. Nem tudjuk, mik azok a szerkesztési szempontok vagy körülmények, melyek szükségessé teszik, hogy egy induló és oly fontos kulturpolitikai küldetést betöltő szemle, hónapokkal a meg- határozott időpontra túl s ismét összevontan jelenjék meg, bizonyos azonban, hogy ez a módszer nem tesz jó szolgál- latot a kárpátaljai tudományosságnak, mert a jelentős idő- beli eltérések meglazítják a kapcsolatot frók és érdeklődők, a Társaság és a magyar tudományos élet képviselői között. Szükségessé tartottuk ennek előrehocsajtását, mert a szemle eddigi múltjával máris elismert nevet szerzett ma- gának s fontos összekötő munkájának folyamatosságát érez- zük veszélyeztetve a ritka és rendszertelen megjelenések miatt.

A jelen kötetet *Sztripszky Híador* kiváló művelődéstör- téneli tanulmánya (*Volt-e könyvsajtó a máramarosi Kört- vélyesen?*) vezeti be. Ez a tanulmány egészében és részletei- ben eredeti, önálló kutatásokra épül, melyek a kárpátaljai művelődés előszázadaát sajátosan új, a kritikai valóság- szemlélet gondos és igényes eszközeivel megtisztított meg- világításba helyezik. — *Králickij Anatol*, a múlt század hat- vanas éveinek izzó lelkesedésű ruszin egyházi polihisztorá áll a tanulmány kritikai központjában s az általa közel egy százada bejelentett kulturtörténeli hamisítások tuda-ományosan rendszerezett cáfolatát adja a szerző. A szláv kér- dések szakértőit méltán foglalkoztatják majd *Sztripszky* megállapításai, melyek a szellemtörténeli vizsgálat mérlegén és ruszin viszonylatban csaknem olyan jelentőségűek, mint annakidején az esztéta *Masaryk* közfeltűnést keltő, tuda-ományos leleplezése — 1884 és 1893 között a prágai Athenaeum hasábjain — az apokrif könighofi és grünebergi

késziratokról. Mint akkor, most is egy köztudatba mélyen beszüremlett tévhitet kellett kiiktatni az ábrándos szláv nemzeti romantika kelléktárából s amint Masaryk józan írása Václáv Hanka hamis „nyelvemlékeiről” akkor a cseh kultúrtörténeti realizmus előfutára volt, egykönnyen válhat hasonló jelentőségűvé kárpátaljai vonatkozásban Sztřípszky úttörő oknyomozó fejtegetése, mellyel pontról-pontra, adatról-adatra cáfolhatatlanul szétrombolja a munkácsi monostor emlékezetes szerepű főnökének teljesen hamis művelődéstörténeti állításait, melyekre háromnegyedszázadon át kútfő gyanánt hivatkoztak. — Szabó Eumén kritikátlan átvétele következtében — még a legkiválóbb szakírók, mint Petrov vagy helyenként Hodinka is.

Mindezek után kötelességünknek tartjuk *Králickij* szerepének és Sztřípszky eredményeinek részletezését, mivel magyar részről egyáltalán nem érdektelen a kárpátaljai rutén művelődés kezdeteinek tisztázása, annál is inkább, mert ez a kritikai mérleg még szembetűnőbben igazolja az évszázados magyar kultúrhatások jelentőségét.

Anatol Králickij a múlt század első felében elemi erővel feltörő ruszin népi nacionalizmus rajongója volt, akire fokozott mértékben érvényes a képzelt történetet alkotó kislepi fanatikusok jellemrajza. Ő szól először a X. században élő állítólagos rutén fejedelemről, Laboreról, ennek fényes udvaráról s a ruszin történelem kárpátaljai kezdeteinek dicsőségéről. Ehhez a „fejedelemséghez” kortársai (Duchovics és esperes köre, J. Fencik, majd A. Mitrák) hozzájárulásával nem kevésbé képzelt székhelyet költ „Uzshorod” néven, mely az ősi „Ungvár” helyett a múlt század hatvanas éveitől általánosan elfogadott elnevezéssé válik úgy a hazai, mint galicjai rutén sajtóban. Ugyszintén nevéhez fűződik a *Koriatovics*, Tódor hercegről, az eseménytelen rutén történelemben kétségtelenül érdekes szerepet játszó litván-orosz száműzöttről terjesztett későközépkori mondakör elmélyítése, mellyel a nép körében jelentős szolgálatot tett a nagyorosz irányzat híveinek. Végül ő az, aki hírt ad a XVII. század végén a máramarosi Körtvélyesen működő állítólagos pravoszláv nyomdáról s ennek kiadványairól, melyek ha valóban innen és ez időből származnának, illetőleg egyáltalán megjelentek volna, úgy a pravoszláv rutén művelődés egy csapással megelőznék úgy a ruthén, mint a szerb és szlovák, s ami érvelése szempontjából a legfontosabb, a kárpátaljai unitus, tehát a Rómával 1645 és 1652 között unióra lépett, görög-katolikus nyugati rutén egyházi irodalmat is.

Mint kisebbségtudományi szemlének elsőrendű kötelességünk szembenézni Králickij (Sztřípszky következetesen Králickynak írja s cseh eredetre következtet, ami adatok híján erősen vitatható) gyökértelen megállapításaival s a tanulmány remekbekészült irodalomtörténeti fejtegetését egyéb művelődéstörténeti és irodalmi adatokkal egybevetve kimutatni azok tudományos tarthatatlanságát, annál is inkább, mert pravoszláv oldalról még ma is érvényesnek mondják azokat s ép ilyen fajta „adatállománnyal” igyekeznek tagadásba venni a rutén művelődésben megnyilvánuló százados magyar kultúrhatást.

A honfoglalás idején virágzó állítólagos rutén fejedelemség gyermekmeséje nem igényel különösebb történeti cáfolatot. Sem Králickij, sem történeti ábrándját két emberöltővel később tudatosan hirdető szélsőséges szellemtársa, Vasilj *Grendzsa-Donszkij* nem mulat ki egyetlen kortörténeti adatot sem, mely igazolná csapongó képzeletük jogosultságát. *Grendzsa* egyébként lírai eszközökkel igyekszik fenntartani a nép előtt az ősi rutén fejedelemség meséjét s regényes történeti elbeszéléseket sző *Huculiáról*, mely szerinte a Felső-Tisza forrásvidékén terült el és innen terjeszkedett egészen az Ungig. Ami már most Ungvárt illeti, köztudomású, hogy az Ung menti telephely *ősi magyar alapítás* s székhelye a Szent István idejében már szereplő vármegyé-

nek, mely mint ilyen *Pauler Gyula* szerint negyvenöt legrégibb vármegyénk között szerepel. Az „Uzshorod” szláv átvétel bizonyára a lembergi pravoszláv egyházi körökből származik a XVIII. század végéről, amikor az óhitű templomi szerkönyvek és politikai célokat szolgáló ikonok csempészésével kapcsolatban ilyen titkos szállítmányok időnként Ungvárt is érintették. Említésreméltó, hogy a cseh felfogás épen Králickij alapján vallja az „eredeti szláv helynév” ősi eredetét.

Hasonlóan téves Králickijnak az a fellevése, hogy Koriatovics Tódor herceg már 1939-ben megjelenik Kárpátalján. Ehhez az adathoz ismerünk kell egyéb művelődéstörténeti adalékokat is, hogy a Koriatovicsok kárpátaljai szerepét helyes megvilágításba hozzuk. Történelmi tény, hogy Róbert Károly lengyel királyi vérből származó hitvesét, *Piaszt Erzsébetet*, aki a XIV. század első felében Beregszászban állandó udvart tartott, szoros rokoni kapcsolatok fűzték Koriatovics litván fejedelem családjához, miután fiyére, *Kázmér*, feleségül vette a fejedelem leányát. Így Erzsébet sógorasszonya lett a Koriatovics fivéreknél, akik közül Konstantin majdnem a lengyel trónra jutott, Tódor pedig miután távozni kényszerült hazájából, „a Tisza partján keresett új hazát”. Legalább is így mondja el a herceg eszményített élettörténetét *Fencik* Jevhen Koriatovics című eposzában, mely 1870-ben jelent meg a Szt. Bazil Társulat naptárában. Sajátságos, hogy erről a körülményről Sztřípszky megfeledekzik, pedig ez a Kárpátaljára került Koriatovics herceg egyetlen naiv életrajzi beszámolója. *Fencik*, mint egykor *Kollár* a Slávny deirában mesés elemekkel teletűzdelt epikus legendát ad a szláv dicsőségről, ez esetben a messze földre került litván herceg jóságáról, istenfelő voltáról, ruszinszeretetről. Koriatovicsot, mint a rutén nép megmentőjét és felszabadítóját állítja be, aki kolostort alapít, templomot avat, adományokkal segíti a népet és előkészíti magasabb történeti rendeltetésére a kárpátaljai ruszinságot. Az eposz azzal a megállapítással zárul, hogy „Koriatovics halálával a rutén nép elvesztette régi szabadságát”. *Fencik* az elképzelt népi történetírás rabja lett, amikor rutén történelmet formáló törekvése közben, kissé igen mélyre nyúlt a nép és a saját képzeletvilágában. Kétségtelen, hogy Koriatovics Tódor politikai okok nyomása miatt a XIV. század végén valóban megjelenik Beregszászban s a munkácsi-csernekhegyi bazilita kolostor alapítása körül bizonyos szerepe lehetett. Sas Andor úgy véli, hogy a herceget csak akkor fogadhatjuk el a kolostor alapítójának, ha az 1360 március 8-án kelt állítólagos alapítólevél hitelesnek minősíthető. Ámde épen a legújabb kutatás igazolja, hogy 1360-ban ez a Koriatovics még a világon sem volt, tehát aligha alapíthatott kolostort Munkácson. *Miláľji János Máramarosi diplomák* című művében — Sztřípszky tudósítása szerint — kimutatja, hogy a körtvélyesi monostort 1390-ben alapították. Feltételezhető, hogy a munkácsi is erre az időpontra esik s ha nem is alapításában, de abban lehetett bizonyos szerepe az ide sodródott litván főúrnak, hogy bizonyos adományt juttatott a kolostor részére. Így kapcsolódik össze a tudomány és a költői képzelet a korai ruszin történet legérdekesebb korszakában, melynek nyomai — nyilván mátyási-népmesei hagyományok nyomán — erős népi átformálásban és eszményített költői indokolással maradtak fenn az utókorra. A Koriatovics-vitához magunk részéről megjegyezzük, hogy a történet tanúsága szerint a Kárpátaljára menekült herceg semmi említésreméltó dolgot nem művelt, vendég főúr volt csupán, aki beregszászi és munkácsi kényszer-tartózkodásán meglehetősen elvonultságban töltötte. Králickij a herceg alakját nemzeti túlbuzgóságában a nagyorosz gondolat törté-

nelmi előrsének akarta megtenni, aki eljött a messzi szláv tájról, hogy szabadságot hozzon a kárpáti ruténeknek. Ez a törekvése ép oly céltalos és hamis, mint a körtvélyesi nyomda és kiáltványainak koholmánya, mellyel pedig azt akarta kimutatni, hogy a pravoszláv szellemi kontinuitás a XVII. század derekán már irodalmi értékű művel ajándékozta meg a rutén népet. Négy ilyen kiadványt sorol fel Králickij s ezek közül Sztripszky háromról bebizonyítja, hogy azok soha nem is léteztek. A negyedik, egy 1648-ból való rumén *Ujszövetség*, bár a jelzett időben és cyrillbetűvel valóban megjelent, de nem Körtvélyesen, hanem Gyulafehérvárott s nem a rutének, hanem a pravoszláv románság részére, Rákóczi György parancsára és költségén. Ez az adat tehát nem azt bizonyítja, hogy a pravoszláv oldal ajándékozta meg e fontos egyházi munkával a ruténiséget, ellenkezőleg azt, hogy Erdély magyar fejedelme, mint kiváló nemzetiségpolitikus, saját költségén látta el egyházi könyvekkel a román pravoszláviát. A másik három állítólagos munka: mint a *Molitvoslov* (1696) körtvélyesi *Pentekostarton* (év nélkül) s a XVII. század végéről keltező Bukvár (Ábécés könyv), közönséges koholmányok, melyeket soha nem látott senki s amelyekre felelőtlen szóbeszéd alapján következtetett a munkácsi bazilita kolostorfőnök. Sztripszky az éles logikával indokolt egyedülálló irodalomtörténeti leleplezésben, mely egyszersmind a túlbuzgó „polihisztor” által felfedezett és állítólag 1458-ban készült *Munkácsi Krónikára* is vonatkozik, cáfolhatatlanul bizonyítja, hogy Králickij hamisításait messzemenő politikai céltudatossággal követte el, kizárólag azért, hogy a pravoszláviának kedvezzen s ezzel tápot adjon a hasonló szellemű későbbi kutatóknak annak kimutatására, milyen kultúrértékek mentek veszendőbe a kárpáti ruténiség „erőszakos elmagyarosítása” következtében. Ezért találta ki a körtvélyesi nyomdáról szóló 1865 évi állítólagos feljegyzést „ismeretlen latin forrásra” hivatkozva s ezért közölte minden adatát kizárólag galíciai rutén és orosz lapokban, nehogy már a maga korában leleplezzék, mint a pánszláv Hankát a cseh realisták.

Sztripszky H. ador értékes szellemi történelmi tisztázó tanulmánya kötelezővé teszi annak leszögezését, hogy rutén nyelvű hazai kiadványok csak az egyházi unió után (1625) jelentek meg, így *De Camelis* katekizmusa (Nagyszombat,

1698) és a tudós munkácsi püspök által kiadott első ruszin *Abécé* (Nagyszombat, 1699). Mindkettőt a magyar-rutén származású Kornicki János fordította, illetőleg szerkesztette s a nagyszombati magyar tulajdonban lévő könyvsajtó adta ki. Hasonlóan döntő fontosságú annak megállapítása is, hogy Bizánczi György híres Erkölcstana, egyike a legrégebb önálló rutén irodalmi műveknek, szintén Nagyszombatban jelenik meg 1727-ben, s *Oroszországii-Andrella* Mihály az első pravoszláv rutén hitvilázó pedig magyar környezetben és kultúrán nő fel s így még a ruszin irodalomtörténet első jelentős alakját is a magyar-ruszin középrétegek adják a pravoszláviának. Králickij céltalos hamisításaival szemben köztudomású viszont, hogy a kérdéses körtvélyesi monostort a Thökölyi-felkelés idejében 1690-ben osztrák hadak pusztították el, valamint az, hogy az első hazai rutén egyházi könyvnyomdák magyar kezdeményezésre és magyarok költségén keletkeztek, mint a *Károlyi* grófok 1754. évi nagy-károlyi könyvnyomdája, a kassai Ellinger mester által 1845-ben alapított ungvári nyomda s ennek utódja a Jäger Károly-féle Sárospatakról ideköltözött könyvnyomdató műhely: Ha ehhez hozzátesszük a XVIII. század végétől 1861-ig Budán megjelenő rutén egyházi és irodalmi kiadványokat, valamint a Nagyszombatban és Kolozsvárt kiadott ruszin nyelvű írásokat és a magyar kultuskormányzat 1881. évi intézkedését, mely a további nyelvi zavarok elkerülése és megállítására céljából Csopey Lászlóval tiszta ruszin nyelvű iskolakönyveket és szótárt írat (Rutén-magyar szótár, Bp. 1883.), a legnagyobb politikai elfogultság mellett sem lehet letagadni azt a döntő jellegű kultúrhatást és kulturális támogatást, mely magyar részről mutatkozott meg a rutén népi-nemzeti művelődés felemelése és a káros idegen befolyásoktól való függetlenítése érdekében. Nem véletlen, hogy a XVII. század utolsó évében kiadott nagyszombati első ruszin *Abécé* egyetlen példánya a budapesti *Eggetemi Könyvtárban* található. Ékes bizonyítéka ez a Králickij-féle apokrif szemlélettel és bizonyos mai törekvésekkel szemben álló magyar szellemi álláspontnak, mely a ruténiségben sorsársat lát, a történelmi fejlődés által igazolt testvérséget, melynek kulturális életét a múltnál is fokozottabban támogatni elsődrendű, küldetészerű kötelessége.

Kemény Gábor

DEUTSCHTUM IM AUSLAND. (Stuttgard. 1942. május-június.)

J. Blüthgen (*Die Kolonisationsräume der nordischen Staaten*) földrajz-fizikai és politikai szempontokból vizsgálja a Lapp-földet — beleértve a finn, norvég, svéd területet — s megállapítja, hogy, bár korlátozott területen, de a földművelése, összekapcsolva a fakitermeléssel, fokozható. Van lehetőség a faiparra és a bányaművelésre is. Csak az ember hiányzik hozzá. A telepítésre a finn a legalkalmasabb szívósságánál, életképességénél fogva, s mert igénytelenebb, mint a skandináv népek. A fő forrásmunkákon alapuló tanulmányt az írója fényképekkel illusztrálja.

H. Rüdiger meglehangú nekrológban méltatja Milleker Felixet, a Bánság történetíróját. Kereken 130 magyar, szerb, németnyelvű könyvben vagy füzetben dolgozta fel szülőföldje történelmét, kultúráját. Versec múzeumát ő teremtette meg, 121 ezer darabját javarészt ő gyűjtötte. Munkássága amaz időre esik, amikor mindjobban fokozódott az állami és társadalmi magyarosítás. Milleker „működése és szellemi magatartása nem ma-

radt attól érintetlenül”. Sőt még „a régi Magyarország német mozgalmainak kezdetétől” is, bár „Versecen volt elég korán és elég erős, teljesen távol állt”. A németiség Milleker munkásságát a magának tekinti. S a nekrológ szerint szimbolikus, hogy „Milleker hazája mind születésekor” (az abszolutizmus idején), „mind halálakor német igazgatás alatt állt.”

N. B.

VOIX DES PEUPLES (1942. júl. 15.)

Alcide Ebray, Itáliának a Balkánon betöltendő szerepével foglalkozik. Megállapítja, hogy 1919-ben a balkáni kérdést Olaszország törekvései és érdekei ellenében oldották meg. Ezután gróf Cianonak 1942. május 30-án elmondott beszédéből próbál a Balkán jövődősorsára következtetni. Főleg Montenegró sorsa érdekli. Ezzel kapcsolatban először függetlenségről, majd olasz befolyás alatt álló önállóságról beszélt az olasz külügyminiszter. Montenegró földrajzi helyzetének és történelmi kialakulásának ismertetése után arra a megállapításra jut a szerző, hogy a Balkán állapota a tengely győzelme esetén az 1941-es állapotoknak megfelelően

fog maradni egy független vagy esetleg autonóm Montenegroval. Henri Schubiger Saud-Arabia kialakulását s Ibn Eaudnak az uralmát ismerteti abból az alkalomból, hogy Ibn Saud fia, Mansur emir Kairóban járt. Főlveti a kérdést, hogy milyen szerepet fog játszani a Közelkeletnek ez a legnagyobb és legtitokzatosabb hatalma, ha a háború egy napon a világnak erre a részére is kiterjed. Válaszában azt mondja, hogy minden az északafrikai és a déloroszországi harcok kimenetelétől, valamint a japán támadások jövő irányától függ, de annyi valószínű — jegyzi meg, — hogy hallani fogunk Ibn Saudról.

— th. —

GRUSETZKY FERENC: *A magyar élet kassai központja a cseh megszállás idején. Kassa 1941.*

Az Egyesült Magyar Párt iparos és kereskedő szakosztályának működése a cseh megszállás idején. Kassa 1942.

Magyar bál a magyar ifjúságért. Kassa 1942.

A felvidéki területek visszatérésével kapcsolatban megjelent munkák közül Grusetzky Ferenc három tanulmánya Kassa város magyarságának a cseh meg-

szállás alatti búsz esztendejét ismerteti. Első tanulmányában a pártiroda működését tárgyalja, természetesen nagy vonásokban. Különösen azokra az eseményekre tér ki részletességgel, amelyek a két magyar párt egyesülése után zajlottak le a felszabadulásig. Grusetzky maga is mint a Magyar Nemzeti Párt majd az Egyesült Magyar Párt főtitkára eredményesen vette ki részét ebből a nemzetmentő munkából.

Második tanulmányában Kassa magyar iparos és kereskedőtársadalmának küzdelmes életét tárgyalja és kiemeli, hogy az iparos és kereskedőtársadalom milyen derekas munkával vette ki részét a kisebbségi életből.

Harmadik tanulmánya a Kassán lezajlott két magyar bált ismerteti, melyek eredményeképpen megalakult a magyar diákokat támogató menza-bizottság, amely a magyar ifjúságot tanulmányainak előrehaladása érdekében anyagiakban támogatja.

Grusetzky Ferenc, a felvidéki írógárda régi tagja, ezzel a tanulmányával maradandó munkát végzett, mert sok értékes adatot tett közkinccsé a kassai magyarság életéből, amelyet az idő múlása eltemetett volna.

Melegen ajánljuk mindhárom tanulmányát azok figyelmébe, akik a felvidéki magyarság búsz esztendő's kisebbségi élete történetét ismerni akarják.

Urr György

NATION UND STAAT (Wien, 1942. június.)

E számban két cikksorozat indul, hogy Európa népeinek a Németbirodalomhoz való történelmi vonatkozásainak vizsgálatán át igazolja ennek igényét a vezetésre. A *Die Völker des Ostens* sorozatot maga a kiadó, Wernery Hasselplatt írja. A régi orosz területről származott, viszonyait ismeri, nemzetiségi kérdéseit pedig bonyolult összetettségében fogja fel. Először öszszefoglaló képet készít, a Szovjetunió, szovjetmegállapítás szerint, maga egy egész Nemzetek Szövetsége, mert 191 millió lakossága 150 népből tevődik össze. Belőlük az 1941. évi kimutatás szerint szláv anyanyelvű 150 és negyedmillió, finn-ugor nép 4 és félmillió, német másfél millió, egyéb 35 millió. A cári időben alig volt nacionalista politika, csak antiszemitaizmus. Így a zsidóságnak semmi része sincs a cári rezsimben.

Az ellenforradalom a rendcsinálást hangoztatta, a nemzetiségi kérdésben nem foglalt határozott állást. Ez hozzájárult a bukásához, mert a kiábrándult nemzetiségek vagy a vörös frontozó csatlakoztak, vagy emigráltak. Lenin magáévá tette a föderációs elvet a legvégső következményéig; a szovjetalkotmány 17. cikkelye pedig kimondja valamennyi nyelv egyenjogúságát s megengedi, hogy az unió bármely tagja szabadon kiválhasson. Viszont — Lenin szerint — „a proletariátus semmiképpen sem támogathatja a nacionalizmust, ellenkezőleg, mindent támogat, ami alkalmas a nacionalizmus kiirtására... s a nemzetiségeknek egy nemzetté összeolvasztására”. Az orosz pedig, mint a nemzetiségeket összekötő nyelv, kiválóbb helyet kapott. Mindezt egybevetve azzal, hogy a 70%-os írástudatlanságot a szovjetrezsim erősen lecsökkentette, hogy a nomád népek számára is írást készített, hogy az ismereteket széles terjesztette,

arra a következtetésre jut a szerző, hogy a Szovjet nemzetiségei „a gyakorlatban nem kaptak mást, mint jogot, hogy a saját nyelvükön képezzék, igazasság és ítéljék őket”.

A cikksorozat következő része az egyes népekkel fog foglalkozni.

Peter Bruck (*Die Völker Europas und das Reich*) a másik cikksorozat írója. A Reich szónak egy szűkebb és tágabb értelmét különbözteti meg; jelenti a német királyságot és az impériumot, „a szent birodalmat”. A kettőt azonban teljesen azonosnak veszi a szerző. A középkori német-római császárság vette át a római birodalom egyetemességét. Csúcspontra két ízben állt: II. Frigyes, majd V. Károly alatt, mikor is Amerika a Habsburg-házhoz, tehát a német birodalomhoz tartozott. Az egyetemességet bomlasztó erők a humanistákkal jelentkeztek s a francia forradalomban teljesedtek ki. A 19. században az osztrák császárság folytatja a népfölötti állam hagyományát. A Harmadik Birodalom ismét a középkorhoz tért vissza s imperiális célt tűzött maga elé azzal, hogy a faji államba idegen testeket, egész nemzeteket kebelzett be, a csehéket, morvákat, a keleti népeket, s szárnyai alá vette Szlovákiát, Dániát, Norvégiát, Hollandiát, Belgiumot, Romániát.

A német Impérium vált a rendező elvvé. Az egyes népeket tehát nem öncélúaknak, egésznek kell tekinteni, hanem magasabb célok eszközeinek. Ebből a szempontból fogja vizsgálni a szerző az egyes népeket. Először azokat, amelyek a német birodalomhoz tartoznak (svájciak, hollandok, flamandok, wallonok, csehok s egy időben az olaszok), azután amelyek a Habsburg-monarchia révén voltak részei a birodalom munkájának (lengyelek, ukránok, magyarok, románok, szlovákok, horvátok, szerbek, spanyolok, katalánok), majd amelyek egy részükben érintkeztek vele vagy kisugárzó hatása alatt álltak (dánok, norvégok, svédek, finnek, észtek, lettek, litvánok). Végül azokkal foglalkozik amelyek elvetették a német Impérium eszméjét s úgyszólván ellenbirodalmat teremtetek (angolok, franciák, oroszok). Csak egészen jelentéktelen népek hanyagolhatók el, mert nem ragadták meg a Birodalom eszméjét (izlandiak, portugálok, bolgárok, albánok és görögök). A törökök is viszonyba kerültek vele, hiszen ellenük védte nyugati kultúráját.

K. Mehrmann (*Flamen, Wallonen und Niederländer in ihrem Verhältnis zueinander*) részletesebben tárgyalja Németalföld mai pártviszonyait. A *Helyzet* rovat Észl., Lett., Horvátországról és Romániáról közöl jelentéseket.

Nónay Béla

ARCHIVES DIPLOMATIQUES ET CONSULAIRES. (1942. július.)

A szám több érdekes cikke között, különös figyelmet érdemel J. Buturac tanulmánya a horvát levéltárokról. E szerint Horvátországban jelenleg két állami, több városi, püspöki, szerzetesi és káptalani levéltár van. Ismerteti a levéltárak történetét és anyagát nagy vonásokban, köztük sok magyar történelmi vonatkozású anyagot. Megemlíti még, hogy Horvátországon kívül több helyen, így Budapesten s több előkelő magyar család levéltárában található a horvát történelemre vonatkozó dokumentumok.

DUNÁNTULI SZEMLE. Szombathely, 1942. július 1.

Baranyay Tivadar dr. tanulmányában adatokat szolgáltat a baranyamegyei rációk történetéhez. A baranyamegyei ráció bevándorlás II. Ulászló idejében 1508-ban történt először Stijlanovics István szerb despotá vezetésével a Morava mellékéről számos ráció család telepedett le Siklós vidékén. II. Ulászló Stijlanovics despotának ajándékozta Siklós várát, aki innen 7 esztendeig kormányozta a ráció népet. E től az időtől kezdve királyaink mindenkor örömmel telepítettek még a magyar föld közepébe is rációkat, akiket a közös ellenség, a török hajtott minduntalan és mind nagyobb csoportokban a magyar földre. Itt aztán megtelepedtek s hősiességgel küzdöttek a török ellen. A mohácsi síkon számos hősi példát jegyzett fel róluk a történelem. A mohácsi vész után sívár képet nyújtott a kipusztult megye, amelyet a megszálló török, a hadát követő ráció mardalókkal telepített be és ezek ivadékaiknak állították a pécsi bosnyákokat. Siklós környékén 3600, Pécs közelében 2700 ráció telepedett le a török parancsra. A ráció nép az elpusztult magyar földeken szabadon élt s kóborolt. A török korszakban a ráció életforma kétféle volt: Magyarország területén martalóc, félnomád, egészszegény, a török uralom alatt pedig a rája; földetlenség, állhatatosság, rabszolga. Ebben a történelmi korszakban a ráció nép úgy pusztult, mint a magyar, a török hol egymás ellen, hol egymással vállvetve mindig harcra kényszerítette őket. Mikor 1690-ben a császári csapatok Balkánt elvesztve Magyarországra visszavonultak, a rációk 200.000-nyi lélekszámmal földönfutóként kérdőzködtek Magyarországra. Itt minden jogot és vallászsabadságot megkaptak. Ez a tömeg újra Dunántúlra, de legfőképp Baranyát lepte el, azonban jutott belőlük az egész országba és rövid ittartózkodás után már megtelepedtek a vendégszerető fogadásról, mert itt is, ott is villongást idéztek elő. A kure-labanc harcok idején meg éppen a magyarság ellen fordultak. Lipót és III. Károly különösen dédelgette a ráció népet. Ebből a dédelgetettségéből később igen sok hanyodalom származott, mert a rációk mind több jogot követeltek és kaptak, még a németországi bevándorolt telepeseket is megelőzve. Ez végül is a nemzetiségi települések szétválasztásához vezetett, így lett Baranyában is Hidas községből három település: Magyar-Német- és Ráchidas. Így nyert tért, élt és sokasodott a magyarországi ráccság, amely aztán a trianoni forduló után egyszerre rohamosan apadni kezdett, olyannyira, hogy Baranyában 1930-ban már csak 9724 a száruk, de ebben a számban a katolikus sokácok és horvátok is benne vannak. Optáláskor a baranyai rációk tömegesen hagyták el apáik és nagyapáik lakóhelyét, most már temetőikből egymásután pusztulnak a sírkeresztek és elkopva hegyepesednek a sírhalmok... A nagyszerű és fényképekkel illusztrált 11 oldalas tanulmányt igen gazdag irodalomból állította össze Baranyay Tivadar dr. B. S.

* Az eredeti ráció elnevezés nem gúnynev, hanem a Raška Rascia szerb helynévből ered. A tanulmány is természetesen ebben a történelmi értelemben használja. Szerk. megj.

Ma nélkülözhetetlen

A k ü l p o l i t i k a
időszere kérdéseiről és eseményeiről a

KÜLÜGYI SZEMLE

tárgyilagosan és szakszerűen tájékoztat —
Kiadja a Magyar Külügyi Társaság
Szerkeszti dr. Drucker György
Évi előfizetési díj 10.— P — Kiadóhivatal:
Budapest V., Országháza
Kérjen mutatványszámot!

Csend, béke, fény!

STADLER AURÉL
délvidéki költő verses-
könyve a kisebbségi
sors és a felszabadulás
dalaival

Ára 4 pengő

Megrendelhető a szerzőnél:
STADLER AURÉL, Palicsfürdő

A LÁTHATÁR

a tudományosság
higgadságával, a
tisztá magyarság
ezeréves nyugal-
mával tárgyalja
a nemzetiségi
kérdést!

Olvasd!

Terjeszd!

MAGYAR ALBUM

a nyitrai „A HID” szlovákiai magyar
irodalmi társulat kiadásában és Dallos
István szerkesztésében megjelenő több
mint 1200 oldal terjedelmű könyvsorozat.
Rendelje meg és ajánlja ismerőseinek.
Előfizetési ára 36 — pengő, amely rész-
letekben is fizethető. — Megrendelhető
„A HID” szlovákiai magyar irodalmi tár-
sulat magyarországi irodájánál:

KASSA, KÁLVARIA UTCA 32. SZÁM.

A LÁTHATÁR

és a KISEBBSÉGI KÖRLEVÉL

1941 évi évfolyama díszes kötésben kapható
a kiadóhivatalban

ÁRA 20 PENGŐ

ADLER IRÓGÉPEK VASS JÁNOS

Portable és egyéb irodai gépek
vezérképviselője.

IV., Irányi utca 4 szám.
Telefon: 183-628.

Ajánlható könyvek a nemzetkisebbségi szakirodalom köréből:

SZÉCHENYI ZSEBKÖNYVTÁR

1. sz. Váradi J.: Széchenyi életlátása. A nemzetiségi kérdés 43 old.	—80 P		
2—3. sz. Széchenyi intelmei. Bevezetéssel, jegyzetekkel ellátva Váradi József. 72. old. . .	1.50 „		
A füzeteknek különös aktualitást kölcsönöz az, hogy mindkettő foglalkozik Széchenyi 100 évvel ezelőtti nov. 27-én elhunyt I. akadémiai beszédével, melyben a nemzetiségi kérdésben vallott elveit fejtette ki.			
Balkán könyvtár. Szerk. Gál István. 1. sz. Magyarország és a Balkán. A magyar tudomány feladatai Délkelet Európában. 112. old.	3.— „		
Ács Tivadar: Magyar úttörők az Ujvilágban. László Károly 1850—67. évi naplófeljegyzései a Kossuth-emigráció amerikai életéből 199. old.	6.— „		
Domokos Péter Pál: A moldvai magyarság. 599. old. Füzve	14.— „		
Halász Antal: A hazatértek. A bukovinai magyarság kétszáz éve. 119. old. számos képpel. Füzve	5.— „		
Hóman Bálint: Magyar sors — magyar hivatás. 307. old. Füzve	4.80 „		
Ligeti Ernő: Súly alatt a pálma. Egy nemzedék szellemi élete. 22 esztendő kisebbségi sorsban. 214. old. Füzve	5.80 „		
Máthé Elek: Amerikai magyarok nyomában 249. old. Füzve 7.— P. kötve	9.— „		
Mikecs László: A csángók. 412. old. Számos kép és térképpel. Füzve	9.— „		
Mikó Imre: Huszonkét év. 1918—1940. 326. old. Füzve	8.— „		
Dr. Oroszhegyi Jóna (gy. orvos Romániában 1860—62): Román élet 158. old. (Erdélyi Ritkaságok 5. sz.)	4.— „		
Polzovics Iván: Széchenyi nemzetiségi politikája 46. old.	2.— „		
Pusztai-Popovits József: Román kultúralet a magyar Erdélyben. 76. old.	3.— „		
Siculus: A moldvai magyarok őstelepülése, története és mai helyzete. 184. old. Térképmelléklettel	6.— „		
Szekfü Gyula: Állam és nemzet. 374. old. Füzve 12.— P. kötve	15.— „		
Szekfü Gyula szerkesztésében: A magyarság és a szlávok. 279. old.	6.60 „		
Vájlók Sándor: A turócszentmártoni szlovák memorandum. 22. old.	1.— „		
W. Schneefuss: Die Kroaten und ihre Geschichte. 109. old.	3.25 „		
E. Csallner: Denkwürdigkeiten aus dem Nösnergau. Ein zeitkundlicher Beitrag zur Geschichte d. Stadt, d. Kapitels u. d. Distriktes Béstritz. 143. old.	4.— „		
K. Bengovszky: Bratislava-Pressburg in Wort u. Bild. Ein Führer durch die Hauptstadt d. Slowakei. mit 25. Ill.	2.56 „		
W. Sattler: Die slawonische Drauniederung als deutsche Volksinsellandschaft. Mit 7 Karten und 18 Abbild. (Deutsche Schriften zur Landes- und Volksforschung)	9.90 „		
Bauer: Ein Vielvölkerstaat zerbricht. Werden u. Vergehen Jugoslawiens. 129. old. Füzve	4.26 „		
Braun: Die Slaven auf dem Balkan bis zur Befreiung von der türkischen Herrschaft. 263. old. Kart.	6.82 „		
Erenta: Die Genesis des modernen Kapitalismus in Rumänien 118. old.	7.10 „		
Fekete-Nagy-Gáldi-Makkai: Zur Geschichte der ungarländischen Rumänien bis zum Jahre 1400. Auf Grund neuester Forschungen. 73. old. Füzve	7.80 „		
Györgypát-Ecker: Die deutsche Volkserzählung in Hajós einer schwäbischen Sprachinsel in Ungarn. 158. old.	11.36 „		
Frauentienst: Jugoslawiens Weg zum Abgrund. 197. old.	4.54 „		
Isbert: Ungarn (Kleine Auslandskunde) Kart ..	2.84 „		
Jánossy D.: Die ungarische Emigration in dem Krieg ins Orient. 171. old. Füzve 14.20 P. kötve	17.04 „		
Jahrbücher f. Politik und Auslandskunde. 433. old. Füzve 14.20 P. kötve	17.04 „		
Kerekes: Was Ungarn von Siebenbürgen und Ostungarn zurückerhielt. Die wirtschaftliche Bedeutung der rückgegliederten Gebiete. 35. old. Füzve	1.25 „		
Kniezsa: Zur Geschichte der ungarisch-slovakischen Grenze. Mit 6 Beilagen	6.— „		
Lebensraumfragen europäischer Völker. Herausgegeben von Prof. K. Dietzl, Prof. O. Schmieder, Prof. H. Schmittenhener 735. old.	21.30 „		
Moravec: Das Ende der Beneschrepublik. 403. old. Füzve 9.94, kötve	12.07 „		
Otto: Die Industrialisierung Ungarns. 187. old. füzve	5.54 „		
Riedl: Das Deutschtum zwischen und Bartfeld. 81. old.	4.97 „		
Die siebenbürgische Frage Studien aus der Geschichte der Vergangenheit und Gegenwart Siebenbürgens. Redigiert von Prof. dr. E. Lukinich. 398. old.	12.— „		

STUDIUM könyvkereskedés

Budapest, IV. Kecskeméti-utca 8. — Tel. 185-616

FIDELIO KONZERVEK
Kiválóak!
Olcsók!

Évtizedek óta
Imperiál fügekávé